

VIGILIA

45. évf. 1. szám

1980. január hó

Guthy Andor: Hívő keresztény a XX. században

**Boda László: Az etikai tudat fejlődésének
lépcsőfokai**

**S. Gyurkovics Mária: Emberiségtudat
és erkölcsi megújulás**

Hetényi Varga Károly: Salkaházi Sára szociális testvér

Síki Géza: Útkeresők

**Söveges Dávid: A műveltség, folklór
és világirodalom mikrokozmosza**

Surányi Dezső: Vadon élő állatok a Bibliában

Szabó László: Pilis, a magyar szent hegy

Hajóvszky László: Váratlan boldogság (elbeszélés)

Parancs János, Kalász Márton és Pusztai Sándor versei

**Posszonyi László és Bozóky Mária: Ignác Rózsa emlékezete — Arcképek korunk
zeneművészetéből (R. L.) — Tájékoztató**

Précis: français, deutsch, English

GUTHY ANDOR	Hívő keresztény a XX. században — — — — —	1
BODA LÁSZLÓ	Az etikai tudat fejlődésének lépcsőfokai — — — — —	11
S. GYURKOVICS MARIA	Emberiségtudat és erkölcsi megújulás — — — — —	18
HETÉNYI		
VARGA KÁROLY	Salkaházi Sára szociális testvér — — — — —	22
PUSZTA SÁNDOR	Óráid őrzöm (misztikus rapszódia) — — — — —	31
SÍKI GÉZA	Útkeresők. A debreceni Sveits-gimnáziumban — — — — —	34
SÜVEGES DÁVID	A műveltség, folklór és világirodalom mikrokozmosza. Pogány Péter díszes „Ponyvatükre” — — — — —	40
HORVÁTH ELEMÉR	Avalon, Bonyolult, de pontos (versek) — — — — —	46
SURÁNYI DEZSŐ	Vadon élő állatok a Bibliában — — — — —	47
KALÁSZ MÁRTON	Mese a Kakukkról, Tükör elé (versek) — — — — —	56
HAJÓVSZKY LÁSZLÓ	Váratlan boldogság (elbeszélés) — — — — —	57
PARANCZ JÁNOS	Mint a törődött..., Történet (versek) — — — — —	61
SZABÓ LÁSZLÓ	Pilis, a magyar szent hegy — — — — —	62
URR IDA	Kassai legenda, Bábel tornya (versek) — — — — —	64

NAPLÓ

Possonyi László: Ignác Rózsa (1909—1979) — 65; Bozóky Mária: Rózsa — 67; R. L.: Arcképek korunk zeneművészetéből — 68; Tájékozódás — 69 és a hátsó I. és II. borítón; Idegen nyelvű tartalomjegyzék — 70.

Felelős szerkesztő: DOROMBY KÁROLY

Felelős kiadó: VARKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és Kiadóhivatali ügyintézés: Budapest V., Kossuth Lajos u. 1. Telefon: 173-438, 173-933. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Terjeszti, előfizetési és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekszámla száma: OTP 37.343—VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hirlapiroda, Budapest V., József Nádor tér 1. Postacím: 1900 Budapest. Külföldön terjeszti a Kultúra Könyv- és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, H-1389 Bpest, Pf. 149. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 16,50 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H-1850 Budapest) a Kultúra 024-7. sz. csekszámlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. A szocialista országokban előfizethető a helyi postahivatalokban is. Egyes szám ára: 16,— Ft. Előfizetés: egy évre 180,— Ft, félévre: 90,— Ft, negyedévre: 45,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921 HU ISSN 0042—6024.

Hívő keresztény a XX. században*

Idestova két éve lesz, hogy a Bíboros Fővédő úr és a Társulat tagjainak előlegezett bizalmából én tölthetem be a Szent István Társulat elnöki tisztét, amelyben elődeim a katolikus közélet jeles és országsszerte ismert képviselői voltak, mint legutóbb *dr. Réthly Antal*, a kiváló természettudós. Nem a magam felértékelése kedvéért említem nagynevű elődeimet, hanem éppen azért, hogy megokoljam, mekkora elfogódottsággal vállaltam ezt a szerepet, a magam kicsiségének tükrében meglátva azt is, milyen szegénnyé vált a magyar katolikus társadalom, ha nem akadt olyan jeles képviselője a világiak körében, akinek neve önként kínálkozott volna a Társulat elnöki tisztére való jelölésnél. Engem talán csak az javallhatott, hogy a legnehezebb időkben sem titkolva hitemet, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának lehettem tagja, s így egyik élő demonstrációja vagyok annak, hogy a szocialista Magyarország legfelső helyein megvan a becsülete a hívőknek, s hogy tehát joggal remélhető, lehetséges olyan együttműködés, olyan párbeszéd a nem keresztény jellegű magyar állam és a hívő keresztény társadalom között, amely dialógus szolgálata — felfogásom szerint — a Szent István Társulatnak is egyik feladata. Ebben a szellemben s ebben az irányban szeretném mai előadásomat is megtartani és magamat a Társulatnak így bemutatni.

Előadásom tárgya nem tudományos jellegű, mint az különben szokásos az igen tisztelt Választmány negyedévi ülésein. Szakmát, a jogtudományt sem tudományos színvonalon műveltem, hanem gyakorlati síkon. Előadásom is laikus előadás. Erre már címe is utal: *a Világiak (más szóval laikusok) Apostolkodása*. Köztudomású, hogy erről a témáról szól a II. vatikáni zsinat egyik okmánya, s húsz évvel a zsinat meghirdetése után indokolt erről éppen itt beszélnünk, a Szent István Társulatban, amelynek elnöke mindenkor világi hívő s tagjai is, egyháziakkal együtt, jelentős részben világiak. Persze, erről a témakörrel, a világiak apostolkodásáról is lehetne tudományos szinten értekezni, én azonban hadd szóljak most erről is teljesen laikus módon, más szóval teljesen szubjektíve. Ezért is választottam előadásom címéül ezt: *Hívő keresztény a XX. században*. S még ezt a címet is szubjektíve fogom fel: az én XX. századomról akarok beszélni, és a magam hívő kereszténységéről, illetve az általam látott hívő kereszténységről.

Igen tisztelt Választmány! Nem lehet feladatomban a *Világiak Apostolkodásáról* szóló zsinati határozat tüzetes ismertetése. Sértő volna feltételezni ilyen illusztris testületről, hogy ezzel újat mondhatnék előtte. Célom csak az lehet, hogy valamást tegyek: mit tanultam én mint laikus ebből az okmányból, a magam helyzetéről egyházban és világban, hogy milyen útmutatást ad saját benső és külső tapasztalásom szerint a Zsinat egy hívő kereszténynek a XX. században. Éppen ezért megelégszem azzal, hogy szinte csak a főbb fejezetcímeket idézem fel.

Ide kívánczik elsőbben is a Zsinat fő okmányának, az egyházzal szóló konstitúciónak a IV. fejezete: *A világi hívekről*, amely kilenc pontban foglalkozik a világi hívek helyzetével. A laikusok az ideigvaló dolgok intézése és Isten szerint való rendezése által keressék az Isten Országát, mondja a *Lumen Gentium* (31. p.), mégis hangsúlyozva a híveknek a pásztorokkal való egyenlő méltóságát Krisztus teste építésében, idézvén a legutóbbi esztergomi püspökszentelés alkalmával három új segédpüspökünk által a közös emlékképek felirataul választott Szent Ágoston-mondást is: „Értetek vagyok püspök, veletek keresztény” (32. p.), s utal azoknak a férfiaknak és nőknek a példájára, akik Pál apostolt segítették az evangélium hirdetésében, sokat fáradozván az Urban (33. p.). Azt is kimondja, hogy Krisztus, a nagy Próféta, prófétái küldetését a világi hívők által is betölti (35. p.). A világi hívők is terjesszék Isten Országát (36. p.). Nemcsak kapniuk van joguk — lelki javakat —, de ők is feltárhatják szükségleteiket és óhajaikat, mégpedig azzal a szabadsággal és bátorsággal, amely megilleti azokat, akik Isten gyermekei és testvérek Krisztusban. Tudásukhoz, il-

*Elhangzott a Szent István Társulat szokásos negyedévi, választmányi ülésén, 1979 őszén.

lelékességükhöz és rátermettségükhöz mérten szabadságukban áll, sőt olykor kötelességük is, hogy véleményyt nyilvánítsanak az egyház javát illető dolgokban. A felszentelt pásztorok pedig szívesen használják fel okos tanácsukat, bizalommal ruházzanak rájuk tisztségeket az egyház szolgálatára, hagyjanak nekik szabadságot és teret a cselekvésben, sőt bátorítsák őket, hogy kezdeményezzenek is. Atyai szeretettel figyelmesen vegyék fontolóra Krisztusban a világiak javaslatait, véleményeit és előterjesztett kívánságait. Azt a jogos szabadságot, amely a földi társadalomban kijár mindenkinek, ismerjék el és tiszteljék a lelkek pásztorai (37. p.). Hatalmas kijelentések!

S ha figyelmünket az *Apostolicam Actuositatem* kezdetű zsinati határozat felé fordítjuk, ebben nem kevésbé fontos kijelentéseket találhatunk. Kezdve mindjárt annak leszögezésénél, hogy a világiak apostolkodása keresztény hivatásuk közvetlen következménye (1. p.). Figyelmeztet persze a határozat, hogy ez az apostolkodás szent közösségben történjék Krisztusban testvéreikkel, főképpen pedig lelkipásztoraikkal, akikre tartozik, hogy megítéljék, igaziak-e a kegyelmi adományok, rendezett módon történik-e felhasználásuk: nem azért, hogy kioltásák a Lelket, hanem hogy mindent felülvizsgáljanak és a jót megtartsák (3. p.). Felsorolja a határozat a kitűzött célokat az egyházban és a világban, az evangéliumi igazság és megszentelés szolgálatát, az evilági rend szolgálatát, a karitatív munkát, annak hangsúlyozásával, hogy a bajok okait kell megszüntetni s e célból minden jóakarátú emberrel együtt kell működni (8. p.). Említi az egyházi közösségeket, melyekben világiak nélkül legtöbb esetben nem lehet teljesen eredményes a lelkipásztorok apostolkodása. Mi Magyarországon azzal büszkélkedünk, hogy a Zsinatot jó negyven évvel megelőzve már az 1919-es tanácsköztársaság idején felállítottuk az azóta is működő egyházközszégi tanácsokat. Ezek — ha jól működnek — modelljei, kiinduló csírái annak, amit a zsinati határozat felvázol. A Zsinat most továbblépésre sarkall: az egyházközszégi kereteken túlmenően ajánlja, hogy a világiak a főpásztorok hívására kapcsolódjanak be az egyházmegyei munkába (10. p.). Természetesen páratlan jelentősége van a családban való apostolkodásnak, s hadd tegyem hozzá, — hiszem, hogy a Zsinat szellemében — baráti családok közös, keresztény síkú együttműködésének (11. p.). Külön pont szól a *fiatalság apostolkodásáról*: maguk a fiatalok legyenek az ifjúság első és közvetlen apostolai (12. p.). Nyomatekosen tárgyalja a határozat a világiak apostolkodásának a hierarchiához való viszonyát. A hierarchia feladata, hogy elevenné tegye a világiak apostolkodását. A hierarchia nem veszi el a hivatástól az önálló cselekvés oly szükséges lehetőségét, sőt egyes olyan feladatokat is rájuk bíz, amelyek közvetlenül kapcsolódnak a lelkipásztorok munkáihoz, például a keresztény hit oktatását, bizonyos liturgikus cselekményeket, a lelkek gondozását (24. p.). Aláhúzza a hierarchia, a klérus és a világiak párbeszédének a szükségességét (25. p.). Konkrét felhívásokat is tesz: a lehetőséghez képest minden egyházmegyében szervezzék meg a tanácsokat, amelyek az egyház apostoli tevékenységét segítik az igehirdetésben és a megszentelésben, a karitatív, társadalmi és egyéb területeken (26. p.). S itt még egyszer említi az együttműködést azokkal, akik nem vallják magukat keresztényeknek, de elismerik az emberi értékeket (27. p.). Szól végül a zsinat az apostoli munkára való felkészítésről (28—29. p.), megint előtérbe állítva, hogy főképpen a serdülőket és fiatalokat avassák be az apostolkodásba és töltsék be annak szellemével (30. p.).

Íme, az egyház történelmének egyik legnagyobb fordulópontján mindannyiunkhoz szól, a régi hangon szól, és mégis mintha merőben új hangon szólna: valahogy olyasféleképpen, mint ahogy az édesanya és édesapa hangja is ugyanaz, midőn felszerűt gyermekéhez beszél, mint az, mellyel kicsinyét irányította, s mégis egészen más. Csak ha ugyanazt a hangot hallja a gyermek, s mégis másként csendülve, immár beavatva őt a szülők gondjaiba, csak akkor nő fel hozzájuk, s csak akkor maradhat fenn és mélyülhet el a régi kapcsolat. Ezt a várva-várt hangot tudta megütni a II. vatikáni zsinat. Nemesak ebben az okmányban, de a többiben is. Elmondhatjuk az emmauszi tanítványokkal, hogy lángolt a szívünk, midőn meghallottuk ezt a hangot, felismervén benne az oly nagyon szeretett régít, s mégis megértve belőle a lelkünk mélyén áhított újat.

Persze, úgy is lehetne mondani, hogy a Zsinat nem hozott lényegesen újat: nem is hozhatott, azt kellett tanítania, aminek tanítását Krisztus Urunk bízta az apostolokra. „Ha valaki más evangéliumot hirdetne nektek, mint amit tőlünk

kaptatok, átkozott legyen” — írja Pál a Galáta-levéiben (Gal 1,9). De ugyanaz a Pál írja a korintusiaknak: „Eddig tejfel tápláltalak, nem szilárd étellel, mert nem bírtátok el” (1 Kor 3,2). Vagyis a tanítvány életkorához mért szavakkal kell hirdetni ugyanazt az igazságot. Ne „gyermeki hitünket” akarják hát visszaadni, ne akarják a felnőttet pólyába kötözni, mutassák fel nekünk a felnőtt-höz illő hitet, úgy ahogy azt a Zsinat tette. Azt várjuk, hogy kézen fogva vezessenek azon az úton, amelyen közösen kereshetjük az örök igazságokat. Mert „a mai ember nem azt várja, hogy mindig mindent legjobban tudó vezetői legyenek, sokkal biztatóbb számára az a hang, amely bevallja, hogy az egyház, bár tanítói funkciója van, sohasem mondhatja el önmagáról, hogy Jézus evangéliumát egyszer és mindenkorra és teljességgel megértette.” (A *Vigilia* márciusi számából idéztem ezt a kijelentést, Szennay András főpát cikkéből.) És ennek a gondolatnak a másik oldala az, hogy ne akarjanak bennünket, serdülteket vagy éppen felnőtteket a „gyermeki” engedelmisség béklyóiba beleszorítani. A felnőtt-höz az értelmes alávetettség illik. Hiszen a parancsok felülbírálásának a kötelezettségére éppen századunk történelme tanított meg csattanósan. A kánonjog is a belső fórumot, persze a jól tájékozott belső fórumot, teszi meg legfőbb parancsnak. Hadd idézzem itt megint a *Vigilia* cikkét: „Önmaga ellen vétene az Egyház, ha személyeket és csoportokat földalatti mozgalomba kényszerítene, illegálitásban kergetne, és úgy tüntetné fel, mintha az ilyen karizmatikusok és prófétái ihletből kritikát gyakorlók szubverzív, felforgató elemek lennének.”

Le kell hát fordítani az evangélium üzenetét a XX. század nyelvére, a felserdült ember nyelvére. A *Világiak Apostolkodásáról* szóló határozat is ilyen XX. századi fordítás, nem pedig merőben új találmány. Hiszen világi apostol volt a próféták túlnyomó része, s akit az Apostolok Királynőjének mondtunk, a Boldogságos Szent Szűz, Isten alázatos Szolgálóleánya, nemde a világi apostolok pártfogója is, ő maga is a világi rendhez tartozván, bár mint az egyház ősmintáját, mindnyájunk Édesanyját (Krisztus rendelte őt annak a Kereszten) természetesen az egyház egyetlen rétege, szervezete, tartománya, kegyhelye sem sajátíthatja ki magának. Maga az okmány utal azokra a világiakra, akik Szent Pált missziós tevékenységében segítették. S az első századok térítői bizonyára nagyjából világiak voltak, másként hogyan terjedhetett volna el oly hirtelenséggel a keresztény hit az egész Birodalomban, ha a piacon, a fürdőkhöz, a hajókra és az országutakon az egyszerű keresztények nem beszéltek volna hitükről s nem élték volna azt mások szeme előtt. És még a középkorban sem Szienai Katalin volt az egyetlen világi apostol. (Ma egyházdoktorként tiszteljük ezt a teológiát nem végzett laikust.) Volt hát mindig világi apostolkodás. Ám ennek célja, és ennél fogva eszközei is, nemegyszer mások voltak annál, mint amire ma szükség van. A középkorban s még későbbben is egy szervezett keresztény társadalom, állam felépítése volt az eszménykép, aminek utópisztikus voltát a történelem megmutatta. (Szent Katalin sem ennek hirdetése miatt lett egyház-tanítóné.) Ez nemcsak azért bizonyult utópiának, mert az emberiség nagy többségét sohasem sikerült kereszténnyé tenni, hanem azért is, mert minél jobban törekedtünk a „keresztény állam” felépítésére, annál többet veszített az egyház a maga igazi apostoli küldetéséből s vált világi célok eszközévé, lassan-lassan maga is elvilágiasodva, persze sohasem a maga teljes egészében. Akik azonban a politikai katolicizmus útjára léptek, azok számára végül is másodlagossá vált a kereszténység lényege. Az ilyesfajta mozgalmak nem hívőket, hanem párthíveket neveltek elsősorban. El kell hát vetnünk teljesen és őszintén a közelmúlt ilyesfajta célkitűzéseit s belátnunk, hogy nem valamiféle katolikus társadalom megvalósítására kell törekednünk, hanem arra, hogy katolikusként, keresztényként tudjunk élni, itt Magyarországon a szocialista társadalomban. A XX. századból ne akarjunk visszatérni a középkorba!

Mert a XX. századdal az emberiség merőben új, felnőtt korszakába lépett. Ezt már az én fiatal koromban is kezdtek meglátni a nagy gondolkodók, mint például *Schütz Antal*, akinek tanításán kezdtem modern kereszténnyé válni. De hogy mekkora lesz ez a fordulat, azt senki sem sejtette még a két háború közötti időszakban. Hiszen akkor még az új technikai forradalom sem bontakozott ki a ma is még csak alig belátozott méreteiben. Hol voltak még az atomfizika, a csillagászat, a biológia szédületes távlatai, hol a lélektan és a társadalomtudomány forradalma, illetve ezeknek a forradalmaknak széles körben való megismerése és érvényesülése. Akkor még legfeljebb arról volt szó, hogy a világ

egy kisebb részén már jogot nyert a polgári demokrácia, a szocializmus még csak távoli morajlásként hangzott. Ma már joggal nevezhető századunk a szocializmus századának is, nemcsak azért, mert a föld jelentős részén a szocializmus elvei szerint akarják építeni a társadalmat, de azért is, mert a világ többi részén is a szocializmus nem egy célkitűzése, arculatának nem egy vonása, így vagy úgy, jelentős módon és mind jobban előtérbe lép a fejlődés menetében.

Mit mondjak még a XX. század jellemzőjének? Mondjam, hogy ez a század a világháborúk százada? Két világháború pusztított végig a földgolyón és sokan egy harmadik rémével ijesztgetnek. Én mégis azt mondom, hogy ez a század nem a háborúkról lesz nevezetes, hanem a világméretű béketörekvés kibontakozásáról. Éppen a háborúk borzalmai érelték meg az emberekben nemcsak a békevágyat, nemcsak a háború irtózatát, hanem a béke keresése, biztosítása lehetőségeinek a tanulmányozását s a békére való erőteljes törekvéseket is. Nem véletlen, hogy több pápai enciklika fő témája éppen a béke, s hogy a Zsinat okmányaiiban is különös hangsúlyt kap ez a szó, mellyel a feltámadott Krisztus köszöntötte tanítványait. És ha a béketörekvések századának merem nevezni a XX. századot, akkor egyúttal az emberi testvérisülés századának is kell mondanom, hiszen a békének ez az előfeltétele. Igen, hiszem, hogy nem a náci fajüldözés és népirtás, nem is másfajta, még többféle uralkodó apartheid lesz ennek a századnak a jellemzője az utókor szemében, hanem az ezek elleni küzdelem s az ezeken aratott győzelem. Úgy, ahogyan *II. János Pál pápa* lengyelországi zarándoklata során, az auschwitzi haláltáborban, Kolbe atya és Edith Stein mártírhalálának a színhelyén figyelmeztetett rá: „Le kell vonnia a világnak az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglaltak következményeit, hogy sohasse legyen egyik ember a másik eszköze, egyik a másik rabszolgája, soha ne legyen az ember a hódítás, a megcsúfolás, a kizsákmányolás és a halál áldozata” (M. K. 279—280.). Hiszem, hogy a XX. század hátralévő s már a Krisztus utáni harmadik évezredbe átvezető két évtizedének ezek az eszmék lesznek a jellemző erői. S a XX. század hívő keresztényei büszkék lehetnek rá, hogy az ember-testvériség, az emberiség egységének a gondolata ott tükröződik a Zsinat okmányaiiban, a *Gaudium et Spes* örvendő reménységet keltő tanításában, de talán kiemelten is az ökumenizmus, a kollegialitás, a vallásszabadság okmányaiiban, és a *Világiak Apostolkodásáról* szólóban is. Mert ha nincs béke az emberek egysége nélkül, másrészt nem képzelhető testvéries egység a pluralizmus toleranciája nélkül, nem képzelhető a demokrácia nélkül. És az egyház éppen ezekkel az okmányokkal váltja meg belépőjegyét abba a társadalomba, amelyben a kereszténység immár nem képez névleges többséget sem, hanem a kisebbségi sorsot kell vállalnia, minden ressentiment és álcázott triumfalista nosztalgia nélkül. Így kell uralkodó egyházból szolgáló egyházzá lennie, Krisztus Urunk szava szerint, aki erre többször is intette tanítványait, talán legszembetűnőbb emlékeztetéssel a búcsúvacsora lábmossá-geisztusában. Csak ezen az úton lehet a XX. század igazán Krisztus évszázada.

Mert, persze, minden század a Krisztusé: a születése előtti századok óréá vártak, az őt követők arra vannak hivatva, hogy belőle éljenek. Nem úgy, hogy felkentjei uralkodjanak, hanem úgy, hogy szentjei mindenütt a kicsinyek, az elnyomottak, a szegények, a szenvedők szolgálatára álljanak. Ehhez azonban az kell, amire az evangélium már első lapján felszólítja nemcsak Krisztus kortársait, hanem minden századok emberét a világ végezetéig: térjete meg, mert elközelgett az Isten Országa. Ám ezt a felhívást is minden kor számára újra le kell fordítani. *Nyíri Tamással* vallom: „Engem nem annyira a marxista valláskritika hoz zavarba, mint inkább a mi rutin-szellemünk, az, hogy nem készülünk fel a kor szellemében való igehirdetésre, az nyugtalanít, hogy nem tudunk eleget tenni a hívők jelenkor igényeinek, az eleven hit igényeinek.” Más szóval, nem ismerjük a XX. század és hívő keresztényeinek a nyelvét és igényeit. És még kevésbé a nem keresztényekét.

„Hívő keresztény a XX. században” — írtam előadásom fölé. S ha röviden elmondtam, hogyan is látom a XX. századot, szabadjon most arról is szólanom, *kit nevezek hívő kereszténynek*. Mindenekelőtt: szándékosan mondom hívő keresztényt és nem keresztény hívőt, noha a kettőnek ugyanazt kellene jelentenie. Ám a „keresztény hívő” fogalma megkopott, gyakran mindazokat értik rajta, akik meg vannak keresztelve, vagy legalább azokat, akik, különböző indokból, ha csak nosztalgiából is, be-betévednek a templomba. Ilyen „keresztény hívő”

még sok van, de lényegesen kevesebben vannak azok, akiket hívő keresztényeknek mernék nevezni. Ahogy *P. Liégé*, a nemrég elhunyt domonkos atya írta: „Van, akinek hite csupán örökség: ismeri vallását, de kevésbé ismeri Istent”. En csak azt tudom hívő kereszténynek nevezni, *aki a személyes Istennel személyes kapcsolatot tart*. S az ilyen kereszténységre nyilvánvalóan csak igazán személyes, emberi kapcsolatokban lehet nevelődni. Hadd hajtom itt meg fejem tisztelettel *P. Tornyos Gyula S. J.* emléke előtt, aki engem — édesanyám után — leginkább tudott rávezetni a személyes istenkapcsolat élményére, s a hit embertársi vetületére is, olyan közösségben, amit mai szóval kiscsoportnak lehetne nevezni. Erről a nagyszerű apostolról mondták a papra bottal támadó kiserdei nincstelenek: a Páter kivétel, őt szeretjük, mert nagyobb kommunista, mint mi. Persze, nem kommunista volt, csak igazán Krisztust követő keresztény. De hát a kisemmizettek vajon sokat láthattak-e ilyent abban az időben, a magyar feudálkapitalizmus korában? Sajnos, ezek a kevesek csak kevesek hitét vagy legalább a hitről formált képét fordíthatták meg. De hát persze a hit általában is kevesektől kevesekhez jut el leginkább, hogy e kevesek megint más keveseknek adják majd tovább. Az első pünkösdkor Szent Péter ihletett beszédére 3000-en csatlakoztak Krisztushoz — alighanem mind személyesen ismerték a Názáreti Jézust —, ám az ilyen látványos, de igazi és tartós megtérésekre nemigen van több példa a történelemben. A tömegmegmozdulások — mint mondjuk az egykori katolikus nagygyűlések — lelki haszna aránytalanul kevés szokott lenni. Azt hiszem, az igazán apostoli munkát végző paptestvérek velem együtt vallhatják, hogy a Lélek gyümölcsei ma, a csendes, alázatos munkában, kisebb, de elevenebb közösségekben érlelődve, nagyobb számban teremnek, mint az egykori látványos káprázatokban.

Kereszténységünk kezdetben mindannyiunknál gyermeketeg. Van, aki megragad ebben s legfeljebb rossz értelemben vett nyáj-katolikus lesz. Divatos szóval nevezhetnők az ilyen felnőtt keresztényeket vulgár-keresztényeknek is, a vulgár-marxisták analógiájára. Ezek — ha műveltségük egyébként fejlődik — fenntartásos keresztényekké, kultúr-keresztényekké, folklór-keresztényekké válnak. Ha vulgár-hitük megmarad, de elfogy belőlük a keresztény hit veleje, a szeretet, ezekből lesznek a fanatikus keresztények. (Mondanom sem kell, hogy más világnézeteknek is megvannak a maguk fanatikusai.) A legrosszabb persze az, ha a külső máz és a jelszavak maradnak meg s minden, amit bármiként is hitnek lehetne még nevezni, szétporlik: ezek a farizeus, a karrierista keresztények. A legkülönösebb, hogy ilyenek napjainkban is vannak, amikor úgy tűnnék, mintha a kereszténységhez való tartozás egyoldalúan hátrányt jelentene. Persze megint csak azt kell mondanom, hogy más ideológiáknak is megvannak a maguk farizeusai, karrieristái. Azt hinnék, hogy két különböző ideológia vallói közt a farizeusok azok, akik legjobban megértik egymást — összekacsintó haruspexek —, amint hogy fanatikusaik harcolnak legjobban egymás ellen. Ez utóbbi persze igaz, az előbbi mégsem így van. Saját tapasztalataim alapján mondom: igaz barátságok a kétféle világnézet „hívói” között szövődhetnek.

Mert „hívói” nemcsak a kereszténységnek, nemcsak a vallásnak vannak. Vannak például „hívó” marxisták is: ők maguk nevezik így magukat. Nem mint ha vallást csinálnának világnézetükből, de azért, mert nemcsak elméletileg vallják a marxizmust, nem is vakhittel, fanatikusán követik, még kevésbé karrierizmusból, hanem önfeláldozásra is kész, áldozatot vállaló meggyőződésből, tiszta lélekkel, az embertárs szolgálatának szellemében — hasonlóan ahhoz, ahogy a hívő keresztény vallja a maga hitét. A hívő keresztényt persze minden más világnézet „hívójától” megkülönbözteti Istenével való személyes kapcsolata, akit nem lehet „éltető eszmévé finomítani”. Ám más „hívó” sem nélkülözhet valamiféle személyes szeretet-kapcsot, különben eszméjének könnyen fanatikusává válhat. A fasiszta elméletek követői között legjobb esetben is csak ilyen fanatikusokkal találkoztam, hiszen „hinni”, olyan értelemben, ahogyan beszéltem róla, csak valami jóban, végső sorban csak a szeretetben lehet, ami nekünk keresztényeknek egy jelentésű Istennel. Szerencsémnek tartom, hogy nem egy „hívó” marxista barátom van. Összekapcsol velük az, amit *Szennay András* pannonhalmi főpát így jellemez: „Nemde, szent feladat mindkét fél részére, hogy minden ember emelt fővel nézhessen önmagára és másokra? Emelt fővel, mert a maga elveit megvallva szabadon él s nem gyáván vagy képmutató módon. Végeredményben mi mindannyian választás előtt állunk. Választhatjuk az „ab-

szolút szentet' vagyis Istent, vagy pedig 'tisztelhetjük szentként' a földi értékeket, kizárva ezekből Istent. Am nem dönthetünk soha az ember ellen."

Hívő kereszténynek én azt nevezem, aki nem csak a keresztény kulturális és morális örökséget teszi magáévá, de a természetfeletti hitet is éli, azt egyre inkább elmélyíti önmagában, kora műveltségének szintjén, aki életével és szavaival is kész a személyesen megélt élő Krisztus mellett tanúskodni s beletartozónak érzi magát a Krisztus mellett tanúskodók közösségébe, vagyis az egyházba, aki imádkozik és a szentségekhez járul, de akit mindez nem valami szektás öntudat fanatizmusával tölt el, hanem testvérének tekint minden embert s különösen azokat, akik — bármely világnézet alapján állva — szent kötelességüknek érzik a világ, az ember szolgálatát. Csak az ilyen hívő keresztények képesek megvalósítani a világiaknak azt az apostolkodását is, amire a Zsinat buzdít. Könnyű-e ilyen hívő kereszténynek lenni a mai egyházban, és a mai profán társadalomban?

Mindenekelőtt azt hiszem, hívő kereszténynek lenni mindig nehéz. Hiszen a Kereszt mindenkor botrány és oktalanság marad a Krisztusban nem hívők számára. Nem könnyű ez a XX. században sem. Nem könnyű valóra váltani a Zsinat tanítását, egyszerre képviselni az ősi igazságot és ugyanakkor lefordítani azt a kor nyelvére. Ezt a feladatot csak a klérus és a hívek együttműködése oldhatja meg. Mi laikus keresztények nem engedményeket kérünk papjainktól, a hierarchiától: közös munkára szeretnénk vállalkozni Krisztus ügyéért. És ezen a téren sok mindent tudunk nyújtani a szolgálati papságnak, a hierarchiának: ahogy a Zsinat mondja, a világ problémáit kell az egyházi közösség elé terjesztenünk s erre sokszor mi vagyunk csak alkalmasak. Mi élünk a kétkedő, a közönyös, nem hívő emberek között, akiket papjaink sokszor nem is ismernek vagy csak nagyon felületesen, problémáikat sokszor nem értik meg igazán. Ezt is személyes tapasztalatból mondom. Papjaink — általában mondom s még azt sem állítom, hogy többségükre igaz, ám mégis nagyon sokukra — jobban tapadnak, fölölegeten is, a múlthoz, mint a hívő világiak, s néha úgy tűnik, hasonló probléma áll fenn az egyházban, mint a kezdet kezdetén, amikor a zsidó közösségben felnőtt apostolok és környezetük szemben találták magukat egy egészen más kultúrkörből érkező hívősereggel, a hellenizálókkal, akiknek a zsidó-keresztényekkel való összeolvastásához nemcsak Szent Pál zsenialitása kellett, hanem bizonyos olyan nem papi hivatást betöltő keresztények is, akik saját lelkük átforgatódásán keresztül tanulták megismerni a problémákat. A jeruzsálemi apostoli zsinatnak volt bátorsága látszólag szakítani egy 2000 éves múlttal, megőrizvén annak lényegét, s most ehhez hasonlóan nagyot lépett a II. vatikáni zsinat is. Akárhogy is van, minden erőt össze kell fogni, hogy a Zsinat ügye el ne sikkadjon, sőt olyan hajtóerő legyen, mely megint hosszú időre lendületet ad az egyház életének.

Szabadjon itt hivatkoznom dr. *Lékai László* bíborosnak 1976-ban az MTI részére adott nyilatkozatára is: „Még előttünk van a zsinat egyik alapvető eszméjének a valóráváltása, t. i. a laikusoknak rendszeres és mind szélesebb körű beiktatása az egyház mai életének a fejlődésébe és evangélizáló munkájába.” S *Lékai* bíboros azóta hatalmas lépéssel vitte előre ezt az ügyet, megvalósítván a világiak rendszeres teológiai képzésének lehetőségét. És hadd idézzem a legutóbbi esztergomi püspökszentelésen elhangzott nyilatkozatot is, *Bagi István* püspök szavait a hívekhez, akikkel — mint mondotta — párbeszédbe kíván lépni, mert „mit ér a pásztor nyáj nélkül és hová lesz a nyáj pásztor nélkül”? Tudom, hogy ez csak szónoki kérdés volt, de megvallom, bennem is felrémlt olykor egy ilyen horizontális egyházszakadás szörnyű víziója. Távol legyen!

A dialógus témájához érkezünk. S igen, talán ez az előadásom kiinduló pontjával választott zsinati határozat és annyi pápai megnyilatkozás veleje. A hívek nagykorúvá válása után ez az egyetlen mód, ahogyan a híveket kormányozni, ahogyan a híveket megtartani lehet. De hadd idézzem ennél a témánál még egyszer *Bagi* püspököt, aki nyomatékosan kiemelte, hogy a dialógust elsősorban Istennel, teremtőnkkel, megváltónkkal és megszentelőkkel kell folytatni s azután püspökkel, papokkal, világiakkal, végül pedig az egyházon kívül állókkal is. Nincs más út: vagy a párbeszéd, vagy a magunkra maradás, ami persze akkor volna a legtragikusabb, ha az Úristennel sem tudnánk párbeszédet folytatni, mert az ilyen magunkra maradás a kárhozat.

„Aki a párbeszédben felmerülő kérdésekre nem ad választ, annak vagy nincs mondanivalója, vagy pedig nincs bátorsága beszélni” — hangzott el Esztergomban. De ez is: „Nekünk van mit mondanunk és van bátorságunk is”. Ezzel szeretném bevezetni az utolsó témát, *hogyan érzi magát a hívő keresztény a XX. század polgári társadalmában*, amely többségében nem keresztény, nem is akar keresztény lenni és nem is várható, hogy az legyen. És itt mindjárt meg kell mondani, hogy nemcsak a szocializmus társadalmáról van szó: nem, a hívő kereszténység alighanem mindenütt kisebbség, s ahol még nem az, a dolgok logikája szerint azzá kezd lenni. Aki külsőlegesen keresztény, azt elfoghatja a csüggedés, aki fanatikus, azt a harci vágy: „újra” meghódítani a világot Krisztusnak. „Újra?” — kérdelem, s a magam részéről időzjelbe teszem a szót. Volt-e már valaha igazán Krisztusé a világ? És itt nemcsak a missziós területek hatalmas néptömegeire gondolok, hanem arra is, hogy például fiatal koromban nekem is mennyire szegyenkeztem kellett az uralkodó keresztény jelszavak miatt, melyeknek dekórumait annyiszor használták fel a háborúk, a kizsákmányolás, a képmutató bűnök leplezésére. És a történelem tanúsága szerint nem volt ez másként régebbi korokban sem.

Krisztus megjövedölte tanítványainak, hogy üldözni fogják őket s hogy „eljön az óra, mikor aki megöl titeket, azt hiszi, hogy szolgálatot tesz vele Istennek. Így fognak veletek bánni, mert nem ismerik sem az Atyát, sem engem” (Jn 16,2—3). Kemény, végletesen fogalmazott szavak. De vajon szabad-e azokat mindig csak úgy értelmeznünk, hogy minket, az ártatlanokat üldöznek majd az Isten ellenségei? Nem arra figyelmeztet-e, éspedig talán leginkább a mi századunkban Krisztus szava, hogy üldözőink, akik „megölnek” vagy általában csak megvetnek, háttérbe szorítanak, lenéznek, megmosolyognak, távortartani igyekeznek az ifjúságtól, a tömegkommunikáció lehetőségeitől, azok nem feltétlenül az ördög ügynökei, hanem sokszor éppen hogy jószándékú emberek, vagy éppen a mi hibánkból, a mi hazug magatartásunk miatt, emberi ügyefogyott szavaink miatt fordulnak ellenünk, ezzel vélvén szolgálatot tenni Istennek, akik ők sokszor másként neveznek, éppen azért, hogy megkülönböztessék a mi magatartásunkban meglátott ópium-istentől, porkoláb-istentől: nevezik emberszeretetnek, a dolgozók osztálya szolgálatának, testvériségnek, haladásnak, a világ békéjének. Jó volna előbb lelkiismeretvizsgálatot tartanunk s nem azzal kezdeni imánkat: Uram, hálát adok neked, hogy nem vagyok olyan, mint a többi ember... mint itt ez a vámos is! (Lk 18,11). Ha ehelyett megalázkodva bűnbánatot tartunk Istenünk előtt, akkor megigazultan találkozhatunk nem keresztény testvéreinkkel. És akkor nem fogjuk magunkat rosszul érezni a mi XX. századi világunkban, s akkor azok, akik a maguk másként nevezett Istenüknek akarnak szolgálni, ezt nem azzal vélik majd tenni, hogy ellenünk törnek. Ha fanatikusok és képmutatók törnek ellenünk, ezen nem kellene szegyenkeznünk s csüggednünk. Erre az esetre valóban áll Krisztus szava a Hegyi Beszédben: „Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa. Boldogok vagytok, ha miattam gyaláznak és üldöznek benneteket és minden rosszat rátok fognak” (Mt 5,10—11). Ám ez a boldogság nem jár nekünk, ha a mi hibánkból nem ismerik üldözőink sem az Atyát, sem az Urat, s így nem is ómiattuk, hanem torzképük miatt gyaláznak és üldöznek. Rajtunk áll, hogy minden más világnézetnek legalább „hívői” előtt ne gyalázatra, hanem barátságra és tiszteletreméltó színben álljunk. Meg kell mondanom, én nagyon jól érzem magam marxista vagy polgári humanista barátaim között, jobban megértjük egymást, hívó a hívővel, mint fanatikus vagy éppen képmutató keresztényekkel. Természetesen a másik oldalon szintén vannak fanatikusok és vannak farizeusok. Ezekkel legfeljebb *modus vivendi*, de nem együttműködést lehet keresni. Még ezt sem, persze, a cinikusokkal, a sehová sem tartozókkal vagy a gyűlölet megszállottjaival. Azokkal, akiknek semmi sem szent, akik könnyedén veszik a háború rémét, akik még mindig alacsonyabb rendű fajokról, gyűlöletes népekről beszélnek, akik anyagi javakat mindenáron hajszolva erkölceikben materialisták. Az ilyen szellem ellen harcolni, a háború, a nyomorúság és az elnyomás, a tudatlanság és a kizsákmányolás, a cinizmus, a harácsolás és a naplopás ellen, nemde közös feladata mindenkinek, aki valamiként „hívő”, akár keresztény, akár marxista vagy polgári humanista? Ahhoz azonban, hogy az ilyen értelemben vett egy oldalon állás nyilvánvalóvá legyen, ehhez kell éppen a dialógus.

S mi lesz hát ennek a haszna? Persze nem az, hogy egyik fél megtéríti a másikat. Nem mintha a térítés önmagában véve valami kárhozatos dolog volna. De a megtérés Istenhez, sohasem lehet emberi mű. Hogy mikor milyen érvekhez vagy élményekhez kapcsolódva adja meg az Úr valakinek a megtérés kegyelmét, azt mi nem tudjuk megállapítani. A mi feladatunk a dialógus során nem a térítés, hanem a tanúságtétel. Es ennek akkor is megvan a jelentősége, ha nem követi megtérés. Éppen a XX. század második felében elmondhatjuk, hogy például marxisták és keresztények között világszerte nagyfokú közeledés történt. Tulajdonítsuk ezt bár mi, keresztények a Gondviselés művének, a marxisták pedig történelmi szükségszerűségnek, bizonyos, hogy emberi szemmel nézve annak a következménye: mindkét fél kénytelen volt foglalkozni a másik nézeteivel, tanításával s ennek során mindegyik oldalon elmélyült és fejlődött a saját elgondolások értelmezése: emberi síkon más lett a század második felének a kereszténysége, mint a század első felében volt, s más lett a marxizmus is, lehetővé vált a párbeszéd, sőt nem egy síkon az összefogás, anélkül, hogy lényeges elveiből bármelyik fél bármit feladott volna. Persze, ez valóban kicsit történelmi szükségszerűség volt — a Gondviselés műve —, hiszen századunk problémái, az ember, az emberiség problémái nem tehetők közönyössé egyik világnézet igazi képviselőjét, én úgy szeretem mondani, „hívőjét” sem. A kereszténység éppúgy megtagadná lényegét, mint a marxizmus, ha közönyös maradna az emberrel szemben. S magunkba nézve, mindkét oldalon volt okunk saját hibáink javításával törődnünk.

1944-ben az ország- és népvészítő önkény idején az ellenállási frontban összefonódtunk, nem kérdezvén egymás túlvilági hitét, elég volt akkor az a közös hit, amellyel a haza és az emberiség jövőjéért voltunk készek áldozni életünket. Történelmi szerencsétlenség, hogy ez az együttműködés a felszabadulást követő években nem összekovácsolódott, hanem megszakadt. Ne keressük most ennek okait (ha magunkba nézünk, bizonyos, hogy ott is elegendő okot találunk rá). Örülünk inkább annak, hogy Magyarországon állam és egyház, keresztény és nem keresztény társadalmi erők kölcsönös viszonya a konfrontáció helyzetéből a tolerancia állomásán át, az útkeresés bizonytalanságán keresztül végre a koegzisztencia horizontja felé halad. Ezt majd akkor érzük el, ha nemcsak a fanatikusok vetélkedése lesz a múlté, hanem a képmutatóan udvariaskodó mellébeszélés is (nagyon jó úton vagyunk erre felé), s igazán kibontakozik hívőnek hívővel való párbeszéd. Hiszen ahogy jeles marxisták — Lenin nyomán — megállapították (s most *Miklós Imre* államtitkár, az Egyházügyi Hivatal elnöke cikéből idézem): „A fő választóvonal nem a hívők és nem hívők (ti. Istenben hívők és Istenben nem hívők) között húzódik, hanem a szocializmus hívei és ellenfelei között”. A marxista társadalomtudomány azt tanítja, hogy a vallás is történelmi kategória lévén, egyszer majd megszűnik, amit mi természetesen nem tartunk lehetségesnek. Hiszen Krisztus Urunk megígérte, hogy velünk van mindennap, a világ végezetéig, s a kinyilatkoztatásból tudjuk, hogy ő nemcsak az Alfa, de az Omega is, nemcsak a kezdet, hanem a vég is. A XX. század nagy keresztény látnoka, *Pierre Teilhard de Chardin* igyekezett ezt a szentírási gondolatot lefordítani a modern világ természettudományos nyelvére is, az Omega-Krisztus víziójában. Mindennek persze semmi köze bármiféle „keresztény politika” végső győzelmébe vetett hithez. Krisztus a politikai messianizmust kategorikusan visszautasította, akár a Nagy Kisértő csábította erre, akár a rajongó tömegek. Még egyszer hangsúlyozni kell: *nem uralkodni akarunk, hanem szolgálni*. Isten Országá nem e világról való, habár ebben a világban is működik, belülről igyekezvén megszentelni minden ideológiát, ami csak ott eleve reménytelen, ahol a kizsákmányolás, az elnyomás vagy a fasiszta népiirtás vadállati „erkölcsé” uralkodik. Ezekben csirája sincs meg az Isten Országának. Mindenki másnak azonban, *II. János Pál pápával* együtt, kitárt karral, mondhatjuk a biztató és bizakodó szavakat: Ne féljetek Krisztustól! Ő nem fenyeget egyetlen igaz gondolatot, egyetlen becsületet szándékot sem, sőt, hitünk szerint minden emberi érték Benne tud és Benne fog kiteljesedni. A vallás jövőjét tehát, természetesen, különbözőképpen képzeljük el. Marxista vezetőink s a párt ideológusai is azonban a vallásos világnézet fennmaradásával még hosszú generációkra számolnak, s a vallás elhalását lényegileg olyan távoli jövőbe teszik, mint az állam elhalását, ami szintén marxista tanítás. Addig a pártnak sem az az

érdeke, hogy ellenséget csináljon a keresztényekből, hanem az, hogy barátokat, a szocializmus barátait, ami éppen nem utópia. Van tehát mindenképpen időnk és okunk a dialógus folytatására.

Es az ilyen dialógust a mi szempontunkból bátran apostolkodásnak is nevezhetjük. Hadd hivatkozzam a Világegyház áprilisi imaszándékára: „Imádkozunk, hogy a keresztények a marxistákkal folytatott dialógusban megőrizték azonoságukat!” Hozzáteszi a Magyar Kurír közleménye, hogy nyilvánvalóan a marxisták is azt várják el tőlünk leginkább, hogy ne csapjuk be őket magunkkal. Elegük van a hamis keresztényekből, szeretnének minél több igazi krisztusi embert látni. Sokkal könnyebb lenne az ő dolguk is, ha nyugodtan számíthatnának rá, hogy a keresztények igazán keresztények, nem pedig csak címkézés szerint. Marx ateizmusával olyan istenfogalomra reagál, amelyet nekünk keresztényeknek Marxnál is jobban el kell utasítanunk. Eddig az idézet a Magyar Kurír alapján (1979. március 27., 156. o.).

Az első keresztény századokban is folyt ilyen jellegű apostolkodás: igazolni a pogányok előtt, hogy a kereszténység nem ellensége a profán társadalomnak és rendnek, hogy tevékenysége hasznos, hiszen híveit becsületes munkára, tisztességes családi és polgári életre neveli. Ennek az apostolkodásnak éppen egy világi hívő, *Szent Justinus* volt a legnevesebb képviselője. Sajnos, ez az apostolkodás, ez a dialógus akkor eredménytelen volt. Történelmi korlátainál fogva a római állam nem tudta felismerni, hogy létét éppen a kereszténység terjedése, virágzása menthetné meg a barbársággal szemben, a keresztényüldözés viszont aláássa alapjait. Csak későn és hibás koncepcióban született meg ez a felismerés, Konstantin idején. Ma mintha fordítva, a keresztények nem tudnák sokszor megérteni, hogy Krisztus nem e világból való országának építése is csak akkor lehetséges, ha kivesszük részünket, a nem keresztényekkel közösen, a földi világ építéséből. Talán még nem késő megtalálnunk ezt az utat, s ebben éppen a nem keresztények segíthetnek minket. Persze, elsősorban éppen azzal, ha megadják az igazi és teljes lehetőséget az együttműködésre. Ennek a másik oldal számára is meg lesz az előnye: az egyre nyitabb légkör, a hívő keresztények őszinte felismerése, hogy minden vonatkozásban egyenrangú polgárok ebben az országban s ezért, ha őket senki sem tekinti ellenségnek, ők ugyan miért éreznék magukat annak. Mert ahogy *Szennay András* írja egy, a külföld tájékoztatására idehaza idegen nyelveken kiadott műben: „Lehetetlen békét teremteni olyan emberek között, akik bensőjükben aggodalmasak. Szükséges, hogy senki se láthassa veszélyben jogos törekvését, hogy megismerje az igazságot. Hogy mindent elmondhasson tisztességes emberként, és mindent meghallgasson, amit fontosnak ítél élete alakításának, vagy a közös életnek a szempontjából.” A dialógus feladata ez — s az is, hogy megvizsgálja, valóban elhárult-e már minden akadály a szabad kapcsolatok útjából. Nem győző és legyőzött párbeszéde-re van szükség, hanem az igazság együttes keresésére.

Meg kell mondani; a keresztények közül sokan még mindig abból indulnak ki, hogy a nem keresztény világnézetet valló társadalomban nem lehet szó igazi vallásszabadságról, hogy tehát a legyőzöttek pozíciójában vannak. Ebből az érzésből aztán az következik, hogy a keresztény vagy vegyen tudomásul mindent szó nélkül (jóllehet bátran kellene szólania), vagy pedig, hogy rejtve kísérelje meg élni keresztény életét. Mondanom sem kell, hogy mindkettő veszedelmes: nemcsak az egyházra, de a másik félre is. A hízogő álkeresztények éppúgy nem dialógusképesek, mint a rejtőző sektások. Az együttműködés, a Hazafias Nepfront helyes útja egyik sem lehet. Mindaddig azonban, amíg a kényes kérdéseket kerülgetjük, Szkülka és Kharübdisz zátonya fenyegeti az egység hajóját.

Természetesen nem arról van szó, hogy a keresztényeknek egyoldalúan további jogokat kellene követelniök. Valójában *Alkotmányunk* biztosítja a teljes vallásszabadságot, s rajtunk is múlik, hogy ez a gyakorlatban hogyan érvényesül. Egy ifjúsági katekézisen egyik fiatal megkérdezte: mit jelent az Alkotmány biztosította vallásszabadság? Valami olyasféle választ kapott — egy másik fiatal-tól —, hogy ez csak szigorúan véve a templombajárás szabadságát jelenti, még azt sem mindenkinek és mindenütt. Ennek a felfogásnak persze jogi alapja nincs, ha létezik is az egyház tevékenységét némely tekintetben még méltánytalanul korlátozó, hiszem, hogy csak a múltbéli szembenállás idején megokolható és nem az Alkotmányból forrászó előírás s ilyen gyakorlat, aminek módosítását kér-

ni indokoltnak tűnik. Addig is vegyük komolyan a vallásszabadságot, higgyük el, hogy az Alkotmány azt valóban biztosítja számunkra. De tartsuk azt is szem előtt, hogy az, mint állampolgári jog persze sohasem választható el az állammal, a társadalommal szembeni kötelezettségektől. Legyünk — és pedig nem kényszerű engedelmisségből — hű fiai szocialista magyar hazánknak, s akkor magától értetődően hangsúlyozhatjuk bárki előtt, hogy mint keresztények is meg kell hogy találjuk benne a helyünket. A nehézségeket és ütközéseket, melyek általában nem is elvi s nem legmagasabb személyi szinten merülnek fel, nem letagadni kell, hanem megoldani. Ehhez azonban a másik oldal világnézeti pozícióját is ismerni kell, méltányos érdekeit figyelembe venni. Ez is olyan követelmény, amelynek sokszor jobban felelnek meg a világiak, neveltetésükből, tanulmányaikból és a világban élésükből kifolyóan. Ők jobban ismerik már a gyakorlatban azt, amit *Aczél György* így jellemez egyik cikkében: „Könnyebb azt a polémiát megoldani, amely ugyanazt az utat választó emberek között merül fel s nem pedig ellenségek között... Mert — és ezt ugyancsak *Aczél György* írja — a mi szocialista életünkben a probléma nem egyszerűen az, hogy meg kell adni Caesárnak azt, ami Caesáré, de az, hogy mindenki elfogadja: aktívan kell szolgálnia a közösség ügyét”. (Az idézetek ugyanabból a könyvből valók, mint az előbbi Lékai, Szennay és Nyíri idézetek.) S ha így van, akkor nem kell félni kimondanunk, hogy vannak problémák, melyekre még nem találtunk megoldást. Az említett, 1978-ban, a Corvina által kiadott könyv (*Ensemble pour une bonne cause*) ezt is elismeri. Ebben olvasom *Cserhádi* püspök szavait is: „Bizony előfordul még, hogy egyes alantas szervek most is másodrendű lényeknek tekintik a keresztényeket.” Holott ugyanebben a könyvben sorolja fel például *Miklós Imre*, mi is lehet, többek között, a keresztény hozomány a közös társadalmi célok megoldásához, miben várja ő a keresztény segítséget: a béke védelme, a családi kapcsolatok szilárdítása, a nemzedéki ellentétek enyhítése, a szocialista jellegű nemzeti egység ápolása és erősítése, a társadalmi tulajdon védelme, a humanista eszmék terjesztése, a hazaszeretet, a becsületes munkára buzdítás, a bűnözés elleni harc, a haladó hagyományok és a kulturális örökség ápolása. És azt hiszem, ez a felsorolás még nem is teljes.

Igen tisztelt Választmány! Szeretném, ha a most felsorolt értékek élesztésében Társulatunk is hathatósan részt venne, kiadványaival és a szokásos negyedévi előadásokkal is, előkészítve és támogatva ezzel az egyházon belüli fokozott párbeszédet építve, mint a keresztény-marxista párbeszédet. Szeretném, ha a Társulat az ilyen irányban elkötelezett katolikusok öntudatát, felelősségét és aktivitását mindinkább növelni tudná. Kérem, hogy a Társulat tagjai erre vonatkozó gondolatainknak a Társulaton belül s azon kívül is bátran adjanak hangot, hogy így egymást gazdagítván, valóban gazdagítani tudjuk egyházunk és szocialista magyar hazánk közéletét.

Igen tisztelt Választmány! Hadd fejezzem be bemutatkozó beszédemet a prózánál magasabb szinten, egy *Radnóti Miklóstól* vett idézettel. A most hetven éve született költő a *Nyolcadik Ecloga* soraiban egy világi apostol, Náhum próféta ajkára ezeket a szavakat adja:

*Próféták s költők dühe oly rokon, étek a népnek,
s innivaló! Éihetne belőle, ki élni akar, míg
eljön az ország, amit ígért amaz ifjú tanítvány,
rabi, ki bétöltötte a törvényt és szavainkat.
Jöjj hirdetni velem, hogy már közelít az az óra,
már születőben az ország. Hogy mi a célja az Úrnak, —
kérdem? lásd az az ország...*

Ez a vers is elhangzott a Radnóti emlékére rendezett szavalóverseny döntőjében, hatalmas sikerrel, s a zsűri elnöke, *Vas István* költő, aki egyszerre tud keresztény és szocialista lenni (akár Radnóti), arra mutatott rá, hogy „az az ország” mindkét világnézetű ember szemében jelenti azt, amiért érdemes élni.

Hozzáteszem: nekünk, keresztényeknek azt is, amiért érdemes, és Isten kegyelméből szabad örökké élni.

S ugyan mi lehetne igazabb apostolkodás, mint azoknak, akik csak az egyik országról álmodoznak, felvillantani azt a másikat is, nem mint emennek gátját vagy riválisát, de mint segítőtjét.

Az etikai tudat fejlődésének lépcsőfokai*

Az ember etikai magatartásának, tehát szemléletmódjának és cselekvésének három jellemző fokozata három jól körvonalazható tudatformát tár elénk: az erkölcsi normák értékelésének és a hozzájuk kapcsolódó emberi viszonyoknak három alapformáját. A gyermeki, a nagykorúsodó és az érett etikai magatartás tudatszintje ez. E három kategóriát kizárólag a megértés és a megértetés szándéka miatt rajzolom meg határozott vonásokkal. Nem kívánom tehát sem az egyes etikák, sem az emberi személyiség dinamikáját megmerevíteni. Reflexiómhoz az ösztönzést Jálcs Ferencről, a Dél-Amerikában élő magyar teológustól kaptam, aki a hit változásait írja le lényegében az említett három tudatszint elemzésével. (1) Ő tesz ugyan néhány utalást az erkölcsi életre vonatkozólag is. Ez azonban csupán indítást ad a kérdés további átgondolására és etikai következményeinek levonására, melyet feladatommak tekintek. A kérdés jelentősége az, hogy e három lépcsőfok az egyedi személy tudatbeli fejlődése mellett tekintettel van az emberi gondolkodás fejlődésére, tehát a különböző etikai tudatszintekre. Ennek jelei még a kereszténységen belül is megfigyelhetők. De nem csupán erről van szó. Sajátos jelentősége van az etikai tudat fejlődésének körünkben azáltal, hogy kezdjük felfedezni a valóban érett erkölcsi szemléletmód jellemzőit. Holott sokan még ma is csak a gyermeki és a felnőtt etikai tudat- megkülönböztetéséig jutnak el, kiélezve a kettő szembeállítását. Még keresztény etikuskok is szép számban akadnak, akik az emberi nagykorúság tudatszintjénél nem jutnak tovább. Tanulmányozzák a tézist és az antitézist, de nem keresik a szintézist.

Ismeret dolog, hogy az ember fejlődő lény, nem csupán egyedi mivoltában, hanem közösségileg is. Az sem titok, hogy az egyedfejlődés, meg az emberiség egyetemes fejlődése tudati síkon szintén nyomon kísérhető, és bizonyos rokon-ságot mutat. Vannak gyermeki jellegű kultúrák, és van az emberi kultúrának felnőtt kora. De beszélhetünk kultúránk bizonyos kamaszkori jelenségeiről is. Vajon hogyan tükröződik mindez az embernek az etikához, elsősorban az erkölcsi normákhoz való viszonyában? Milyen tudatszint keretébe lehet beilleszteni a naiv engedelmességet, vagy az erkölcsi szabályok irányában mutakozó kritikuss magatartást? Mi a perszonális etikák törekvése, s melyik tudatszintre helyezhetők a keresztény élet hiteles tanúi?

Az etikai normák és a gyermeki tudatszint. A személyiség fejlődése szempontjából a gyermeki tudatszint az erkölcsi normákhoz való viszonyban is megmutakozik. A gyermek számára — mint az köztudott — az erkölcsi magatartás szabályai *külső* szabályok és *tekintélyi alapon* elfogadott szabályok. A kivételes esetektől eltekintve a szülő, vagy a tanító mondja meg, mi a jó és mi a rossz, hogy mit szabad, vagy mit nem szabad csinálni. A magatartásforma kialakításában erkölcsi vonatkozásban is jelentős szerepe van a rászoktatásnak, amely feltételes cselekvési reflexek beépítése a bontakozó személyiségbe. A gyermek az erkölcsi szabályokat nem csupán szóbeli figyelmeztetések formájában kapja, hanem olykor testi fenyíték formájában is. Gyakran hallja: „Légy jó!”, „Fogadj szót!” Engedelmes magatartásának kialakítását segíti a jutalom, vagy a büntetés motivációja. S a jutalom rendszerint érzékelhető dolog, vagy rövid távú ígéret. A gyermek az erkölcsi magatartás szabályaira még nem reflektál. Nem kritizálja azokat, hanem elfogadja. Ha pedig engedetlen, akkor a rossz fogalmát így szokta kifejezni: „Rossz voltam, mert nem fogadtam szót”. Így van lényegében a tízparancsolattal is. Megtanulja azt, ha kell, és leckeaként felmondja, ha úgy kívánják. A rendelkezés belső tartalmát olykor meg sem érti. A gyermek erkölcsi magatartása tehát nem önálló. Tekintélyi alapon áll. (2) Cselekvés-motivációját pedig alapvetően jellemzi a kellemes, az élvezetes keresése, illetve a kellemetlentől való félelem. Mindez eléggé ismert jelenség a pedagóg-

*E tanulmány a szerző Strassbourgbán, a Societas Ethica konferenciáján tartott előadásának módosított változata.

giából. — Számunkra jóval érdekesebb kérdés ennek az etikai magatartásformának az egyes népek tudatszintjén való analóg megnyilvánulása. Elsősorban az Ószövetség népére gondolunk. A választott nép ugyanis éppúgy a gyermeki tudatszint jellemzőit nyilvánítja ki az erkölcsi normákhoz való viszonyában, mint a környező népek, bár a kinyilatkoztatásban kapott magasrendű istenfogalom és rendeltetésének üdvösségtörténeti tudata kiemelt vallástörténeti szerepet biztosít számára.** A szövetség Istene, Jahve a legfőbb tekintély, abszolút Úr. Ahogy a gyermek számára döntő szó, hogy „Édesapám azt mondta”, úgy esik latba Isten kiválasztottjainak ajkán, illetve a leírt szövegekben, hogy „Ezt mondja az Úr”. A tízparancsolattal kapcsolatban Mózes így buzdítja népét a Biblia szövege szerint: „Tanuljátok meg őket s legyen gondotok megtartásukra” (MTörv. 5,1). E törvényektől elválaszthatatlan a gyermeki indítékokra emlékeztető motiváció: az áldás és az átok. Aki megtartja a törvényt, már a földön bőséges jutalmat kap, aki megszegi, azt keményen megbüntetik (vö. MTörv. 11,26—28). Így találkozunk az Ószövetségben az abszolút Tekintély, a külső törvény (a Tóra), a gyermeki engedelmesség és az érzékelhető jutalom vagy büntetés motivációja. — A külső törvény, a kritika nélküli engedelmesség, az etikai normákkal kapcsolatban a kellemes és kellemetlen érzések vezérmotívumként való elfogadása azonban az emberi civilizáció fejlett fokán is megfigyelhető éppúgy, mint egyes etikai rendszerekben. Ilyen például bizonyos negatív szokások engedelmes követése csupán azért, mert „Mások is így csinálják”. Ilyen a felelősségtudat hiányának kiskorúsító jelensége, vagy az emberi felelősség Istenre való áthárítása. Ilyen az a hedonista magatartás, illetve értékelésmód, amely az életet csak élvezeteiben hajlandó elfogadni. Ezt azonban már nem nevezhetjük „gyermekinek”, sokkal inkább deformáltan „gyermekesnek”, olykor pedig bántóan primitívnek, vagy infantilisnak.

Az etikai normák és a nagykorúság tudatszintje. Jálics Ferenc a hit fejlődésével kapcsolatban beszél a „nagykorú hitről”. Ez az elnevezés azonban nem egészen megfelelő. A „nagykorúsodó” szó legalábbis kiegészítésként ide kíváncsok. Ennek pedagógiailag feltárt jellemzői szinten jól ismertek. Nem szorulnak tehát részletes elemzésre, csupán néhány utalásra. A nagykorúsodás első fázisa a gyermeki tudattal való éles szembehelyezkedés. A serdülőkor, meg a forrongó ifjúkor tagadása és lázadása mögött a szabadság és az önállóság, tehát az autonómia elemi erejű igénye húzódik meg. Ez szélsőséges esetekben a szülői, a nevelői és az isteni tekintély teljes elvetéséhez vezet. Ennek lélektani állapotát fejezi ki tömören József Attila verse:

*Nincsen apám, se anyám,
se istenem, se hazám
(Tiszta szívvel) (3)*

A tekintély elvetése pedig együtt jár azoknak a magatartás-szabályoknak elvetésével, melyek biztosítékaul gyermeki szinten a szülői vagy az isteni tekintély szolgált. A pedagógia jól ismeri a nagykorúsodó fiúk és az apák között kifejlődő — olykor egyenesen kirobbanó — konfliktusokat, melyek belső gyökereit a mélylélektan tárja fel (vö. Freud és az „apakomplexus”). Jellemző dokumentuma ennek a világirodalomban Franz Kafka *Levél apámhoz* című írása. Ennek transzcendens irányú jelentése is van, amint azt az irodalomkritika felismerte és elemzi. A nagykorúsodó személy öntudatra ébred, és ez együtt jár az önálló cselekvés, az etikai autonómia igényével. Az autonómia ugyanis öntörvényűséget jelent, vagyis azt, hogy az ember a saját erkölcsi meggyőződését, tehát a saját törvényét kívánja követni. A nagykorúvá váló személy magatartását már csupán olyan erkölcsi normák képesek ténylegesen befolyásolni, melyeket ő maga elfogad s belső meggyőződés alapján vallani képes.

Az erkölcsi magatartás szabályait tehát a nagykorúsodó tudat hajlamos gyökeres kritikának alávetni. Újra és újra fölveti a miért kérdését. Mi az életem értelme? Miért kell jónak, becsületesnek lenni? Egyáltalán: mi a „jó” és mi a „rossz”? S ezek a jelenségek nagy vonalakban megismétlődnek az etikai nagy-

**Kivételt jelentenek e tekintetben például Mózes és a próféták, akik a maguk korának legkiemelkedőbb jellemei, egyben az etikai nagykorúság képviselői.

korúsodás tudatfokán is. Az európai ember nagykorúsodása a reneszánszban kezdődik, és a felvilágosodás korában nyer konkrét filozófiai megfogalmazást, elsősorban Kantnál, etikai vonatkozásban is. Mert az ember autonómia-igénye az etikai autonómia igényével együtt jelentkezik. Már Kant előtt megindul egy folyamat, amely kritikusan felülvizsgálja a vallás és az etika eladdig szervesnek tartott összetartozását, amely a lassanként autonómmá váló erkölcsi gondolkodás első lépése. Shaftesbury már arról beszél, hogy az ateista is lehet erkölcsös. Maga a vallás pedig nem feltétlenül garantálja a kritikailag is helytálló erkölcsi értékelést: „Mert hiába támogat a vallás egy felsőbbrendű Istenség akaratára és tetszésére hivatkozva bármely, természete szerint gyűlöletes dolgot”. (4) (Ismerjük például, milyen szellemi vergődést jelentett később Kierkegaardnak, hogy Ábrahám áldozatát etikailag értelmezze!) A nagykorúságát átélő emberi tudat számára tehát az erkölcsnek a kinyilatkoztatástól, s vele kapcsolatban Isten és az egyház tekintélyétől függetlenné válva is meg kell állnia a saját lábán. Korunk erkölcsoteológusainak pedig válaszolniuk kell a világtól kapott felhívásra: mit tudnak kezdeni ezzel a — ma már egyre szélesebb körben jelentkező — autonómia-tudattal, illetve igénnyel, mely elvezetett az etika szekularizálásához. Ebben Nietzsche képviseli a kamaszkor radikális tagadását („Túl jön és rossz”). Kant a gyakorlati ész kritikájában az ember szabadságával azonosítja az autonómiát. Az ember önmagában ismeri föl az ész alapvető, egyetemes erkölcsi normáját és tülemelkedik a gyermeki tudatszintet idéző „heteronómián” (= jutalomért tenni a jót). Kant fönttartja a transzcendens felé az emberi nyitottságot. Feuerbach és N. Hartmann viszont már az etikai ateizmus álláspontjára helyezkedik. Istennek meg kell halnia, hogy az ember teljesen önállónak, autonómmá válhassék.

A nagykorúsodó személy s a nagykorúvá váló emberi gondolkodás tehát etikai síkon is hasonló jelenségeket mutat fel. Jálccsal szólva „megalkotja saját erkölcsi elveit”, mert számára az erkölcsi értékelés már nem „tekintélyen alapuló állásfoglalás”. (5)

Az etikai normák és az érett nagykorúság tudatszintje. Vajon a nagykorúsodás említett jelenségeivel befejeződött az ember fejlődése? Vajon az emberi lét hagyományos tekintélyeinek felszámolása, az önmagunk előtti felelősség s vele a cselekvés autonómiájának kivívása elvezetett az etika beteljesüléséhez?

Ha a nagykorúsodó, illetve „nagykorú” emberi tudatot azonosítanánk az érettséggel, ha az ember etikai magatartásában nem volna más alternatíva, mint a gyermeki, vagy a felnőtt tudatforma közötti választás, akkor a keresztény erkölcs menthetetlenül halálra volna ítélve. Megmaradna ugyanis a világ szemében, az emberiség gyermeki korszakainak, illetve a személyiségfejlődés kinövésére ítélt első fokának körében (Freud ezt próbálta kimutatni mélylélektani alapon). Ezt a végzetes azonosítást azonban sem a történelem, sem pedig a személyi fejlődés nem igazolja. Sőt elvezet egy nagy horderejű felismeréshez. Ha a fejlődő etikai tudatra a hégeli dialektika ismert fogalmait alkalmazzuk, kiderül, hogy a gyermeki magatartás tézisével szemben a felnőtt magatartás az antitézist képviseli, de semmiképpen nem a szintézist! A pedagógia és a lelkipásztori tapasztalat egyszerű példával világíthatja meg ezt. Köztudott, hogy a gyermek milyen naiv bizalommal tudja elfogadni szülei, nevelői, illetve lelkipásztorai szavait és tekintélyét. Az a jelenség is jól ismert, mennyire hajlamos a nagykorúsodó személy szakítani a gyermekkor tekintélyeivel (szülő, nevelő, egyház, Isten), hogy a saját útjára léphessen. Ez azonban nem az érett nagykorúság magatartásformája (még ha sokakban megrögződik is!). *Az éretlen nagykorú keresztény visszatér a gyermekkor tekintélyeihez, csak éppen magasabb síkon és másfajta viszonyulással.* Tipikus példa, ahogyan Pál hét éves korában boldogan szalad oda hitoktatójához (vagy valamelyik kedvelt nevelőjéhez); tizenhat éves korában már nem köszön neki az utcán és „meg sem ismeri”; harmincöt éves korában viszont, érettebb fővel már újra köszön és elbeszélget gyermekkorának számára kedvelt nevelőjével, lelkipásztorával (pedig nézetei azóta esetleg több vonatkozásban is elszakadtak gyermekkorá hitétől). E fordulat olyan méretű személyiségekénél is jól megfigyelhető, akiket kivételes lángelméként tartunk számon az emberi kultúra különböző ágazataiban: Napóleonnál, bizonyos tekintetben Goethénél, Adynál és megszámlálhatatlanul sok más kiválóságnál. Napoleon esetében például a vallásos gyermekkor után jelentkezik a teljes autonómiát igénylő fel-

nőtt tudat antitézise. Emlékezetes gesztusa ennek, amikor a pápa kezéből kiragadja a koronát és önmagát koronázza császárrá. Az egyház jelen van, de csak statisztikailag ennél a szertartásnál. Adynál szintén a belső érlelődés vezet oda, hogy gyermekkorra megtagadott hitének szimbólumához, Krisztushoz magasabb síkon visszatérjen, egy sűrített élet tapasztalatainak szintézisével, tettekben is („Hiszek Krisztusban, Krisztust várok”; a kereszttel együtt újra megemelt kalap stb.). (6)

Mindez egyértelműen mutatja, hogy az ún. „felnőtt nagykorúság” még nem a végső foka a személyiség etikai fejlődésének. Jálícs tehát — megfelelő tapasztalatok birtokában — joggal veszi fel harmadiknak az *érett tudatot*, amely nem csupán a hitre, de az erkölcsi magatartásra is jellemző. S az érett tudatforma épp azért „szintézis”, tehát termékeny összegezés, mert életrészleteiben a gyermeki és a felnőtt tudat értékeit egyesíteni képes. Érdemes ezt a fordulatot az etikai magatartás alakulásának két jellemző fogalmával kapcsolatosan megvizsgálni. Hogyan alakul a személyiség magatartásformája az „autonómia” és a „tekintély” vonatkozásában?

a) Ami az *autonómia* fogalmát illeti, az érett etikai személyiség kétségtelenül túlhaladja a nagykorúsodás vagy a befejezetlen nagykorúság totális és tagadó öntörvényűségét. A Biblia az ilyenfajta autonómiában látja tulajdonképpen az ember ősbűnének etikai síkon való megnyilvánulását. A Teremtés könyve arra céloz, hogy az ember az erkölcsi norma tekintetében olyan akar lenni, mint Isten. Meg akarja „ismerni” a jót és a rosszat. Eszik a jó és rossz tudásának fájáról (Ter 3. f.). A jelképes kifejezések mögött azonban egyértelműen az van, hogy az ember maga akarja eldönteni, mit szabad és mit nem; vagyis teljes autonómiát igényel cselekvése számára. Ez az etikai magatartás történelmi síkon Nietzscheben csúcsosodik ki („Túl jön és rosszon”), aki cselekvésében önmagát tekinti normának. Teljesen elveti Isten, Krisztus, vagy az egyház tekintélyét az autonómia e totális igénylésében az „erősek”, a „szabad szellemek” magatartása címén. De elveti az igazság-normát is! Csábító volna itt arra gondolni, hogy eszerint „az” ateista kötelező etikai magatartása: a nagykorúságnak ezen a tagadó autonómiáján való megtapadás. Valójában az etikai érettség sajátos útját az ateista is végigjárhatja. Például úgy, hogy negatív öntörvényűségét lelkiismerete és a valóság törvényeihez igazítja (Alfons Auer). A valósághoz és a lelkiismerethez hűséges magatartás kizárja a személyi önkényt. A cselekedeteket pedig mintegy transzcendens irányba tájolja be (vö. implicit hit). Belső érlelődésében a nem hívő ember eljuthat oda, hogy a hívők világnézetének sarkallatos tekintélyeire (Isten, Krisztus, egyház) bizonyos tisztelettel néz. Képes tehát elfogadni a hit és a hívő cselekvés értékeit, amennyiben ezek a vallási értékek elismerést keltő emberi életformák tanúságtételében realizálódnak. — Maga a „keresztény értelmű autonómia” fogalma tulajdonképpen a jelenben tisztázódik mint „teonóm autonómia” (7) (Franz Böckle), tehát olyan emberi öntörvényűség, amely nem szakad el Istentől, sőt az ő mindenható Valóságából táplálkozik. Erre a keresztény teológia legalapvetőbb fogalmai világítanak rá:

— A keresztény értelmezésű *teremtésben* — a panteista és más monista rendszerekkel szemben — Isten a saját lábára állítja teremtményét, az embert, hogy az fokozatosan kibontakoztatva önállóságát, társa legyen a teremtésben. A teremtés ebben az értelemben a lét síkján való nagykorúsítás elemi tette. (8)

— A *megváltás* Krisztusban „Isten fiainak szabadságát” adja meg az embernek. Benne az Öszövétség gyermeki tudatszintű erkölcsisége a „krisztusi nagykorúság” (Ef 4,13) fokára emelkedik. Krisztus megmutatja Istenben mint abszolút Urban a szeretet Istenét. Ő nem szigorú parancsokat ad az embernek, hanem meghívja az embert az üdvösségre, és megajándékozza őt a döntés szabadságával.

— A *megszentelés* lelke a Szentlélek, eszköze a kegyelem. S ez a kegyelem nem veszi el szabadságunkat, hanem épp kibontakoztatni segíti azt. Isten kegyelmi segítségével tehát olyanféle, mint a szülők anyagi támogatása. Nem arra szolgál, hogy megakadályozza gyermekei önállóságát, hanem épp arra, hogy azt lehetővé tegye. Teilhard de Chardin tömör megfogalmazása szerint: „Dieu fait se faire”, vagyis „Isten cselekszik, hogy az ember cselekedni tudjon”. (Ugyanezt tanította már Aquinói Szent Tamás és tanítja ma, tágasabb tudathorizonton például Karl Rahner.)

b) Ami pedig a *tekintély tiszteletét* illeti, a nevelés tapasztalatai sokrétűen tükrözik, hogyan megy végbe a személyiség etikai megérése. Az igazán érett döntésre képes felnőttek ugyanis úgy önállósulnak, hogy magasabb síkon visszatálnak gyermekkoruk tekintélyeihez (szülőkhöz, nevelőkhöz, Istenhez). Az érett nagykorúság jele tehát nem a tekintély elvetése, hanem a tekintély felnőtt szintű, nagykorú elfogadása. Ezt úgy lehetne megfogalmazni, hogy az éretten nagykorú személy túljut a tekintély válságán, sokat hangoztatott krízisén. (9) Felismeri, hogy nem „a” tekintély lényege kerül válságba a nagykorúsodó tudat szintjén, hanem a tekintély megjelenülése, megnyilvánulása, illetve a hozzá való viszony. A gyermeki tudatszint abszolút tekintélye helyébe ezzel a kritikai-lag igazolt, vagy igazolható, vagyis verifikált tekintély lép, tehát az igazi, a hiteles tekintély. Így érthető korunk lázadása a kellően nem hitelesített tekintélyekkel szemben, amikor egy személy vagy egy közösség a pusztá létére, nevére, címére, rangjára hivatkozva, esetleg múltját idézve lép fel autoritativ módon a nagykorúság tudatformájának képviselői előtt. Mi az tehát, amit korunk embere — akár nem hívő, akár hívő — nem tud igazán befogadni? A pusztán intézményes tekintélyt! Azt a megnyilatkozási formát, amely a kritikai igazolást, a hitelesítést elhárítva hagyományos pozíciójára hivatkozik, miközben rendelkezik a rábizottakkal, s legfőbb érve saját megfellebbezhetetlennek vélt auktoritása. Az apa már nem parancsolhat felnőtté vált gyermekeinek pusztán ezen a címen: „Mert én az apád vagyok!” A lekipásztor sem kívánhatja magának a személyi teintélyt nagykorú hívei körében pusztán ezen a címen: „Mert én a plébánosotok vagyok!” Sőt — mondjuk csak ki a kényes megállapítást — ma már az egyházi tanítóhivataltól is várják a nagykorúsodó hívek, hogy útmutatásait ne pusztá tekintélyi alapon fogalmazza meg, főként ne az erkölcsi élet kérdéseiben. Erre vonatkozólag igen sok utalás történik napjaink erkölcssteológiai vizsgálódásaiban (Rahner, Auer, Demmer, Schüller, Böckle s mások részéről). Tipikus példája a személyiségével és megnyilatkozásaival kivívott világtelkintélynek XXIII. János pápa. A nem igazolható tekintély egyik jellemző képviselője viszont Lefébvre érsek. Mert mit kíván Lefébvre? Az Öszövétséget és a közep-kort idéző gyermeki engedelmisséget és tekintélytisztelést az egyházban, miközben ő és követői ugyanezt a gyermeki engedelmisséget a lázadó szembeszegülés tudatszintjén vetik meg és vetik el a II. Vatikánum egyházával szemben. Ez pedig önellentmondás. A tekintély válsága tehát az egyház életében is bekövetkezett, de nem „a” tekintély lényegét, hanem megnyilatkozási módját érintően. A mai erkölcssteológia ezt a változást úgy értelmezi, hogy az erkölcsi útmutatásokat tartalmazó egyházi megnyilatkozásokban ma már nem elég egyoldalúan autoritativ stílusban fogalmazni. Főként Franz Böckle mutat rá az ún. *deontologikus* és *teleologikus* érvelésmód sajátosságaira, s arra, hogy az egyház megnyilatkozásaiban egyre inkább kívánatossá válik az utóbbi alkalmazása is. (10) A *deontologikus* érv tekintélyi érv (to deon = a kötelesség), amely szívesen hivatkozik például az elvont értelmezésű emberi természetre. Szélsőséges formájában Pufendorf tételéhez vezet, aki szerint „egy tett azért jó, mert Isten jónak jelentette ki, és rossz, mert Isten elítélte”. Így az erkölcsi jó bázisa Isten kinyilatkoztatott akarata volna, amellyel mintegy „önkéntesen dönti el a tettek helyes, vagy helytelen voltát”. Ezt a nézetet a katolikus egyház sohasem tette magáévá. Legjobb teológusai mindig is tudták, hogy a lét megelőzi a cselekvést, az igazság értelmi felismerése pedig az akarati döntést. Ha valaki ma ezt a megfontolást követné, a kinyilatkoztatás Istenét szembeállítaná a teremtés Istenével. Nem elég tehát az emberi természetből deduktíve levezetni valamely erkölcsi előírást. A nagykorú keresztények igénylik a *teleologikus* érvelésmód integrálását, amely az erkölcsi tett következményeit is figyelembe veszi az emberi tapasztalás körében, hogy a következmények fölmérése egyúttal lehetővé tegye a cselekvési norma igazolását, hitelesítését, verifikálását. Az erkölcssteológia érvelési módja tehát a nagykorú, sőt éretté váló keresztény tudat számára a deontologikus és teleologikus érvelésmód szintézise. Ugyanez az igény jelentkezik egyre fokozottabban az erkölcsi életet érintő egyházi megnyilatkozásokkal kapcsolatban is (vö. *Humanae vitae*, *Persona humana* stb.). (11) Ez tehát nem „az egyház” tekintélyének elvetését, hanem e tekintély új formában való igénylését jelenti; annak a nagykorúsodásnak realizálását, amely gyökereiben a II. Vatikánum egész szemléletmódjában kirajzolódik, s a keresztény erkölcsi tudat megérlelődése felé mutat.

A pusztán „hivatalos” tekintéllyel szemben tehát az érett nagykorúság tudata igényli *a személy által hitelesített tekintélyt*, amelyet felnőtten is el tud fogadni, amellyel azonosulni tud. Igen fontos jele azonban az érett nagykorúságnak az is, hogy a merőben kívülről jövő, fenyegető és a személy önállóságát elnyomó tekintélyt nem fogadja el erkölcsi normának. Az erkölcsi törvény bensővé tétele, interiorizálása viszont nem jelenti a törvényhozó tekintély megtagadását. Döntő jelentősége tehát Jézus Krisztusnak és az Újszövetségnek, hogy megmutatja Istenben az „Atyát”, a szeretet Istenét az Ószövetség büntető Istenevel, Jahvéval szemben. Isten természetesen nem változott meg, de megváltozott az ember viszonya Istenhez Krisztusban és Krisztus által. Az Újszövetség ebből a szempontból az ember üdvösségtörténeti nagykorúságának magna carthája, páratlan jelentőségű törvénykönyve. A „kopernikuszi fordulat” két jellemző mondata: „Isten a szeretet” (1 Jn 4,16); „aki kitart a szeretetben, az Istenben marad, Isten pedig őbenne marad” (uo.). Aki tehát a szeretetben él, az a gyermeki cselekvésmód tudatszintjét felülmúlva eljut a keresztény érettség fokára. Számára Isten már nem elnyomó, külső tekintély, hanem a cselekvés *belső normája*. Ugyanakkor pedig az erkölcsi motiváció is túlhaladja a gyermeki szintet. Hiszen aki „Istenben” cselekszik, azt nem a jutalom, meg a büntetés serkenti tevékenységében és irányítva döntéseiben, hanem a szeretet. Ez pedig már nem pusztán nagykorúság, hanem a legmagasabb fokú erkölcsi érettség.

Következmények. Az erkölcsi tudat gyermeki, felnőtt és éretten nagykorú fokának megkülönböztetése korunk egyik égető problémájára kínálja a megnyugtató választ: *a nagykorú erkölcsi tudat eszerint még nem feltétlenül érett is egyben!* A keresztény erkölcsi magatartás nem a gyermeki tudat szintjét képviseli (bár sokan alig haladják túl ezt a fokot). Hiteles képviselőiben az érett etikai tudat körébe tartozik, és összegezni képes a gyermeki tudat értékeit a felnőtt tudatfok értékeivel (vö. például Dietrich Bonhöffer, Takasi Nagai, Edith Stein, Teilhard de Chardin, vagy nálunk Dienes Valéria érett nagykorúságát). Ilyen a létezés iránti alázat, vagy a hiteles tekintély iránti bizalom, a felnőtt engedelmisség.

Jelentős következmény, hogy e három tudatfok kezünkbe adja *az etikai irányzatok értelmezésének egyik kulcsát*, és ezzel lehetővé teszi a téves értelmezések kiigazítását. Az etikai értékítéletek helyét így könnyebben meg lehet állapítani. Persze újra hangsúlyozni kell a bevezetőben mondottakat: sem a fejlődő erkölcsi személyiség, sem az egyes etikai rendszerek kategorizálásánál nem szabad egyoldalúságba esni. Mert az etikai alkotók és irányzatok éppoly kevéssé tekinthetők egyértelműen kategorizálhatónak, mint az emberi jellemek a karakterológia kereteiben. Kant etikája a maga szigorú autonómia-igényével például a nagykorúság jeleit mutatja. A transzcendens felé való etikai nyitottsága viszont koncepciója bizonyos érettségére vall. A nagykorúság jeleit mutatják az analitikus etikák (metaetikák) irányzatai a jó és rossz fogalmának kritikus felülvizsgálásával. Szent Ágoston vagy Mounier szeretet-etikája az evangéliumi nagykorúság szemléletét képviseli, míg Joseph Fletcher szituációs szeretet-etikájában az érettség gyermeki naivitással vegyül, többek között fogalmi tisztázatlansága és belső ellentmondásai miatt. (12) Bővebben érdemes viszont kitérni a hedonizmus különböző formáira az etikai tudat kategóriái szempontjából. Ebben a tekintetben ugyanis tisztázatlan értékítéletekkel találkozunk. Freud például élvezet-elvével (Lustprinzip) nyilvánvalóan hedonista hajlamát árulja el, és nem csinál titkot abból, hogy a keresztény életértelmezést a gyermeki tudat szintjére helyezze (vö. a Mennyei Atya és a patriarkális kultúra, Isten gyermeke és a Gondviselés védettségének keresése). Holott a bensőséges gyermeki bizalom az érett erkölcsi személyiségekre is jellemző lehet (szentek!). A hedonizmus viszont minden kétséget kizáróan az etikai infantilizmus vonásait viseli, amennyiben az élet értelmét az élvezésben jelöli meg. S bár a hedonizmus különféle elméleteiben a normák tudatosítása és rendszerezése bizonyos nagykorúság jele s a szellemi élvezet hangsúlyba biztosítja a humanizációt, a hedonizmus gyakorlati formáinál a gyermeki élvezetkeresés motivációja előrúlik, hogy lényege szerint az infantilis etikai tudat szintjére helyezhető. A gyakorlati hedonista az életet csak élvezeteiben hajlandó értékelné és elfogadni. Nem képes eljutni arra az érett tudatfokra, melynek képviselői az ember etikai kibontakozásának beteljesülését a szeretetben való felelős szolgálat motivációjában találják meg. A „konzumhe-

donista" számára etikai értelemben „jó” az, ami érzéki élvezeteket ad. A keresztény nagykorúság tudata számára megvilágosodik a kereszt, a szenvedés, a küzdelem értelme is az életben. Az éretten nagykorú keresztény „Nem tagadja, hogy a betegség, az anyagi nyomorúság... valóságos rossz”, de más mércével állapítja meg a sorrendet. Számára „a legkimagaslóbb rossz az elszigeteltség, és a szeretetre meg a szolgálatra való képtelenség”. (13) A felnőtt etikai tudat képviselője eljut cselekedeteinek és motivációjának értelmes felülvizsgálásáig, a jó és rossz fogalmának kritikájáig, az ésszerű döntések fontosságának felismeréséig. A keresztény nagykorúság túllép ezen, de az értelmes cselekvés készségét integrálja személyiségébe. Viszont egzisztenciális célkitűzéssé, tehát személyiségformáló eszmévé válik számára a felismerés: a valódi emberi és erkölcsi érettség lényege, s ezzel a ma oly sokat kutatott „keresztény sajátosság” (*proprium christianum*) több, mint a racionális cselekvés. S ez a többlet: az Élet, a Valóság szeretetben való szolgálata, kinek-kinek a maga hivatása keretében, amely egyserre jelenti a felelős szolgálatvállalást Istenért és az emberekért.

Jegyzetek: 1. Ld. Vátozik a hitünk? (Cambios en la fe, Buenos Aires, 1974) — 2. Ez a megállapítás nem zárja ki azt, amit Karl Hörmann így fogalmaz: „Minden igazi nevelés célja az önálló ember” (Verantwortung und Gehorsam, 1978, Tyrolia, 144. o.). Monika Nemetschek is joggal állapítja meg: a gyermekeket egyenesen rá kell nevelni arra, hogy megfelelő kritikával fogadják, amit nekik mondanak. Így „az erkölcsi cselekvés normáinak elfogadási alapja is a helyes indokolást követő megértés lesz, nem a pusztá tekintélyi érv, a hatalmi szó” (Gott im Leben des Kindes — Isten a gyermek életében, Bécs, 1978, 57—58. o.). Ez a jogos pedagógiai törekvés azonban igazában felnőtt korban érik be, és nem jelenti azt, hogy a gyermek valódi etikai önállóságra, a létezés horizontjában való erkölcsi döntésre képes. — 3. József Attila verse a keserű lázadás lelkiállapotát fejezi ki, a szellemi felnőtté válás küszöbének belső krízisét, az autonómia vágyát és kényszerét. Átmeneti lelkiállapot ez, és típusos. A merev tekintély válasza rá szinte mindig ugyanaz: a pofon, vagy a kitagadás. Pedig a jószándékú lázadók és tévedezők esetében ilyenkor van leginkább szükség a türelemre és megértésre. — 4. Értekezések az erényről és az érdemről, Budapest, 1969, 37. o. (az 1773-ban Londonban megjelent eredeti magyar fordítása). — 5. i. m. 29. o. — 6. Ld. Imádság háború után, Hiszek hitetlenül Istenben, Krisztus-kereszt az erdőn című verseket. — 7. Fundamentalmoral, München, 1977, 80—92. o.; A. Auer: Autonome Moral und christliche Glaube, 1971, Patmos Vlg. — 8. Böckle i. h. 80. o. — 9. Az „Autoritát in der Krise” című kötetben különösen Karl Rahner tanulmánya figyelemre méltó: Das kirchliche Lehramt in der heutigen Autoritätskrise (Regensburg, 1970). — 10. i. m. 306—317. o. E két érvelési módot vitatja meg Ausztria két vezető morálteológusa, Karl Hörmann (Bécs) és Hans Rotter (Innsbruck) a teológiai napok keretében (Texte der Öst. Theol. Kommission, Wien, 1979, 4. sz.). — 11. Bár az „új” érvelési mód még nem tudatosult kellő módon az egyházban, a jelzett „teleologikus” érvelést, amely az emberi tapasztalást is figyelembe veszi, többek között a Humanae vitae enciklika is alkalmazza (vö. 17.). — 12. Ld. Varga A.: Az erkölcsi élet alapjai, Róma, 1978, 78. o. — 13. Jálies i. m. 49. o.

A VIGILIA KIADÓHIVATALA KÖZLI: Megjelent a Vigilia 1979. évi nyolcoldalas tartalomjegyzéke. Előfizetőink részére a januári számunkhoz díjtanul mellékeljük. Példányonkénti vásárlóink számára 1,— forintos bélyeg beküldése ellenében készségesen megküldjük a kért címre.

Emberiségtudat és erkölcsi megújulás

Az „emberiség”, ez az újkori fogalom, számunkra mindinkább elveszti romantikus pátosát, s szinte nyomasztó, mindennapi realitásunkká válik. Az emberiség planetáris szinten kollektivizálódik: világháborúi, gazdasági és társadalmi válságainak összefonódásai egyértelműen tudásunkra hozzák ezt a tényt. Épp ezért, korunkra leginkább azok a gondolkodók hatnak, akik létezésünk közösségi dimenzióit tárják föl előttünk: Marxtól Teilhard de Chardinig; s a gondolati kísérleteken túl, melyek egy új világmodellt próbálnak megkomponálni, a tudatos kollektivizálódás gyakorlati kísérletei (a kísérleti szintet már messze meg is haladva!) szemünk előtt, közreműködésünkkel folynak.

A hírközlő, tömegkommunikációs eszközök, szervek révén információözönben élünk, melyek planétánk állapotának szinte napi diagnózisát közvetítik mindannyiunkhoz. S valóban, diagnózist: mert rengeteg kór- és válságtünet tárul elénk, melyek nyomán már-már a betegség végzetes kimenetelét is lehetségesnek tartjuk. Az emberiség életvitele közel sem megoldott. Pánikszzerű szenzációt keltenek időnként egyes futurologiai előrejelzések, melyek az iparosodás nyomán jelentkező biológiai szennyeződés elképesztő egyensúly-felborító következményeiről jósolnak, egészen a Föld lakhatatlanná válásának perspektívájáig. Egymást követik a világkonferenciák, prognosztikai, futurologiai jellegű tanácskozások; a legkülönbébb tudományok szakembereinek összedolgozásával próbálkozik az emberiség e világméretű „lenni vagy nem lenni”-kérdést megoldani, vagy legalábbis megoldási javaslatokat kidolgozni.

A világ atomháborús fenyegetettsége, mint Damoklesz kardja, lóg a fejünk felett, s ma már az is nyilvánvaló, hogy az atomenergia békés felhasználása is számtalan problémát jelent.

Az energiakérdés megoldása köztudottan problematikus. A különböző életmód- és vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy ma már közel sem a fokozott fogyasztás az eszmény, hanem ennek lassúbbodása, esetleg visszafejlődése; az anyagi életszínvonal-emelés helyett (természetesen az elmaradott országok kivételével!) inkább a kulturális nívó, a kulturális fogyasztás emelése.

A számtalan ránk halmozódó probléma-tömeg közül kiemelkedik még a túlnépesedés kérdése, valamint az emberi együttélés érzelmi-etikai problémái, melyeket *elidegenedés* megjelöléssel is szoktunk illetni.

Korunk tudásainak mentalitása jellegzetesen más, mint akár még néhány évtizeddel ezelőtt is volt: valóságértelmezésükből eltűnt az önbizalomteli triumfalizmus, ami a természettudományok lehetőségeit illeti, de ami a társadalomtudományok gyermekbetegségeként is jelentkezett. Elég csupán arra gondolnunk, hogy (Heisenberg óta) más a megítélése a tudomány objektivitásának, mint annak előtte. Eltűntek azok a tudósok, akik felfedezéseik nyomán azonnal új világképet akarnának konstruálni. Belátják, hogy az alapvető struktúrákról inkább csak feltételezéseik vannak, naivitás lenne az „utolsó szó” kimondásában bízni, helyesebb így fogalmazni: „amíg nem helyezi (ezt a vélekedést) valami hatályon kívülé”. Az *ideiglenesség* — axiomatikus fogalom lett.

Korunk gondolkodóit tehát lényegesen alázatosabb magatartás jellemzi, mint elődeiket. A gondolkodó ember alapállása a nyitottság felé mutat. A vagy-vagyokkal szemben jellemzőbb a szintézisre való törekvés: belátják, hogy az egyes modellek nem zárják ki feltétlenül egymást, hanem együtt is értelmezhetők.

Örömmel tapasztalhatjuk, hogy a mai magyar valóság megítéléséből is egyre inkább eltűnik a naivitás és indokolatlan eufória. Bátor elemzéseket, bírálatokat hallhatunk s olvashatunk írók, újságírók, közgazdászok, szociológusok megfogalmazásaiban, amelyeket mindennapi tapasztalataink (sajnos!) igazolnak. Hogy csak egyet említsek: Hankiss Elemérnek a „Gyorsuló idő”-sorozatban megjelent kis könyvét, amelyben azokat a *társadalmi csapdának* nevezett mechanizmusokat elemzi (köztük a legszembetűnőbbet: a korrupciót), amelyek „...különböző formákban újra és újra mozgásba jönnek, s többnyire súlyos pusztításokat végeznek azokban az értékekben és javakban, erőforrásokban és emberi kapcsolatokban, amelyekre a közösségnek, a társadalomnak nélkülözhetetlen szüksége van”.

Objektív intézkedések, gazdasági-társadalmi struktúrák okos átszervezései természetesen sokat javíthatnak az állapotokon. Van azonban a probléma megközelítésének egy másik, bensőségebb oldala is. Evvel függ össze az az újnak mondható meglátás, hogy fölfedezték az emberi együttélés érzelmi-etikai energiáinak kiemelkedő fontosságát. S nemcsak a szociológusok, de valóban minden felelősen gondolkodó ember elérkezik ahhoz a ponthoz, ahol kikerülhetlenné válik rákérdeznie az ember erkölcsiségére.

Mindennapi találkozásaink állandó beszédtemája az emberiség önpusztító folyamatai fölötti döbbenet kesergés. S a másik téma: közvetlen környezetünk visszasságainak sorolása, a köznapiság humoros szintjétől a hétköznapi tragédiáig. De a legszomorúbb az, hogy reménytelenül belebonyolódva érezzük magunkat mindebbe. Mint Csurka István Színésznöje az *Eredeti helyszín* című tragikomédiában, amikor arról beszél, hogy egy Lady Macbethet el tudott játszani erkölcsi hittel, mivel nyilvánvaló volt előtte, hogy ő, a magánember, nem azonos evvel a szörnyeteggel, — ám egy mai társadalmi darabban elveszett ez a distancia a szerep és az alakító ember között. „Piti” kis disznóságokba bonyolódott „piti” kis erkölcseleneket csak az alakíthat akár katartikus erejű erkölcsi ihlettel, aki maga makulátlanul tiszta ember: na de ki ilyen közülünk?

Már szinte közhelynek számít az a gondolatmenet, amely Európa erkölcsi alapjainak megrendülését és szétlázalódását követi nyomon, az újkortól kezdve, századunk két világháborújának katalizmáján keresztül, napjainkig. Ma ott tartunk, hogy bálványaink lelepleződtek előttünk, s kimutatták pusztító arcukat: az anyagi javak hajszolása, a másokra tekintettel nem lévő, bezárt, önző életforma a világ fennmaradását veszélyezteti. A sok apró, jelentéktelennek tűnő önzés is fölhalmozódik, s szinte önálló életet élő, pusztító szörnyetegként zsákmányolja ki természeti kincseinket, szennyezi levegőnket, vizünket, tiporja el mellőlünk a gyengék, kiszolgáltatottak millióit. Bálványaink lelepleződtek ugyan, nyilvánvalóvá vált, hogy hatalmas erejű erkölcsi megújulásra, felfrissülésre lenne szüksége világunknak, — ám nem nagyon tudunk bízni egy ilyen újjászülésben.

Olvastam Tornai József nagyszerű elemzését az *Élet és Irodalomban* Török Endre Tolsztojról írott könyve kapcsán. Ő is ezt kérdezi: „Mi a helye az etikának egy politikailag és technikailag túlonatúl is meghatározott világban? Olyan világban, ahol gyakran már riadtan tapasztaljuk, szinte csak a mindennapi praxis uralkodik?” Tolsztoj azt vallotta, hogy a világegyetem magánvaló, örökkelvő lényege egyben az ember lényege is, ami az emberi természetbe valami módon be van írva: ezt a *beírtságot* kell tudatossá emelnünk, s megvalósítása felé törekednünk. Tolsztoj hitt a világ vezetetttségében, abban, hogy lelkiismeretünk tulajdonképpen értelmünk s a legmagasabb értelem megegyezése; hitt abban, hogy az ember túllépése önmagán: egyetemes világtörvény. Egy gondolta, hogy az ember egy erkölcsi teológia követésével egységet és egyensúlyt képes teremteni a világban. De „...a történelem mindmáig jobbra félretolta azokat az értékeket, amelyeket Tolsztoj értékeknek tartott” — állapítja meg Török Endre, s nyomában Tornai. Majd ezekkel a szinte prófétai ihletettségű szavakkal folytatja: „Az emberiség fennmaradása azonban ezeknek az értékeknek az újjátéremtésétől függ. Ha nem teszünk meg, ha netán képtelenek leszünk megtenni mindent ezért a célért, ha nem látjuk tisztán ezt a célt, évtizedekről évtizedekre nyitottabbá válik a kikerülhetetlen alapkérdés: megmaradunk-e, és ha igen, milyenek maradunk meg a földön, a természet, a technikai civilizáció, és szellemi-etikai erőink szélsőségei között egyensúlyozva.”

Tornai szerint „...az ember túllépése önmagán, mint egyetemes világtörvény, elfogadhatatlan”. Ezt a gondolatot csupán úgy tudja kezelni, mint szép és talán szükséges utópiát, mint „az értelmetlennek való értelemadást”. Itt önkéntelenül adódik a megjegyzés: Teilhard de Chardin „utópiája” is lényegében ugyanez, — s az ő ragyogóan világos és tudományosan is korrekt kifejtésében nagyon is meggyőző. Nos, és a *beírtság* gondolatának látszólagos naivitását is, némi kiegészítéssel, rendkívül modernné, korunk antropológiájával összecsengővé tehetjük. Gehlen szavait idézem: „Nagyon is lehetséges, hogy miközben az ember megoldja a feladatot, mely elé a pusztta létezés állítja, ezzel együtt valami nagyon döntő dolog is végbemegy. Az itt kimondott összefüggés, hogy az elevenség az empirikus létezését transzcendáló értelmet ad magának, — valamilyen

„meghatározatlan kötelezettség” képzetéhez vezet. A „puszta egzisztálásban” végbemehet egy végtelenül fontos aktus, melynek parancsára csak szimbolikusan lehetne utalni, minthogy lényege szerint megismerhetetlen, — hiszen mi magunk *vagyunk* ez a parancs. Tehát: beírtság, de „meghatározatlan kötelezettség” formájában, egy viszonylagos determinálatlanság alakjában, ami annál jelentősebbé teszi az ember cselekvési választásait.

Történelmünk s személyes tapasztalataink arra utalnak, hogy az érzelmi lendületnek, a szeretet, a hősiesség, az eszmei átadottság lehetőségeinek mérhetetlen tartalékai rejtőznek bennünk, amelyek mintha csak arra várnának, hogy felszabadulhassanak, előtörhessenek. Ám az ember belsejéből felbuzgó etikai erő és érzelmi gazdagság csak előhívó-tényezőkre jelentkezik, majd meglepő gyorsan el is tud apadni, s mintegy tetszhalálba visszavonulni.

A politikai-társadalmi mozgalmak is szorosan összefüggnek az erkölccsel: ezeket mindig is egy olyan magasrendű etika mozgatta, ami túlhaladta az elszigetelt egyéni és csoporttudatot (bár eredetében, mint testközeli probléma, nyilván itt is találta indító energiáit) s az *emberiség*tudat platformján gondolkodott és érzett. Ezért igaz az, hogy eme mozgalmak reálisan ható harci-taktikai ténykedésein és eredményein túl, mindig igen jelentős társadalmi erő volt az abban részt vevő emberek felfokozott közösségi szellemisége, ami friss szélként újul keresztül az egyébként megállapodott, áporodott etikai légkörön.

Amikor az emberek közösségi célokra lelnek, amikor „együtt néznek ugyanabba az irányba”, — akkor fedezik föl azt a mérhetetlenül többet, ami jobban boldogítja őket, mint elszigeteltségük védeltsége és esetleges luxusa. „Az elhivatás bizonyosan hozzásegíti az embert a felszabaduláshoz: de ugyanígy szükséges, hogy felszabadítsuk — az elhivatást” (Saint-Exupéry).

Azt kellene megtalálnunk hát, hogyan szabadítsuk föl elhivatásunkat. Vajon melyik az a talaj, ahol kivirágozhat az ember túllépése önmagán?

Az „értelmetlennek való értelemadás”, a tudatosan választott szép és hasznos utópiába való kapaszkodás: bizonyára nem ez a talaj. Lehet, hogy az ember önbecsapásokkal is hasznosan manőverezhet életben maradása érdekében, de ezeknek az önbecsapási mechanizmusoknak legalábbis olyan tökéletesen kellene záródnuk, hogy egy fél szempillantással se láthassunk át réseik közt. Az őszinte hit lendületét nem lehet utópiákba való kapaszkodással megszerezni.

Azért kételkednek oly sokan egy új erkölcsi fellendülést kialakító új eszmeiség megszületésében, mert immár, a XX. század kiábrándult, koravén gyermekeként, képtelenek egy olyan hitet elképzelni, ami ne lenne naiv. Mindenféle hit a naivitás önbecsapós, hamistudatos rémével riogatta őket. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy hit nélkül nincs szilárd etikai alap. *Valamiféle* hit nélkül: az „érdemes” hite nélkül; az értékekbe vetett hit nélkül.

„Valamiféle” hitünk ugyan mindannyiunknak van, emberi solidaritásban, közösségi felelősségben, stb., s ez elegendő is a köznapi becsület mezején, megélünk belőle úgy-ahogy. Ebből azonban még nem születik meg önmagunk felülmúlása. Erkölcsi hőseink, például a szabadságharcok, munkásmozgalmak történetéből, nem csupán „valamiféle” hittel rendelkeztek, hanem sodró erejű, megnevesítő hittel, amely a látomás erejével ragadta meg őket, oly módon, hogy látomásuk mindennapjaik tetteinek nagyon is reális hajtóerejévé válhatott.

Az ember lényege megegyezik az örökkévaló lényeggel, amely nem az utópia fókán, hanem — hisszük — mindenekfelett a Valóság értelmességében és jóindulatában valósul meg, s abban, hogy az ember túllépése önmagán: egyetemes világtörvény, — Isten népéhez, a keresztényekhez.

Gondolom, valamennyien ámulattal tapasztaljuk, hogy mindaz az erkölcsi-ség, ami Krisztusból ered, ami az ő példája és tanítása, — mennyire reálisan fonódik össze az emberiség életben maradásának feltételeivel. Valójában minden korok keresztényei tudták, hogy moralitásuk életalap, — de mi már emberiség-szinten láthatjuk ezt, szinte kísérletileg beigazolódva. Manapság szó szerinti igazságát érhetjük tetten például annak a jézusi mondatnak, hogy „boldogok a szelídek, mert ők fogják birtokolni a földet”: valóban, az ember a továbbiakban csakis akkor birtokolhatja földjét, ha agresszivitását legyőzve, szelíddé válik. És: „boldogok a szegények”. Csak, ha megtanuljuk újra és önként a szegénység életformáját vállalni, jutunk ki ebből az energiaválságos, környezetromboló, pa-

zarlót-nyomorgót polarizáló ördögi körből, amelyben jelenleg mozgunk. Bár a ma keresztényei hitüket lényegében ugyanannak tudják, mint 2000 évvel ezelőtt, a kereszténység ma mégsem ugyanazt jelenti, mint akár tegnap. A kereszténységben új fényben felragyogó, korszerű lehetőséget látnak meg a vonzáskörébe kerültek. Valószínűleg mindnyájan azért vagyunk hívők, mert Krisztusban személyes életünk kérdéseire nyertünk feleletet, — ugyanakkor nagyszerűnek találjuk, hogy mindaz, amit meglettünk, s ami számunkra mindenekfelett való érték, nincs bezárva egyéni életünkbe, hanem emberiség-méretű, s bevilágít a kor aktuális problémáinak centrumába is. Emberiség-tudatunk szintjén sem tehetünk mást, mint hogy keresztényként élünk: mindazt a hajtóerőt, melyet meg-látásainkból, imáinkból, vallási élményeinkből nyerünk, erkölcsi erővé kell transzformálnunk, ami szinte percről percre vezethet igen reális, mindennapi tetteinkben, döntéseinkben.

A kereszténységben tehát ma az is érdekes, hogy rendkívül alkalmasnak mutatkozik korunk jövőbe mutató problémáinak célba vevésére. Tévedés ne essék: nem a problémák *megoldására* alkalmas! A kereszténység félreértői ugyanis idő-ről időre fölvetik, hogy a keresztény erkölcs irreális, követhetetlen, s a megvál-tás, mint olyan, nem szuperál, nem válik be. Am szerintem maga a *megoldás* az irreális fogalom, emberi szinten, azt gondolom, nem is használható. A prob-lémák reális *célba vevése* már nagy dolog: hogy bemérjük az irányt, a távolsá-got, — és minél inkább közelítsünk.

Korunk egyik jellemzője, hogy minden téren objektív, intézményes megol-dásokra törekszik, — s ez nagyon helyénvaló. De épp a mi társadalmunk gya-korlata is bizonyítja, hogy az igazságosságra törekvés intézményes rendje mellett mennyire szükség van a személyes mentalitásban is jelentkező igazságosságra. A személyes tetteket nem háríthatjuk át intézményeinkre. A szeretet, a javak meg-osztása mindig személytől személyig hat, a személyes cselekvés és érintkezés szintjén valósul meg igazából. A jogrend s a közéleti tisztaság sem biztosítható be intézményes megoldásokkal, legfeljebb elősegíthető: belátható ideig szükség lesz arra, hogy az egyéni lelkiismeret szintjén, az egyéni meggyőződések-ből táplálkozva érvényesüljön.

A keresztény nép be kell hogy álljon az emberiség erkölcsi energiáit fel-töltendő a haladás, a megújulás főáramába. Mindenféle környezetszennyezés ki-kerülése, mindenféle pazarlás leállítás, az anyagi s a szellemi javak állandó megosztása másokkal, a nyitott, közösségi életforma korszerű, eredeti módjai: mindez legmindennapibb feladata a keresztényeknek. A lelkiismeret szintjén, igen gyakorlatias lebontásban kell tudatosítanunk magunkban a közösségi (anyagi, erkölcsi, szellemi) javakat romboló magatartásokkal ellentétes magatartásformák alkalmazásának kötelezettségét.

A szociális megsegítés, lehet mondani, hogy „mozgalmi” szintre lépett egy-házi közösségeinkben: szinte minden plébánián található szociális munkálko-dásba kapcsolódó fiatalok és felnőttek, akik öregeket, betegeket, rászorulókat segítenek. Igen korszerű lenne, ha az önkéntes szegénység vállalásának, a le-mondó, puritán életvezetés, nyitottság és megosztás evangéliumi életformájának is volna nyílt fóruma, közösségi színezete. Állítólag nincs vonzása a szerzetesi életformának, de országunkban a szerzetbe lépés amúgy sem reális lehetőség: ám hátha vannak korszerűbb életformák, amelyek szintűgy evangéliumiak, s ugyanakkor realitásukkal, életrevalóságukkal sokak számára vonzóak lehetnek? Ki kellene próbálni.

Meglepő és örömteli dolog, hogy lépten-nyomon találkozunk emberekkel — egymással —, akikkel hasonló módon látunk és érzünk. Egyetértünk, — s ta-lán csak azért nem lépünk tovább, mert elforgácsolódónak, jelentéktelennek érezzük az egyéni cselekvést, — habár az se lenne jelentéktelen. De bizonyára megsokszorozódnának erőink, ha egymásra találánk a cselekvésben is.

Jegyzet: 1. Tanulmányom összeállításánál felhasználtam dr. Szesztay András ismerte-tését az Egyházak Világtanácsa bostoni konferenciájának előkészítő anyagáról. Elhangzott: 1979. július 21-én Tahiban, a TeiIhard Sze-mináriumi Napokon. — 2. Tornai József idézett cikke *Az új világmodell* címen jelent meg az *Élet és Irodalom* XXIII. évfolyam 32. szá-mában. — 3. A Gehlen-idezet pontos helye: Arnold Gehlen *Az ember természete és helye a világban*. Gondolat, Budapest, 1976. 9. fejezet. A tudat szerepe. — 4. Török Endre: *Lev Toisztój. Világtudat és regényforma* (Akadémiai Kiadó, 1979).

Salkaházi Sára szociális testvér

Sokszor gondolok halálomra, hogy
milyen lesz. De úgy akarok gondolni,
hogy teljes alázatossággal
fogadjam el Istentől, bárhol,
bármilyen körülmények között küldje nekem!
(Sára testvér naplójából. 1935. április 10.)

Az 1967-ben lezajlott „Zuglói nyilas per” anyaga a tizenkilenc vádlottnak és számos tanúnak vallomásával együtt több mint tízezer oldal terjedelmű. A közel hat hónapig tartó tárgyaláson a bírák és a hallgatóság előtt képzeletben újra leperegtek azok a borzalmas események, amelyek 1944 őszén, majd kárcsony után a szovjet csapatok által körülfért magyar fővárosban végbementek. A per vádlottai ártatlan emberek tömeges megkínzásában és kivégzésében vettek részt. Mielőtt végeztek volna áldozataikkal — akik többnyire faji üldözöttek, kommunista gyanús személyek, szökött katonák voltak, egyszerűen: mindazok akik ellensége voltak a háborúnak, Hitlernek, Szálasinak —, a legembertelenebb módon megkíncozták őket. Az agyongyötört foglyokat az éj beálltával a Duna valamelyik szakaszához terelték, s meztelenre vetkőztetve, a teherautó tompított fénykévéje mellett, egyenként vagy sortűzzel lemészárolták, holttestüket pedig a vízbe dobálták. A tömeges kivégzések drámai jeleneteiről számolt be közvetlenül a város felszabadulása után az a valóban csak egy-két személy, aki már a kivégzendők sorában állt, már látta a fegyvereket emelkedni, de egy szerencsés véletlen folytán, szinte csodával határos módon az utolsó pillanatban megmenekült. Az 1967-es perben azonban már magukat a hóhérokat halljuk. Többnyire tagadnak, vagy közönyös, érdektelen hangon mondják el rémtetteiket. A hallgatóság soraiban gyakran hallatszik sírás, néha elájul valaki. Amikor azonban az egyik vádlott egy ilyen Duna-parti mészárlás részleteit kezdi ismertetni, kitér egy olyan körülményre, melyet végső soron el is hallgathatna, mivel a közlés nem is enyhíti, nem is súlyosbítja bűnösségét. Az egykori nyilas keretlegény mégis beszámol erről az epizódról. A foglyokat azon a bizonyos december végi napon a késő esti órákban a fővárház elé szállították, és levetkőztették. Ott álltak a víz szélén és tudták, hogy meg kell halniuk. Voltak, akik jajveszékeltek és életükért könyörögtek. Ekkor — mielőtt a sortűz eldőrdült volna — egy alacsony termetű, rövid fekete hajú nő valamilyen megmagyarázhatatlan nyugalommal kivégzői felé fordult, egy pillanatra szemükbe nézett, majd leterdelt, s égre emelt tekintettel széles, nagy keresztet vetett magára. Ez volt az utolsó mozdulata.

A bíróság nem kérdezte, ki volt ez az alacsony termetű, fekete hajú nő. Valószínűleg maga a vádlott sem tudott volna erre a kérdésre felelni. De a kijelentés elhangzott, s híre hamarosan eljutott a Szociális Testvérek Társaságának egykori tagjaihoz is. Ebben a társaságban pedig csak egyetlen alacsony termetű, rövidre nyírt, fekete hajú testvér volt, akiről mindenki tudta, hogy széles mozdulattal szokott nagy keresztet vetni a mellére.

Salkaházi Sárának hívták.

*

Elindulok a kassai Fő utcán a volt Schalkház szállótól az Orsolya rendi apácák hajdani intézete felé, melynek Salkaházi Sára a leghosszabb ideig volt növendéke. Megpróbálom követni lépéseit, megnézem a házakat, a dómot, amerre ment, hátán a kis iskolatáskával...

Kassán még ma is sokan vannak, akik jól ismerték Salkaházi Sárát és szívesen beszélnek az érdeklődőnek. A Schalkház szállóról — habár már lebontották, s helyén a modern vonalú „Slován” emelkedik — mindenki tud mondani valamit. Az igen jó hírű szálloda még a két világháború között is rendkívüli szerepet játszott a város művelődésének szolgálatában. Nagytermében hangversenyeket, színelőadásokat rendeztek. Többször tartotta itt előadástjét Mécs László.

A szálló falai gyakran nyújtottak otthont baloldali pártok és munkásszervezetek gyűléseinek és rendezvényeinek. A város történetével egybefonódó Schalkház név előfordul a szépirodalomban is. Krúdy Gyula, Palotai Erzs, Szántó György és Illés Béla említik a szállót írásaikban. A leghitelesebb adatokat azonban Gömör János *Emlékeim egy letűnt világról* című, 1964-ben kiadott művében találhatjuk.

Sára édesapja nem felvidéki magyar családból származott, mint azt Puskely Mária állítja könyvének* 178. oldalán. Az első Schalkház — Sára nagyapja — 1831-ben érkezik Ausztriából. Ő építi fel Kassán 1872/73-ban a később nevét viselő szállodát. Sírkövét ma is könnyen megtalálni a kassai temetőben, rajta még németül a felirat: „Hier ruht Leopold Schalkház, gest. 30. Nov. 1873 im 52. Lebensjahr.” Amikor ugyancsak Lipót nevű fia a szálló vezetését átveszi, a szálloda-részvényeknek már csak elenyésző töredéke van a család birtokában. Sára édesanyja sem magyar származású. Lipót 1887-ben Stiller Klótidót veszi feleségül, a Grazból Kassára helyezett Stiller Vince osztrák százados leányát. A Schalkházok sohasem voltak rideg üzletemberek. Az első Schalkház a realtanodában tanuló szegény sorsú diákok részére ösztöndíjat alapít, a városi szegényház lakóit állandó támogatásban részesíti. A Sziléziából kiűzött zsidók, a kassai tűzkárosultak részére adományokat gyűjt. A család — osztrák származása ellenére — kezdettől fogva mindvégig őszinte magyar hazafiságról tesz tanúságot. Sára bátyja, a már említett — sorban a harmadik — Lipót ma is őrzi a Jókaitól, Klapkától, Arany Lászlótól s más neves személyiségektől származó eredeti, a családnak címzett köszönő leveleket. A Schalkház névhez fűződik Kassán az 1901-ben létesített 1948/49-es ereklügyiállítás, valamint az 1903. július 20-án megnyílt Rákóczi-szabadságharc kiállítás is. Sára korán (1901) elhunyt édesapja minden bizonnyal a szakácsoknak és pincéreknek kívánt segítséget nyújtani *A magyar konyha* és a *Pincérekről pincéreknek* című könyveivel. Az özvegy is hű marad a család szociális hagyományaihoz: Kassán mindenki tudja, hogy évekig is vendégül lát asztalánál egy-egy szegényebb sorsú diákot annak ellenére, hogy anyagi helyzete távolról sem olyan rózsás, mint azt egyesek később is emlegetik.

„Amikor a részvénytársaság édesapám elhunytáról értesült, rendkívüli igazgatósági ülést hívott össze, amelyen az igazgatósági tagok Schalkház Lipót helyébe özvegyét nevezték ki éspedig 1902. január 1-től március 31-ig havi 400 korona fizetéssel, április 1-től aztán havi 200 korona fizetéssel, s mellékjárulék-ként lakással, fűtéssel, világítással, reggelivel és vacsorával. Tehát ebédről, valamint a maga és gyermekei ruházkodásáról és a felneveltetésükkel járó egyéb kiadásokról csupán a közpénzfizetésből és a tulajdonában levő részvények évi osztalékából gondoskodhatott. A szegénysorsú diákokat tehát nem a szálloda kosztoltatta ingyen, hanem egyedül édesanyám az általa saját kezűleg főzött ebédből azon az alapon, hogy ahol három gyerek részére van tányér az asztalon, ott a negyedik is elfér. Meg kell még jegyeznem, hogy édesanyám részére rendkívüli kiadást jelentett az én jobb lábammal kapcsolatos csípőficam, mert az ezzel kapcsolatos orvosi kiadások (háromszor is operáltak) mind öt terheltek, és ezek bizony — mivel kezeltetésem évekig is eltartott — jelentékeny összegekre rúgtak. (*Schalkház Lipót leveléből*. Miskolc, 1979. március 13.).

Ez volt tehát a háttér, ahonnan Sára elindult. Hogy milyen lehetett gyermekkorra, ifjúsága, erről ismét csak Lipót bátyjának visszaemlékezései alapján

*Néhány kiegészítendő adat az egyébként igen értékes tanulmányból: A 200. oldalon a helyes dátum: VI. 15. — 201. oldalon: Sára testvér nem június 18-án, hanem június 8-án tesz fogadalmat. — 225. oldal: Sára testvér naplójának helyes bejegyzési dátuma: szeptember 13. — A könyv a 229. oldalon Bernovits Vilma Sára testvér helyetteseként említi. Az otthon helyettes vezetője Pfílf Éva volt.

A tanulmányból (177. oldal) Salkaházi Sárát magas termetűnek ismerjük meg. Ezzel szemben köztudomású, hogy alacsony termetű volt. „A testvérek között ő volt a legkisebb” — emlékezik Schalkház Lipót.

A szerző könyvének 232. oldalán Salkaházi Sáráról *Ének és sóhaj* című (Krisztus legendákat tartalmazó) művével kapcsolatban a következőket jegyzi meg: „Ismerete-e Lagerlöf Selma hasonló írásait, nem tudjuk”. — Ismerete. Hagyatékában talált 164 könyve közül a Lagerlöf-kötetek: A számkivetett; Gösta Berling; Jeruzsálem; Liljecrona otthona; Helga, Marianna; A császár; Krisztus legendák. (Puskely Mária: *Akik a jobbik részt választották*. — Róma, 1978.).

nyerhetünk képet. 1950-ben Schalkház Lipót levelet kap Budapestről. Valaki már akkor megkezdte a mártírhalált halt Sára húga életrajzi adatainak összegyűjtését. Részletek Lipót válaszából:

„Hogy is kezdjem?... Félárvak voltunk. Édesatyám — a kassai Schalkház nágyiszálló igazgatója — szívszélhűdésben halt meg Genuában, amikor én négy és fél éves voltam. Sára húgom két évvel, Jolán húgom négy évvel volt fiatalabb nálam. Édesanyám, a Grazban született, magyarul töredezzve beszélő özvegy, a szálló részvénytársaság igazgatóságának nemes humanitásából kifolyóan átvette a szálló vezetését. Kora hajnaltól (6 órától) késő estig (10 óráig) szakadatlan munkában volt. Irodai munkát végzett, a személyzetet ellenőrizte, a vendégekkel tárgyalt, s emellett a háztartás nehéz munkáját is végezte. Ilyen körülmények között nem ért rá velünk kellőképpen foglalkozni. Rendszerint a vasárnap délutánokat töltöttük együtt, amikor kísértünk a Rozália-sírkertben nyugvó, Olaszországban exhumált és hazahozatott édesatyám sírjához. Édesatyám lelkes magyar ember volt. Rajongott Kossuthért. Kossuthra és a magyar szabadságharcra vonatkozó értékes könyvtára volt, amelyet azután én tovább bővítettem. Erős magyar érzésére jellemző, hogy megtiltotta, hogy velünk, gyermekeivel a magyaron kívül más nyelven beszéljenek. A magyar érzésnek ezt az ápolását — bár paradoxnak tűnik — édesanyám is átvette, és természetes, hogy mindhármunkban erős, szinte kitörölhetetlen nyomokat hagyott. Az elemi iskolák elvégzése után Sári húgom a kassai Szent Orsolya rendi apácák iskolájába került. Innen impregnálódott belé az a mély vallásos érzés, amely későbbi élete folyására oly nagy hatással volt. Pedig gyermekkorában inkább fiús, mint lányos vonások domináltak benne. Temperamentumos, határozott fellépésű volt, s erős akarattal rendelkezett. Amit maga elé célul kitűzött, azt mindig elérte. Ha pajtásaimmal valamilyen fiúkhöz illő játékot űztünk, Sára húgom rendszerint belekapcsolódott...

Egyébként érzékeny, puha lelke volt, nagyon nagy fogékonysággal a szép, nemes és szociális iránt. Ha serdülő ifjú koromban be-bepillantottam szobájába, vagy az íróasztala mellett találtam írás közben (— »...már megint színdarabokat ír« — regisztráltam ilyenkor gúnyos mosollyal —), vagy — ha már késő este volt — a fekvőhelyeül szolgáló pamlag előtt térdelt, fejét kezébe temetve, mélyen elmerülve gondolataiba és imáiba.” (Hollóháza, 1950. október 28.)

Mennyire igaz, hogy csak az tud igazán másokat jó kedvre deríteni, maga körül vidám hangulatot teremteni, ha a tréfás jókedv mögött komoly lelki értékek is vannak! Most, amikor Sára testvér mártírhalálának több mint harminc esztendeje után megkeressük azokat, akik közelebből ismerték őt, szinte kivétel nélkül mindannyian emlékeznek derűs, vidám lelkületére, kifogyhatatlan humorára. Rendkívül élvezte és nagyokat kacagott, ha sikerült környezetében valakit megtréfálnia. Ártatlan trükkjeit senki sem vette zokon, s amikor őt is sikerült „beugratni”, ezen maga mulatott a legjobban. Amikor a szociális testvérek gyűjtögetni kezdi a vértanúhalált halt rendtársukra vonatkozó adatokat, egykori iskolatársa, *Forgách Erzsébet* így emlékezik vissza rá:

„Az a nyolc év, amelyet az iskola padjai között a legnagyobb egyetértésben töltöttünk el, rányomta pecsétjét egész életre szóló barátságunkra. Bármennyire mókás természet volt — szellemes ötleteivel olykor az egész osztályt képes volt becsapni — de ez sohasem volt bántó. Azt mondhatnám, hogy az egész osztály szinte rajongásig szerette őt. Az úgynevezett unalmas órák alatt kínrímket faragott, melyet aztán titokban a pad alatt továbbított. Ezek enyhe szatírával mindig nagyon ötletesek és találóak voltak, de sohasem bántók. Tanárait, tanárnőit sohasem figurázta ki, még verseiben sem. Szinte tékozlóan volt jószívű és mindenkihez nagyon gavalléros.” (Kassa, 1947. február 25.)

És mi történt a felszín alatt? Ezekre az ocsúdó évekre tekint vissza naplójában a már 38 éves Sára testvér:

„Éppen az utóbbi időben mindjobban csodálom az Úristen végtelen irgalmát velem szemben. Oly sokszor elgondoltam, hogy hogyan nőttünk fel mi hárman testvérek: egyforma környezetben, egyforma nevelésben, s mégis milyen három más út lett életünkől. S milyen kegyes volt hozzám az Úristen. Mi, lányok a zárda iskolába jártunk, Lipót a premonstreiekhez. Ő kongreganista lett, én is. Jolánt egy félreértés miatt visszavetették, s ezután már soha nem akart az len-

ni! Mennyi kegyelmet kaptam a zárdában. Ami igaz, igaz, a tanítás bizony rossz volt, tanulni alig tanultam, de mégis abban a légkörben éltem, Istennek szentelt személyek körében, s ha sok tudást nem kaptam tőlük, de imáikkal, nevelésükkel mégis a lelkeket nevelték! — Mindez Isten gondviselő jóságának bizonyítéka! A jó Anyám, ki nem volt nagyon vallásos, de sohasem akadályozta, hanem csak segítette, ha a magam módján próbáltam lelki életet élni! Hány leánynak — még vallásos otthonból is! — kellett küzdenie, hogy gyakran meghessen áldozni, nekem sohasem kellett! S hogy hajlott édes Mamucikám maga is az Úr felé! Hogy jött, ha hívtam! S most is! S milyen rossz voltam mind e sok kegyelem mellett! Milyen utakat jártam, és Isten mégse engedett. Üldözött szerelmével, hívásával, emberileg már úgy látszott, elvesztem, és ő mégis megmentett magának. Hála, hála, hála Neked érte, édes egy jó Uram!” (Kassa, 1937. május 9.)

Valóban rossz lett volna? Az akkori szigorúbb mértékkel mérve sem lehet ezt állítani. De vajon milyen utakon járhatott, amelyen Isten nem engedte tovább, s nem hagyta elveszni?

Egy esztendővel a világháború befejezése előtt szerez tanítónői oklevelet az orsolyáknál. De csak egy évig taníthat, mivel a hatalomátvétel után nem teszi le hivatali esküjét. Ezért a szálloda irodájában helyezkedik el, de a számok világában nem érzi jól magát. Bár, mint később bevallotta, a tanításhoz sem volt különösebb érve — annak ellenére, hogy végtelenül szerette a gyerekeket. (Állandóan hordott magánál tút, cernát, s felvarrta tanítványainak leszakadt gombjait.) Dehát kereset után kellett néznie, mivel a Schalkház szálló jóformán csak a nevüket viseli. De természeténél fogva különben sem tudta volna a gazdag, jómódú lányok gondtalan életét élni. Már ezekben az években kezd ébredezni benne a felismerés, hogy a fennálló társadalmi rend mégsem lehet a legtokéletesebb. A kassai Fő utcán nemcsak a kirakatokat veszi észre, hanem a tűző napon dolgozó útépítő munkásokat is. A karácsonyt ünneplő gazdag városban a csillogás mögött meglátja az árnyékot is. Mindezek az élmények tollat készítenek kezébe, s szociális tartalmú írásai sorban jelennek meg a helyi lapokban, először „Syphax”, aztán „SS” jelzéssel, később pedig saját aláírásával. (Nevét — mely a felső-ausztriai Drosendorf község plébániájának anyakönyvében 1826-ban még mint „Schalkhaas” szerepel — hivatalosan 1943 márciusában változtatja Salkaházira.)

*

A Szociális Missziótársulatot 1908-ban alapította *Farkas Edit* és *Prohászka Ottokár* a jótékonyág gyakorlására és a katolikus művelődés terjesztésére. Salkaházi Sára 1928 őszén először ennek a társulatnak az anyaházát kereste föl Budapesten. Nem volt szerencséje. Jolán barátnője azon a napon nem tartózkodott a házban. Egy darabig várt, aztán cigarettára gyújtott. Később lejött hozzá a portára egy ugyancsak kassai származású nővér, s megrökönyödve hallgatta, hogy Sára föl akarja magát vététni a társulatba. „De így, cigarettázva?” — kérdezte az idősebbecske nővér, és hitetlenkedve rázta a fejét. „Hát még szabad vagyok!” — felelte Sára nevetve. Ilyen bemutatkozás után szóba sem kerülhetett fölvétele. Csalódottan távozott, de nem utazott vissza. Fölkereste a Szociális Testvérek Társaságát, melyről tudta, hogy *Slachta Margit* kezdeményezésére 1923-ban vált ki a Szociális Missziótársulattól. Ennek a társulatnak a keretei már szűknek bizonyultak ahhoz, hogy a modern viszonyokhoz alkalmazkodva hatékonyabban fejthesse ki szociális tevékenységét. Itt is volt ismerőse, hisz a szociális testvérek nemrég Kassán is letelepedtek a „Regina pacis” épületében, s ő is részt vett egy tanfolyamukon. Újra rágyújtott, most már provokálva a hatást — számolt be később minderről maga Sára. Am egy búbajos előjáró fogadta, s szót is teszi a dohányzást. Mégsem fogadják el jelentkezését. Végül is egy befutott újságíróról van szó, akin az első pillanatra látszik, hogy hozzá van szokva az önállósághoz. (Rövid haj, bőrkabát, s ujjai is barnállnak a nikotintól...) Hogyan tud az ilyen beleszokni a szerzetesi életbe? Maga is belátja: ha rendi keretek közt élő társaság tagja akar lenni, valamilyen módon tanúbizonyságát kell adnia akaraterejének és alkalmazkodóképességének. Elhatározza, hogy leszokik legerősebb szenvedélyéről, a dohányzásról. Egyik napról a másikra leteszi a cigarettát, s megfogadja — mintegy bűnterhe alatt —, hogy soha többé nem gyújt rá.

Jelentkezését elfogadják. 1929. február 6-án hivatalosan felveszik a társaságba, s még ugyanez év szeptemberében megkezdheti újoncévét a rend szegvári noviciátusában.

Hamarosan ráeszmél azonban, hogy lelki felkészültsége a kezdet kezdetén áll. Súlyos belső nehézségekkel kell megbirkóznia. Például szeszélyesen váltakozó hangulatával, túlérzékenységgel:

„...hangulaterber vagyok. Vannak órák, amikor semmi sem, és vannak, amikor minden fáj. Hogyan kell az ellen küzdeni? Törekedni, hogy lelkem acélos, ruganyos legyen! Acél: nem törik, ha a nyomás megszűnik, visszapattan, nem marad görbe. A lélekben edzetté válni. Ne legyen mindjárt beteg, lázas, erőtlenséges!” (Szegvár, 1939. október 18.)

Még néhány héttel fogadalomtéttele előtt is lélekben méltatlannak, felkészületlennek érzi magát:

„El vagyok készülve egészen a fogadalomra? El vagyok készülve a hivatásra? Nem és nem. Két évvel ezelőtt még cigarettázó, mulatozó, cigánnyal húzóató könnyelmű ember voltam. Hát mit akarok most, néhány hónap múlva? Egy éve, hogy beöltöztem, pontosan 16 hónapja, hogy a Társaságban vagyok. 20 hónapja, hogy ráébredtem hivatásomra! Tehát nem is két év! Nos, akkor, hogy beszélhetek felkészültségről? Nem, nem, nem! És lám, tegnap mégis ott térdeltem és mondtam, kicsit akadozó nyelvvel, kicsit meghatottan, kicsit mégis szárazon... 'Édes Megváltóm, Uram Jézus...' Nem a magam erejéből mondván, nem a magam elhatározásából, hanem azéből, aki kiválasztott, és..., és hívott... Én már nem mondhatok semmi mást, csak azt, hogy áldott legyen az Isten! Alleluja! Alleluja! Alleluja.” (Szegvár, 1930. május 31.)

Fogadalmát 1930 pünkösdjén teszi le. Jelmondatául Izaiás próféta szavait választja: *Íme, itt vagyok: engem küldj, Uram!* Szegvárról az újoncév letelte után hazahelyezik Kassára. Itteni előjárója már hallott róla, és szeretettel fogadja:

„1928-ban Kassára rendelt engem Slachta Margit, a társaság általános főnöknője, hogy vegyem át a Szociális Testvérek Társaságának kassai házat és az ottani közösséget, mint házfőnök. Ott megmondták nekem, hogy van egy nagyon kedves, értékes, intelligens, tanítónői végzettségű kassai lány a szegvári noviciátusban. Ha ő letette a fogadalmat, Kassára jön munkatársnak. Ennek nagyon örültem, mert rengeteg dolgunk volt. Be volt indítva a Csehszlovák Katolikus Magyar Nők Szövetségének a szervezése. Szerveztünk helyi szervezeteket és leányklubokat, és mindehhez kevesen voltunk. Nagyon örültem, hogy a Schalkház Sára eljön. El is jött. Beállított egy középtermetű, barna szemű, hullámos hajú, nagyon kedves, mosolygós, derűs valaki... Az első útja a kápolnába vezetett. Én is vele mentem. Letérdelt az oltár előtt, s a második pillanatban leborult az oltár elé. De ahogyan ő leborult, abban annyi odaadás volt, annyi könyörgés, mint hogyha valaki leborult volna valakinek a lába elé, és azt átfogva könyörögne, hogy segíts nekem...”

Én hátul álltam a kápolnában, de aztán kimentem, és azt gondoltam magamban, hogy ennek a léleknek segítségre van szüksége. Utána kimentünk a kertbe, megnéztük a házat. Nagyon örült mindennek. Ő ismerte ezt a házat, hiszen nem először járt ott. De nagyon örült a kertnek, a virágoknak, a fáknek. Szinte üdvözölt ott mindent. „Itt van az a jonatán almafa, hogy ennek milyen íze van!” Ő különben túl érzékeny lélek volt színre, izre, illatra... Ha jól emlékezem, van neki egy írása is, amely a kenyér ízéről szól. Tehát Sára író volt, művész. Rettentő érzékenyen reagált mindenre. Tulajdonképpen írónak készült. Ezen az úton indult meg. Úgy érezte, neki adnia kell a lelke gazdagságából, szívének szeretetéből. Mindenkinek adni akart mindent. Lelkiekben éppúgy, mint tárgyokban. Ha például látta, hogy valamelyik testvérének a lepedője foltos, akkor mindjárt azt mondta: „Jaj, testvérem, nekem annyi új lepedőm van! Nem adhatnék egyet?” Mindig olyan alázatos és olyan engedelmes volt, hogy mindig mindenre engedélyt kért. Ő a Prágai Magyar Hírlapnak írt cikkeket. Ha küldtek neki honoráriumot, akkor egy alkalommal megkérdezett engem — mivel nekem még nem volt Oszövetségem — hogy „Szabad nekem ebből a pénzből neked egy Oszövetséget vennem?” Nagyon nagy szeretettel olvasta az evangéliumot. Jézus élete, tettei egész különösképpen érdekelték.

De konfliktusok is voltak... Az írónak szabadságra van szüksége. A szerzetesi, társulati életnek megvannak a maga belső törvényei, megvan a megszokott napirendje. A nap be van osztva munkára és imádságra Szent Benedek szellemében. Ami a konfliktusokat előidézte benne, ez volt elsősorban: a megkötöttség, a szabad gondolatok korlátja. Hogy ha be volt zárva egy keretbe, és nem tudott szabad utat engedni belső igényének. Mondjuk, amikor ő írni akart. Az ember leül, és akkor akarva-akaratlanul forrásozni kezd belül valami, egy gondolat, elképzelés, és ír... Ezt megszakítani nagyon nehéz, hogy aztán újra megtalálja a fonalat. Ezt mondta nekem. Én azt úgyis megértettem. Eltem akkor a jogommal, és felmentettem Sárát a napirend alól, amikor írt. Megmondtam neki, amikor írsz, nem kell jönnöd, ha szól a csengő. Maradj a munkád mellett, és fejezd be. Olyan jámbor és alázatos volt, hogy az imádság állapotában volt mindig. Gondoltam, az Úristennek olyan édes mindegy, hogy ő ezt az imádságát egy órával előbb vagy utóbb, vagy akármikor mondja el. Ha lehet mondani, hogy az Úristen színe előtt élünk, akkor Sára tényleg az Úristen színe előtt élt és tett mindig mindent. A társulati konfliktusai is tulajdonképpen ebből eredtek..." (Hadzsy Olga, Dunakeszi, 1979. január 6.)

Kassán a karitászi iroda vezetését bízzák rá. Egész napja sokszor a szegényekkel való törődéssel, gondoskodással telik. Rengeteget dolgozik. De mert úgy érzi, továbbra is van mondanivalója olvasóinak, nem hagy fel az újságírással sem. Rendezgeti, csiszolgatja korábbi írásait, jegyzeteit. Hamarosan azonban azt is meg kell tapasztalnia, hogy mindennemű karitászi és szociális munkánál nehezebb dolog zárt közösségben együtt élni olyanokkal, akik talán nem rokon-szenvesek nekünk, de a velük való érintkezés elől mégsem térhetünk ki.

„Hogyan vagyok az elviseléssel? Akit nehéz elviselni, miért nehéz? Vizsgáljam magam: mit tettem, hogy ezen segítek? Mennyit imádkoztam azért, akit nehéz elviselni? Próbáltam-e közeledni hozzá? Igyekeztem-e lelkemben, szívemben ösztönözni az ellenszenvet és igyekeztem-e ösztönözni felindítani a szeretetet? Gondolkoztam-e azon, hogy mi benne a jó, a szeretetre méltó? Vagy csak mindig hibáit vettem észre, és azt ápolgattam magamban?” (Kassa, 1930. július 24.)

Most tudja meg igazán, hogy nem szentek közösségébe került, hanem olyan társasághoz, melyben egyesek nehezen viselik el, hogy náluk külön egyéniség jár köztük, még ha bárhogy próbálja is ezt a „különbséget” szerénységgel, alázatossággal és engedelmisséggel palástolni. Ha valami beárnyékolja önként vállalt szerzetesi életét, az nem más, mint társai, előljárói részéről olykor megmutatkozó szeretetlenség, meg nem értés. Mégis: ha netán előfordult, hogy sürbódásai voltak, sohasem a másokban, mindig önmagában kereste a hibát. Hamar eljutott a felismerésig: „érvekkkel, a magunk igazolásával sohasem győzhetjük meg azokat, akik másként gondolkodnak, mint mi. Egyedül a megbocsátás, a megbántások elfelejtése, a szeretet képes arra, hogy továbbvigye bármiféle közösség — sőt az egész emberi társadalom — ügyét is... „Legjobb ember a vidám szenvedő”... Szeretni, mikor szeretnek, mikor tele van a lelkem érzelmmel — semmi! Szeretni, mikor ez nehéz, mikor talán szívemnek panasza van rá, mikor ellőznek! Ez, ez kell az Úristennek!” (Kassa, 1931. március 17.)

Ő, aki szemtanúként szerint éppen olyan odaadással és vidám lelkülettel tudott folyosót súrolni, mint előadást tartani, egy kilencnapos lelkigyakorlat után kérlelhetetlen őszinteséggel számol le naplójában a szíve mélyén rejtőző hiúságnak és gögnek még a csirájával is:

„Édes Jézusom, most már vége a boldog időknek, a magába mélyedés óráinak és ismét ki kell lépni a mindennapi élet szürkeségébe, nehézségébe. Olyan jó volt mindent elképzelni, s olyan nehéz valóra váltani. De nem akarok hát-rálni, édes Jézusom! Meg akarok küzdeni a nehézségekkel: a saját magam kemény, akaratos, dacos, érzékeny lelkével.

Most megint jönnek a kíváncsiságok, a másokkal való törődés, a mások hibáinak észrevétele, az oktatgató, fölünyes hang, a belső kritika, s ami a legrosszabb mindennél, az arra gondolás: ha én egyszer előljáró leszek, akkor ezt így vagy így fogom csinálni. — Igen, édes Jézusom, most nagyon sokat gondo-

lok erre. Miért? Mert tele vagyok önmagammal. Mert magamat nagyon sokra becsülöm, mert magamat mindenkinél okosabbnak, tehetségesebbnek tartom.

Nem tudom, hogy küzdjek ez ellen. De tudom, hogy ez szörnyű rossz. Hiszen én is szenvedek ettől. Édes Jézusom, segíts! Hálás vagyok, nagyon hálás, hogy engedted ezeket észrevenni, hogy erős fogadásokat buzogtatsz fel bennem...

Hányszor gondolok például arra is, hogy aki majd egyszer megtalálja ezeket a jegyzeteket s elolvassa, hogyan fogja értékelni az én személyemet, milyen nagyra fog tartani, s hányszor talán ilyen gondolatokkal írtam bele. Nincs más hátra, mint mindent kérlelhetetlen szigorral és keménységgel, őszinteséggel megírni, hogyha egyszer tényleg valaki elolvassa, lássa, milyen kicsinyes, öntelt, egocentrikus, nagyravágyó, kevély voltam. Tele merészséggel, előretöréssel, hogy vártam, hogy kerestem mindig az első hangot, hogy akartam, kívántam az első helyet, a személyemmel való foglalkozást, a mások bámulatát, elismerését, szeretetét, tiszteletét magam iránt!

Tele vagyok önmagammal! — A száj a szív bőségéből beszél! S ha ez az önmagam jó volna, akkor nem volna baj... Uram, Isten, irgalmazz nekem!" (Kassa, 1932. május 17.)

*

A szociális testvérek közel fél évszázaddal ezelőtt *Bíró Lucián* bencés atya szorgalmazására telepedtek le Komáromban. Ma ugyanő kalauzol bennünket a volt Szent Anna zárda szűk, sötét lépcsősorán fel az emeletre. Közel fél évszázaddal ezelőtt ezek közé a vigasztalan falak közé tért haza esténként holt-fáradtan a kassai Schalkház szálló valamikor gazdag tulajdonosának unokája, egy szegény, szürkeruhás szociális testvér... Az emeleten valamivel barátságosabb. A folyosót ablak választja el a kápolna szentélyétől. Ennél az ablaknál térdelt, itt végezte szentségimádását. Minden a régi, ő is ilyennek láthatta... Állítólag a házban van valaki, aki már gyermekkorában itt lakott, s emlékszik Salkaházi Sárára. Nem találjuk itthon. A sekrestyében Sára testvér bekeretezett képe függ, alatta rövid életrajz. Lucián atya tette ki, amikor *Vadász Ferenc* könyvéből értesült a zárda egykori lakójának mártírháláláról.

Sára testvér a komáromi két esztendő elsősorban a szegények gondozásával, úgynevezett karitászmunkával töltötte. De mi is volt ez a mai olvasó számára keveset mondó karitászmunka? Tudvalevő, hogy az állami közigazgatás annak idején nagyon keveset, vagy egyáltalán semmit sem törődött a szegényekkel és nincstelenekkel. A lakosság túlnyomó többségének nem volt nyugdíja, s ha némi tőkével sem rendelkezett, és gyermekei sem tudták eltartani, öreg napjaira nyomorúság várt rá. Ezek sorsát vette kezébe az egyház, s ezen belül is elsősorban a Szociális Testvérek Társasága. A testvérek — világi munkatársak bevonásával — felkeresték otthonaikban a társadalom peremére szorult szerencsétleneket (ma környezettanulmánynak mondanánk), s a társaság rendelkezésére álló anyagi forrásokból (egyházközségi adományok, rendezvények, gyűjtési akciók, stb.) minden vallási és világnézeti megkülönböztetés nélkül segítették őket élelemmel, ruhaneművel, pénzzel. Régi, már elhalványult könyvmatras papírdarab kerül kezünkbe Sára testvér iratai közül. Rajta a szöveg, mint üzenet egy letűnt világból:

Mélyen tisztelt kedves Munkatársunk!

Irodánk most írja össze azokat a szegényeket, akiket az idén a városi ingyen fára ajánlani fogunk. Tisztelettel kérjük, hogy amennyiben a gondozásában levő szegények között volnának olyanok, akik erre a faszegélyre rászorulnak, szíveskedjék irodánkba felfáradni, a nevet és pontos lakást velünk tudatni.

*Munkatársi üdvözléssel:
a Karitászi iroda.*

Sára testvér vezette Komáromban azt a konyhát is, ahol naponta ötszáz gyermek ebédelhetett ingyen. Ez a mi napközi otthonainkhoz hasonló intézmény lehetett, azzal a némi különbséggel, hogy a vezetőnek gyakran halvány fogalma nem volt arról, tud-e másnap egyáltalán védenecinek valamit feltálalni az asztalra.

El lehet gondolkoznunk, hogy sokoldalú tevékenysége mellett mikor jutott Sárának ideje egyáltalán írásra, különösen pedig arra, hogy regényt írjon. 1934. január 11-i dátummal ugyanis feljegyzi naplójában, hogy elővette kész regényét, s elolvassa igen tetszett neki. A bejegyzésből még megtudjuk, hogy a kéziratot összecsomagolja, s elküldi K. L.-nek azzal a kérdéssel, hogy továbbítsa azt a *Vigiliának*. Ki lehet K. L., és mi lett a kézirat sorsa? Máig sem tudjuk.

1934. szeptember 18-án búcsút mond Komáromnak. Útbaejti Losoncot, s naplójának tanúsága szerint szeptember 21-én érkezik meg új állomáshelyére Kassára. Itt lesz a központja annak az egész Szlovákiára kiterjedő munkának, amelyvel társulata és a püspöki kar megbízza. A magyar lakta falvak és városok katolikus leányifjúságát kell valaminő egységbe szerveznie, összefognia, mindekelőtt azonban szakképzett vezetőgárdát teremtenie.

Élete állandó utazás, tanfolyamszervezés, de mindezt szívvel-lélekkel és a legmélyebb odaadással végzi — nem is mindig előljáróinak jóhiszemű támogatásával.

„Sára testvér 1934 után vont be engem az ifjúsági munkába. Jóformán pénz nélkül, szegényen csinálta ezt. Munkáját a szociális testvérek kérésére végezte, de közvetlen előljárója éppen csak »megengedte« ezt neki, munkájának lényegét és fontosságát azonban megérteni és felfogni nem tudta. Pedig Sára neki is biztosított szereplési lehetőséget, és mindig bevonta őt az előadók közé. Nekem nagyszerű partnerem volt Sára. A leányifjúsági vezetőket — többnyire falusi tanítónőket — ő tartotta kezében a maga szerkesztette könyvatos lapjával. Aztán kurzusokat rendezett jóhírű előadók bevonásával. Beszédei mindig szabadon adta elő. Kétszer voltam vele előadókörúton Szlovenszkóban. Először 1935-ben *A fiatal lány útja a jegyességig* címmel tartottunk előadásokat. A következő évben a jegyességtől a házasságig tartó időszakról beszéltünk. Megfordultunk Léván, Komáromban. Érsekújvárott, Nyitrán, Pozsonyban. Mindenütt vázalkozáson felül nagy sikerünk volt, s igen sokan meghallgattak bennünket. Sára gyorsan tudott maga körül kellemes, jó hangulatot teremteni. A következő évre (1937) is terveztünk egy előadókörutat már magáról a házasságról, de erre nem kerülhetett sor. Utoljára 1942-ben találkoztunk. Szolnokon laktam akkor. Feltűnt, hogy „civilben” van, de érdeklődésemre csak ennyit mondott: — Elvették tőlem a testvér-ruhát. — Tovább nem akartam faggatni. Eljátszadozott néhány hónapos kisfiammal, s amikor látta, hogy tele vagyok munkával, elmosogatta a konyhában a piszkos edényeket.

Mindig öröm volt számomra, ha vele lehettem. Azt a derűt nem lehet elefejtetni, amely belőle áradt. És el tudok képzelni derűs lelkületű vértanút is. Azt hiszem, az ember el tud jutni Istennel olyan kapcsolatra, amikor már nem veszi olyan tragédiának a halált. S el tudom képzelni, hogy ő volt az, aki a Duna-parton nagy keresztet vetett, mielőtt lelőtték. Hogy szorongás lehetett benne, az bizonyos, hiszen nem tudta, mi előtt áll. Úgy hallottam, előbb levetkőztették őket, s ez volt talán a borzalmasabb, mint hogy kapott egy golyót a testébe, és bele kellett hullani a vízbe.” (özv. Heller Károlyné, Münster Irma, Bp. 1979. május 10.)

Schalkház Sára nevét nemcsak korábbi publicisztikai tevékenysége révén ismerik Szlovenszkóban, de az ezekben az években kiadott *Leányifjúsági Vezető* című színvonalas tartalmú füzetek csak növelik írói népszerűségét és erkölcsi tekintélyét. Milyen jól esne ilyenkor egy kis bátorítás este, odahaza a rendtársak körében.

„Édes jó Istenem, sikereket adsz nekem a nyilvánosság, a világ előtt, s bent

a társulatban ennek ellenkezőjét: közömbösség a munkámmal szemben, **meg** nem értés, félreértés... Nehéz, nagyon nehéz ez, és nagyon keserves. És **szem**-vedek tőle." (Kassa, 1936. május 20.)

Sokat, nagyon sokat kellett még emiatt szenvednie. S ekkor még nem tudja, hogy keresztjét súlyosabb terhekkal fogják növelni. Hosszú hónapok, **csak**-nem egy esztendő múlik el így, keserű és megalázó mellőzésben, míg végül kicordul a pohár.

Vasárnap volt azon a napon. A dátum után (1937. március 21.) naplójába odaírta: *Lelkimagány.* — Sárguló lapon, kuszált vonalú, alig-alig olvasható cecurazírás örökíti meg számunkra lelki életének legválságosabb óráját:

„Ma délután majd megszakadt a szívem a lelki szenvedésektől! Minden, minden rám szakadt. Kitaszítottaságom, az, hogy nem szeretnek, az, hogy panaszkodtak rám, a munkámmal való nemtörődés, a munkámban való nehézségek, egyesek — nézetem szerint való — nem egyenes viselkedése, úgy éreztem, minden minden összeomlott, s magam is elpusztulok. —

A szeretetlenség, az irigység, sőt talán a gyűlölet borzalmas árja söpört végig lelkemen, s majd meghaltam! Szenvedtem, kínlódtam nagyon! A legborzasztóbb gondolatok cikáztak át agyamon! Még visszagondolni is borzalmas rá! Hűtlenség, szökés, halál... Iszonyodnom kell magamtól. —

Hetek óta tart már ez a letörtség. Sebeket kaptam, s nem tudom, begyógyulnak-e valaha. Sebeket kaptam, melyek égetnek, olyan pokoli, igen, ezt kell írnom, pokoli tűzzel, hogy szinte kiégették szívemből a szeretetet! — S **itt** maradtam sebekkel, szeretetlenségtől gyötrődve. Oh, édes Istenem, Te **mindent** tudsz! Mindent! Azt is tudod, amit én nem tudok megérteni, hogy miért kellett mindez! Nem, nem jól írom, tudom, miért akartad, hogy jobb legyek és jobban szeresselek!

Ezt akartad! S íme én mit tettem? Szívemből kivetettem mindenkit, helyet adtam a haragnak, gyűlölségnek, irigységnek, s visszahúzódtam rossz magamba!

Milyen irgalmas vagy te! Mi mindent megteszel, hogy észre téríts!

Milyen csúnyán szenvedtem! Mennyire nem akartam elfogadni akaratodat!

Pedig mit kellett volna tenni? Csak elfogadni, és minden rendben lett volna! De persze az én kevelységem és gőgöm, mely nem tudja elfogadni, hogy rám, rám panaszkodjanak. Nem kellett volna más, mint alázatos beismerése annak, hogy okuk és joguk volt rám panaszkodni! Hogy nekem is lett volna? Ezt eltérni! Hogy ez fáj? Hát fájjon! Úgy érzem, hogy igazságtalan? Hát Krisztust, jegyessedet igazságosan vádolták? Miért nem örülsz, hogy Krisztus méltónak talált az igazságtalan üldözésre? Azt hiszed, dühösségeddel, bosszúvágyaddal elérsz valamit? Igen, elérsz, tudod mit, amit eddig értél el: nyugtalanságot, szeretetlenséget, kivettetést, gyűlöletet, összeomlást lelkedben, sötétséget, egyedüliséget, marcangoló kint, mely nem emel fel! —

Igen, ide lehet jutni! Oh, Istenem, Krisztusom, Szentlelkem! Köszönöm Neked, hogy most megvilágosítottál, s megmutattad nekem az igazságot! Csak Neked köszönhetem ezt!

És most, Szentháromság egy Isten, ne engedd, hogy megmaradjak ennél a felismerésnél, hanem add meg azt a kegyelmet, hogy a Te erőddel megerősítve tovább mehessek, kiléphessek önmagamból és megtaláljam ebben a közösségben azt a helyet, amelyet te nekem szántál! — Megtaláljam, és a te tetszésed szerint igyekezzem és tudjam azt betölteni! —

Nagyhét következik! Keresztthordozásod és szenvedésed szent emlékezete, add, hogy lélekben meg tudjam ezt ünnepelni; át tudjam érteni; át tudjam élni!

Amen. Úgy legyen!"

(Folytatjuk)

Óráid őrzöm

MISZTIKUS RAPSZÓDIA

„Én — a Bölcsesség — ott voltam már a teremtés kezdetén, mielőtt elindult volna az idő és az évezredek múlása nem szab határt léteemnek.

A kezdet kezdetén, az idők előtt alkotott engem...

Ott voltam, amikor az eget teremtette s ösvíz színére a kört megvonta, amikor a felhőket fölérősítette s az ősforrások erejét megszabta; amikor kijelölte a tenger határát — és a vizek nem csaptak ki —, amikor megrajzolta a föld szilárd részeit.

Ott voltam mellette, mint kedvence, napról napra csak bennem gyönyörködött, ott játszadoztam folyton a színe előtt. *Játszadoztam az egész földkerekségen s gyönyörűség az emberek fiai közt lennem.*” (Péld. 8,22—35.)

„Mindennek megszabott ideje van az ég alatt.
Ideje van a születésnek és ideje van a halálnak;
Ideje van az ültetésnek s ideje van a kiszaggatásnak.
Ideje van az építésnek s ideje van a rombolásnak.
Ideje van a megőrzésnek és ideje az eldobásnak...
Ideje van a beszédnek és ideje van a hallgatásnak.” (Pred. 3,1—7.)

Óráid őrzöm
ahogy az est felé
terhelten vonulnak csöndbe el
akár a nyájak
ők is már alusznak
a pásztor még a dombokon figyel
a dolgok épp most térdelnek eléd
nyomuk porában
a pásztor még sokáig áll

de kürt hozza a rég üzenetét
s szétszéledt órái nyomán
megtalál

Szívemre álltam
magasabbról nézzem
mily csodás városod az Idő
megsemmisül minden pillanatban
és minden pillanatban egyre nő

hullámot vet
tetőket tarajoz
de ott szunnyad a legvégső robaj
mely után csend lesz
örök csend
süket

s legvégső csendbe ő is belehal

újonc vagyok még fénylő titkaidba
félénk
türelmes
sápadt novícius
kit ijeszt a biztos bizonyosság
s kit a bizonytalan maga felé húz

újonc vagyok
azt írsz rám amit akarsz
új lap
még kezdetlen
fehér

suhanó kéz
mely úgy térdel előtted
mint homlok
amely sápadt tüzedbe ér

hacsak egyszer enyém lenne a csend
s nem lenne bennem annyi zaj
de ezernyi zajból vagyok összerakva
ösztoneimből kél a zűrzavar

és szétárad bennem
mint tudómben a lég
amitől mohón megittasulok
ajándékozod csended
s szent üvegfalán
hulljon át belém fényed és napod

mert megráz néha
megcibál a vér
ahogy a bolond rázza rácsait
zöldem feltúrja
tiporja a vágy
lelkem fehérítő virágos sáncait

nem rejtőzhetem el önmagam elől
háza voltam egykor
most üszök
ha jössz az éjben s dideregsz
szólj rám
Benned újra magammá épülök

legyek szelíd
mint hallgatag dolgok
s mint az éj alázatos
mely egyre fogy: mint megkezdett kenyér
s mint a tej hű legyek s okos
mit szétmer kanállal anyám
elosztva ötfelé
s piroslik vérünk melegén
hangtalan
ahogy a hajnal vásznait
kormozza be szeliden a fény

te gazdag zápor dús felhőszakadás
és minden ízeknek íze vagy
nem ilyen félénk
összetört imádság
mely vergődön ajkaimra fagy

fészkéből hullt kismadár szemében
láttalak
hogy félsz és fájsz nekem
gyermek voltam
éhes szád kerestem
s nyújtogattam darab kenyerem

szomszédod vagyok nagy Ismeretlen
ahogy az árnyak szomszédja a fény
a szívben
az öröm szomszédja a bánat
széljárta földek kormos peremén

de az apákat a fiak nem értik
más az imájuk
és más a szavuk
de áldásán egy dús örökségnek
öntudatlanul lesznek ők tanúk

úgy jövök feléd
mint egész körmenet egymagam
hogy jobban észre végy
széttört darabjaim órákba takartan
úgy áradnak eléd mint egész

az utadon sokan álldogállnak
s csillognak
mint széttört darabok
ilyenkor
nélkülük megyek csak eléd
s örülök
hogy magam
s egyedül vagyok

én nem szeretem ahogy jóllakott
festők festenek
pufók
jóllakott
megelégedett
jó átlagnegyvenes kényelmesnek
ki kissé elhízott
a válladon drágamivú dús brokát
az ing gyüretlen
folttalan
fehér

te szegény voltál
éhes
elhagyott
és öt sebedből folyton
szívárgott a vér

s összetörnek rajtad a tudók
kik partodon állnak
hol a víz sekély
önmagukat kiáltják ki tengerszemnek
s kísértének
te zengő Meredély!
a vízbe beléd hitványul merülnek
biztosítva
kilátsszon az álluk
s hirdetik
hogy nem is vagy te mély
mutogatják száraz bűvárruhájuk

te játszadoztál
mielőtt hegyek
keltek volna föl
s lomha tengerek
a földfeletti és égi nagy vizek
sustorgón forrtak — csak hívsz és
elmegyek

játszadoztál
s még nem tűnt elő a lét
mi benned nyughelyre talál
hozzád megyünk mind — s csak ennyi
tán

a teremtés: játszva játszadoztál

s néha néhány közülünk szótlannul feláll
s indul
mint kit titkos szavad hívott
zarándokol s lehet megtalál
leül
mert az útja elfogyott
lábaira csomót köt a táj
szívére ének száll
már látnak a szemek

s úgy marad
míg szállong az idő
s fogvatartanak
elvirágzott kezek

végórához küldöd azt akit elhívtál
idegen órához: ami a halál
kezei nyűszítnek mint engedetlen eb
s szíve
mint folyó mely megáll
a szemekbe lassan
beüvegződik a csend
s marad befalazva az őrző magány

mint mikor egy szerszám
járni kezd
s tévetegen megtér
egy éjszakán

hóra hó hull
harmatodra harmat
és nem ébrednek többé soha föl
és átlátszóak mind
mint a tiszta ablak
s csendesebbek mint az anyaöl

úgy vannak összerakva
fájdalomból
mi nem fáj többé
hogyan szét ne essenek körülfogják maguk
mint egy kévét
kapocsként fogják át mellük a kezek

mert kezükből Uram minden kigurult
akár a játék
csomós életük
mellükön virraszt
mint súlyos monogram
időben tékozolt időtlen betűk

tegnap még anyát
gyermeket simított
fehér galambnak szórt piros búzát

hogyan fogják egymást
összekulcsolódnak
félnek
hogyan elhagyná egy a másikat

tudsz-e szájukról Uram mondd amely
akár a föld
nehéz
és komor
fekete
a végső harapás virraszt még
foguk fehér zománcán
mit némaság lehel be

nem szólnak többé

bús öböl mind
mikben a beszéd tengere elapadt
s ránganak még
mint oldalt dőlt vitorlás
a csend iszapjába fúrtan
a szavak

te csillagokban vagy úton hazafele
én még a földön vagyok
minden ajtók ismerősen nyílnak
nekem zártak minden ablakok

a holdat immár hátulról is nézed
én csak előről
és mindig éjszakán
rácsok vannak bennem
mint a rab orósláznak
a szemén túl
agyan

időm elkongatta már az éjfelet
az órák visszatérnek beléd

a csermelyek mind tengerbe érnek
az Aldebran megváltoztatja helyét
megrendülnek az ég roppant erői
a csillagok
lehullva verik föl a port

csak ígéd tündököl
változhatatlan
egy jöttéről sem hiányozhat a pont
zavaromban vesztettelek el
s minden zavaromban visszatérsz

szeretlek

de oly szeles vagyok
mégis tudom nem vetsz meg azért

így szeretsz te
ahogyan vagyok
ügyetlenül
és ügyefogyottan

de hűségem véd
mint a Halász keze
Getszemánban
kardmarkolatra forrtan

Útkeresők

A debreceni Svetits-gimnáziumban

Apácák... A beszélgetések során néha felmerült, vajon milyenek lehetnek az apácaiskolák itt és ma? Homályos gyermekkori emlékek kelnek bennem: sértő, fehér fityulás nővérek a Ménesi út hatalmas gesztenyefái alatt, ifjúkori találkozások a Knézits utcai növendékekkel, akik mára már családanyák, meglelt dolgozó emberek lettek.

S a tudat peremén persze fölwillannak az olvasmányemlékek is. A nem éppen hízelgő képek, a modern, lélektani hitellel megírt regények izgalmas, ellentmondásos figurái. A szerzetesi életforma körül olykor szokatlan hevességgel fellobbanó viták. S egy homályos kétség: eleget tudunk-e azokról, akik ma hazánkban életformájuknak, hivatásuknak választják ezt? De hiszen ezekben az eszmecserékben a női szerzetesrendekről oly ritkán esik szó! Milyen lehet ez az „apáca-életforma?”

Míg kerestülszéljük az Alföldet, jegyzeteimet rendezem. Mégsem illik készen beállítanom a debreceni Svetits-gimnáziumba, mely a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek gondozásában működik. Bizony, meglehetősen kevés adatot sikerült előbányásznom. A rend Bajorországból indult útjára a múlt században. Az akkori kor igényének és szellemiségének megfelelően a tanítást állította hivatása egyik fókuszába. Ám van ebben a rendben valami megkapó vitalitás: ma már szinte az egész világon megtalálhatók rendházai, iskolái, olykor pedig kis falvakban működik egy-két nővér, hogy teljesítse nem könnyű hivatását. Jó néhány országban szociális munkát is végeznek a nővérek, nemcsak tanítanak.

Hát, ennyi. S amíg sebes tempóban futunk a gyülekező viharfelhők elől, kétség és kíváncsiság váltakozik bennem. Városiasodó falvakon robogunk keresztül, lomhán fújtató gépeket előzünk, felháborodott libák izgatott csoportjait verjük fel békés bókászásukból. És váratlanul kinyújtózik előttünk Debrecen. S a kétoldalt fassorral szegélyezett utcában rá is találunk a Svetits-gimnáziumra.

A legelső benyomások nem a fenntartásokat igazolják. A betonozott kert négyszöge pázsitban folytatódik. Lányok tollaslabdázna a gyepen. Néhányan a kert végében sétálgatnak. Beszélgetnek, könyveket lapozgatnak.

Az irodában kellemes hűvösség fogad. Hímzett terítők az asztalokon, a vázákban virág. Gondos kezek nyoma mindenütt. A csipkés függönyökön áttör a napfény. Farkas Mária Margaréta, a gimnázium igazgatója a karszékekhez invitál, aztán várakozva néz ránk. „Segíteni akarok vagy akadákoskodni?” — ilyesmi vibrál a tekintetében.

Az évkönyveket lapozzuk. Nehezen indul a beszélgetés. Nyílik-csukódik az ajtó, nővérek érkeznek, gyerekek nyomulnának be, de az idegeneket látva visszahúzódnak. Néhányan azonban letelepednek, csatlakoznak a beszélgetéshez. Farsirozott szaga lengi be a helyiséget, valahol tányérok, evőeszközök csörömpölnek. Ami rögtön feltűnik: majdnem mindenki mosolyog.

Az igazgató nővér is csak akkor komorodik el, amikor kiejtem az „apáca-nevelés” szót.

— Nem gondolja, hogy ez a kifejezés nálunk is, de világszerte is idejét múlta?

Cigarettát kaparászok elő, figyelem a nővéreket. A téma foglalkoztathatja őket, egymás szavába vágva válaszolnak. Mintha egy kép alakulna mozaikokból.

— Valaha, igen, talán nem is olyan régen jogos volt e kifejezés használata. Volt is pejoratív melléköngéje, s miért tagadnánk, okkal. De manapság beszélhetünk-e „apáca-nevelésről?” Hiszen nálunk Magyarországon ez az egy rend működik, két iskolával. (A másik Budapesten van, a Knézits utcában.) Naivság volna azt feltételezni, hogy ez a két intézmény olyan hatósugarú, hogy a nevelés folyamatában külön irányzatot képviselne.

— Mégis van jelentősége annak, hogy itt és ma apáca rendhez tartozó tanárok igyekeznek részt venni az oktatás és a nevelés munkájában.

— Az élet sora úgy hozta, hogy nekünk magunknak kell megtalálnunk a helyünket ebben a folyamatban. És nekünk kell meghatároznunk a feladatunkat. Ez a feladat egészen más, mint a régi eszmény, melyet „apáca-nevelés”-nek nevezett. Mi szeretnénk keresztény nőket nevelni, akikben harmonikusan élnek egymás mellett, egymást kiegészítve a természetes és természetfölötti képességek. A sok szempontból keserű következményekkel járó dualizmus kora — elvileg legalábbis — a múlté. Nincs kétféle ember: ember és — keresztény ember.

— Próbáljuk ezt kicsit körvonalmazni. Lefordítani a gyakorlat nyelvére.

— A keresztény nevelés körében nincs és nem lehet „apáca-nevelés”. Az egyházi kézen levő iskolák mindig is, ma is vallásos nevelést igyekeztek adni növendékeiknek. Az viszont természetes, hogy az egyes tanítórendek rendi szelleme meghatározza működésüket. A régi egyházi nevelésben nagy szerepe volt a kategóriáknak és a szabályoknak. Bizonyos normává vált formáknak. Meggyőződésünk szerint a mai keresztény nevelésnek elsősorban példaszerűnek kell lennie. Ennek az ifjúsággal való együttélésben kell érvényesülnie. Csak így lehet hidat építeni a hozzánk kerülő fiatalok jelenlegi szemléletmódja és a kereszténység eszménye között.

— De hiszen csak négy évig vannak itt a gyerekek! Mi történik aztán?

— Örülök, hogy ezt kérdi. Legalább elmondhatom, hogy az egyházi iskolák nevelése egymagában kevés. Ha a keresztény társadalom nem segíti az iskoláinkból kikerülő gyerekeket abban, hogy megőrizhessék magukban azt a közösségi érzést, melyet nálunk érleltek sajátjukká, nem teljesíti egyik legfontosabb küldetését.

Kinézek az ablakon. A lányok fogócskáznak a kertben.

— Eszerint az iskolákból kikerülő gyerekek még nem tekinthetők nagykorúaknak?

— Bizonyos vonatkozásban nem. Nagyon is rászorulnak a jó, a nemes példára és a további lélek nevelésre. Milyen sokszor hallottunk volt növendékeinkről, akiknek az élete a gimnázium elvégzése után elcsúszott valahogy. Persze, katolikus gimnáziumba járt, mondják magukat jó hívőnek vallók is, és nem is fordul meg a fejükben a gondolat, hogy a félresiklásért nem feltétlenül a volt iskolát kell okolniuk, hanem — esetleg a családi környezetben, vagy a keresztény közösség magatartásában kell keresniök az okokat. Hadd kérdezzek vissza: vannak olyan erősek és hatékonyak ezek a közösségek, hogy nevelni tudnak? Hogy beteljesítik azt, aminek a magját elvetettük?

Hallgatunk. A terítő rojtjait csomózzatom elmélyült buzgalommal.

— Nézze — mosolyodik el egyikük —, amikor a felvételi lapok kitöltésére kerül a sor, sok szülő keres föl bennünket. Körülnéznak, érdeklődnek. De azt ritkán kérdik meg, hogyan, milyen eszközökkel neveljük a lányokat, hogy jó keresztények legyenek, lehessenek. Inkább az foglalkoztatja őket, fölveszik-e majd a gyerekeket egyetemre, főiskolára.

— És fölveszik?

— Aki megérdemli, azt igen. Nem mondom, némelyik felsőoktatási intézménynek vannak fenntartásai a mi növendékeinkkel szemben. De az én véleményem szerint az iskoláknak nem az az elsőrendű feladatuk, hogy továbbképzendő alanyokat tenyészessenek. A gyerekek legfogékonyabb korukban kerülnek ide. Mi arra törekszünk elsősorban, hogy jó irányba tereljük őket, s amikor valóban felnőttek lesznek, azok az eszmények hassák át őket, amit a nevelésben vezérelvünknek tartunk. Egy remélt cél érdekében nem szabad kisajátítani a lelkeket. De nevelni, kiteljesíteni lehet. És ez a legfontosabb feladatunk.

— Véleménye szerint társadalmunknak szüksége van keresztény módon gondolkodó, ilyen szellemben nevelt polgárookra?

— Meg vagyok győződve erről. A mai társadalom sok olyan értékes eszményt vall magáénak, mellyel megvannak az érintkezési pontjaink. Nagyon nagy szerepe van a mindennapi munkában azoknak, akik tudnak lemondani, akarnak a másikért tenni és mindig látnak maguk előtt magasztos célokat. Mi ilyen embereket szeretnénk nevelni és szárnyra bocsátani. Nem lehet mindenki orvos, mérnök vagy tanár. Szükség van rájuk is, de ez nem minden. Viszont becsületes emberek mindenhová kellenek.

A tantermeket járjuk. Hatalmas, kézzel írt lap mindegyiken: ne csapkodjuk az ajtókat. Az egyiket épp most zúdítja be jó alaposan egy kislány, aki bennünket látva szeretne rövid időre megsemmisülni. Mindenütt tisztaság, rend, ragyognak a kopott padok, mosolyognak az üvegablakok.

A hálókbán most minden csendes. De az ágyakon babák serege alussza álmát, úgy látszik, gazdáik nem tudtak elszakadni tőlük. Hát, bizony, nehezen lehetne itt akár egy gombostűt is leejteni. Nem mintha meglepő vagy szokatlan volna a kép. Hasonlót láttunk már Győrött és Kecskeméten is. Ott sem panaszkodnak a nagy tágasság miatt.

Szeretnék legalább vázlatosan tájékozódni az iskola anyagi lehetőségeivel kapcsolatban, ám ezek a hálótermek és tantermek sokat elárulnak. Nem dúsíthatnak itt az anyagiakban. S ilyenkor újra meg újra felteszem magamban a kérdést: vajon eleget teszünk-e az iskoláinkért? Elég-e, ha évenként egy alkalommal, az országos templomi gyűjtések idején nagyobb adományt csúsztatunk a perselybe? Hiszen az az összeg nyolc részre osztható, s ahogy a szükséges, a halaszthatatlan munkákat és bővítéseket latolgatjuk, bizony, csak csepp a tengerben.

Az az új rendelkezés, amely a gimnáziumokban előírja az úgynevezett sávok kialakítását, s lehetővé teszi, hogy a diákok abban a tantárgyban nyerjenek kiemelt képzést, amiben tehetségesnek látszanak, vagy ami felé érdeklődésük vonzza őket, igen nehéz helyzetbe hozza jó néhány katolikus gimnáziumunkat. Hol lesz itt erre hely? Megfelelő, modern — és költséges, de milyen költséges! — segédeszközök? Mikképp lehet tovább bontani az osztályokat, amikor így is nehezen férnek el? És lesznek-e tanárok minderre?

Hol itt, hol ott csatlakoznak hozzánk nővérek a kíváncsi séta során. Izgalmas témák vetődnek fel, merülnek el. Szinte mindnyájan telve vannak optimizmussal. Isten rendelése ide állította őket, s ők itt akarnak legjobb szándékuk és tudásuk szerint megfelelni küldetésüknek. Talán ez a hivatástudat, ez a megélt derű szavatolhatja leginkább a katolikus iskolák jövőjét.

— És a város? — kérdem egy lépcsőfordulóban egyiküket. — Hiszen a Szeits-gimnázium mélyen és szívósan református hagyományú város kellős közepén áll, mint a sziget a tengerben. Mikképp lehet itt kapcsolatokat keresni és kialakítani a másik iskolával? Egyáltalán: milyen a helyzete a gimnáziumnak ebben a más arcú közegben?

— Szigetet mondott? Van benne valami. Hiszen a többi várostól, ahol katolikus iskola működik, bizony messze vagyunk. Ki tagadná, hogy a velük való rendszeres kapcsolatteremtés lehetősége bizony alig-alig adott. Találkozásaink ritkák és alkalmoszerűek. Mi keressük a kapcsolatot a helybéli református kollégiummal, s kezdeményezéseink mindenkor kedvező visszhangra találunk.

A szertárakat járjuk. Szép, gazdag anyaga van a kémiai, fizikai és a biológiai szertárnak. Tényleg el lehet végezni a legmodernebb kísérleteket is. A könyvtár kicsit szegényesebb. Megvan minden alapvető szakmunka, de ha két osztály egyszerre készül érettségire, nehéz lehet mindenkinek kezébe adni a szükséges segédkönyveket, lexikonokat, összefoglalásokat, monográfiákat.

— Ez valóban komoly gond. — Az igazgató nővér arcán felhő suhan át. — És sajnos, a magunk erejéből belátható idő alatt nem is tudjuk orvosolni. Tudja, az volna a jó, ha azok, akiknek fölösleges szakmai könyvei vannak, nem a MÉH-be vennék, hanem nekünk adnák. Itt minden könyvre égető szükség van.

— El tudnák helyezni?

— Csak már látnám őket! A tanári szobában most készült egy galéria. Böven férne még ott!

— Ha már a könyvekről beszélünk, hadd vessek föl egy „kényes” kérdést is. És a televízió?

— Ez miért kényes kérdés?

Családi viták hangjai úsznak a képzeletemben. „Ez tizennégy éven felülieknek való, ezt nem nézhetitek!” „No, de papa, hiszen mindenki nézi!” Itt nevek következnek, végtelen sorban. Ülnek pizsamában a televízió előtt, és nézik az esti filmeket. Csak nálunk néma a készülék. Nem ropognak a fegyverek, nem rohannak zihálva az üldözők és üldözöttek. S mi a vége? A „felügyelő” másnap

rátélepszik az íróasztalomra, kedélyesen nézegeti könyveimet, s közben kíváncsi kérdéseket tesz fel, vajon minden rendben van-e az „alibim” körül.

— Nem, ez itt nem probléma. A lányok mindent megnézhetnek, amit nekik valónak ítélünk. Ezt előre szoktuk megbeszélni, és utána sosem adódnak könyörgések, viták.

— Igényük a tévzés?

— Nem mondhatnám. Hétköznaponként olykor este is tanulnak, vasárnap pedig kitölti idejüket a várva várt látogatás.

— Van elég szabad idejük?

— Van.

— Kérem, mondja el a gyerekek napi beosztását.

— Reggel fél hétkor kelnek. Hétkor az osztályteremben imádkozik mind-egyik osztályközösség. (A kivételesen szép kápolnában, mely az egyik legszebb diákkápolna Magyarországon, nem férnek el egyszerre.) Vasárnaponként a Szent Anna-templomba megyünk szentmisére. Itt a lányok énekelnek, teljesítenek szolgálatot. A tanítás után fél kettőkor két turnusban van az ebéd. Délután kimenő, ki-ki intézheti bevásárlását, sétálhat, kapcsolódhat.

— Ellenőrzik, ki hová megy?

— Nem. De hogy folytassam, a tanuló óra fél 4-kor kezdődik. Öt órakerészes szünet, majd vacsora, utána ki-ki kedve szerint tölti a szabad idejét lefekvésig. Van, aki a tévét nézi, nagyon sokan járnak a szakkörökre, s az osztályfőnökök gyakran viszik a lányokat hangversenyre, színházba, moziba. Elvileg fél tíz-tíz óra tájban van a lámpaoltás.

— Elvileg?

— Utána még egy ideig beszélgetnek, suttognak, hiába, sok érdekes történik minden nap. Hadd tegyem még hozzá: gyakran élményt jelentenek a közösségi programok. Most szervezzük újjá a diáktanácsot. Egyszer velük is érdemes volna elbeszélgetnie.

— A szakköröket említette. Milyen szakköreik működnek?

— Szinte minden tárgyból több szakkör is működik. Egy tanuló több szakkörbe is járhat. Szám szerint három munkájában vehet részt, a negyedik a sportkör. Ha összeszámoljuk a szakkörre járók összlétszámát, ez magasabb, mint az iskoláé.

A folyosó sarkán levő teremben még láthatók Prokop Péter képei. Nemrégiben rendezték meg nagy sikerű kiállítását. A másik oldalon üveges szekrényben babák, a nővérek eddigi rendi ruha-változataiba öltöztetve. A IV. osztályosok készítették a rend jubileumára. (1979. május 9-én ünnepelték az alapító, Gerhardinger Mária Terézia halálának százéves évfordulóját.) Remek ötlet. Mint egy kis szívet a történelemből.

Kicsit félve érdeklődöm a jelentkezők létszámáról és felkészültségéről. Ez minden katolikus iskolában komoly probléma, bár az utóbbi években mintha mutatkoznék javulás.

— Ebben az évben bevezettük a felvételi vizsgát. No, nem mintha annyira szorongatnának a túljelentkezők. A színvonalat azonban mindenképpen szeretnénk tartani. Sajnos, az volt a tapasztalatunk, hogy az általános iskolai közepes bizonyítványok olykor épp hogy elégséges tudást rejtettek.

— Vajon miért hozzák ide a szülők a gyerekeket? Mit várnak a Svetitstől? Emlékek, nosztalgiák játsszák a főszerepet a kiválasztásnál? Vagy más?

— A mi gyerekeink szüleinek legnagyobb többsége munkás-parasztember. Az ő esetükben semmiféleképp nem lehet nosztalgiáról beszélni. Az utóbbi időben úgy tapasztaltuk, hogy egyre többen jönnek hozzánk azzal a kéréssel, neveljünk jó keresztényt, rendes embert a gyerekekből. Ezt a bizalmat igyekszünk meghálálni. Kétségtelen, hogy ma még nagyobb számmal vannak az olyan szülők, akik azt várják és remélik, hogy gyerekek itt „jó” nevelést kap. Őket kevésbé érdekli a keresztényi nevelés gondja-baja.

— Mintha arra célozna, hogy a szülők vallásosságával valami hiba van.

— Így nem mernék általánosítani. De hadd kockáztassak meg egy különbségtételt. A szülők legnagyobb része vallásosnak mondható. De kevesen vannak olyanok, akiknek egész életét és életszemléletét áthatja a kereszténység. Ez pedig meglehetősen sok konfliktust szül a nevelő munkában.

— Eszerint az ide jövő tanulók vallásos ismeretei elég gyengék?
 — Évről évre javul a helyzet.
 — És morális vonatkozásban?
 — Kirívó problémával ritkán találkozunk.
 — Tapasztalatai szerint a Svetits végzett diákjai hogyan illeszkednek bele az életbe? Megőrzik-e azokat az eszményeket, melyeket itt kaptak?

— Ez nagyon izgalmas kérdés. Amikor erre válaszolni próbálok, félig-meddig arra is felelnem kell, mi a létjogosultságuk a katolikus iskoláknak ma hazánkban. Ketté választanám a választ. Gondolom, sokan vannak, akik nem egészen pontosan ismerik a helyzetet, és úgy vélik, aki kilép egy szigorúnak mondott iskola védeltségéből — mert a katolikus iskolák általában kétségtelenül adnak egyfajta védeltséget —, az nehezen állja meg helyét az életben, kiszolgáltatottan áll szemben a nehézségekkel. Ilyesmit ritkán tapasztalunk. Sem többet, sem kevesebbet, mint általában a végzett diákoknál, akik eleinte kicsit bizonytalanul állnak meg a lábukon. Az igazi problémát az jelenti, hogy az itt megismert keresztény eszményeket szembesíteniük kell az élet gyakorlatával. És ez már sokszor okoz komoly konfliktusokat. Sokan azt latolgatják, nem elegendő-e embernek maradni abban a nemes és szép értelemben, ahogy azt a régi görög bölcselők kifejtették. Mert kereszténynek, jó kereszténynek lenni és maradni — nos, ez többet jelent, mint a humanista életideál. Többet is, nehezebbet is. A világ sok mindent kínál a fiatal embernek, aki — hacsak nem tudatosan készült az életre — előbb-utóbb hajlamos a kényelmesebb utat választani, a nehezebb és teljesebb helyett. Végül aztán rendszerint kielégítetlenül marad.

— Engedje meg, hogy feltegyem azt a kérdést, amelyet minden katolikus iskolában tett látogatásom alkalmával megismétlek! Igaz-e az, hogy sok helyütt a plébánosok, lelkiatyák és lelkészek lebeszélnek a gyerekeket arról, hogy a katolikus iskolákat válasszák továbbtanulásuk helyéül?

— Nem merném ezt ilyen élesen fogalmazni. Mi nagyon sok segítséget, megértést tapasztalunk paptestvéreink részéről. Kétségtelen azonban, hogy tudunk ilyen esetekről is.

— Mi a véleménye erről?

— Mit mondhatok még? Aki azt javasolja egy gyereknek, hogy járjon, mondjuk, Debrecen legnevesebb állami gimnáziumába, mert onnan majd könnyebben juthat tovább és magasabb színvonalú oktatásban lesz része, az alighanem igazat mond. Nekem az a gondom, hogyan teremthetem meg a korszerű nyelvi laboratóriumot, hogyan kaparjam elő ehhez a pénzt. Egy állami gimnáziumban ez nem probléma. A dolog másik oldala pedig, hogy ma is sokan előítélettel viseltetnek az „apáca-nevelés” iránt. Ők azonban a priori ítéletekből indulnak ki, s indulataikat nem szembesítik a valósággal.

— Eddig csak az oktatás szemszögéből választott.

— Igen, szerettem volna különbséget tenni oktatás és nevelés között. Mert akinek az a vágya, hogy a gondjaira bízott gyermek jó keresztény, jó anya és rendes ember legyen, s hogy kiegyensúlyozott, jó körülmények között készülhesen életpályájára, annak nincs miért berzenkednie a Svetits ellen.

— Szokott szemrehányást kapni a szülőktől, hogy nem ezt várták?

— Ellenkezőleg. Inkább köszönetet mondanak.

— Hány egyházmegye támogatottjuk van?

— Tizenhat. Ezen kívül szociális diáksegélyt kapunk a Magyar Püspöki Kartól. Ma már valamennyi tanulmányi ösztöndíjat is tudunk adni.

— Mennyi térítést fizet egy kollégista havonta?

— Majdnem ezer forintot.

Ebédre valóban fásirozottat eszünk. Az étkezés után leóvakodom az „alsó régiók” irányába. A konyhában éppen hatalmas, öblös edényt töltögetnek a nővérek valami mézes süteménnyel. „Vegyen csak, amennyi jól esik!” — nyújtják a tálat. Fogyókúra ide vagy oda, kiveszek néhány darabot. Nem vitás, jól főznek.

Aztán egy kamraszerű helyiséget derítek föl. A polcokon a gyerekek ládái, még itt is meglátszik, kinek milyen az ízlése.

— Sok hazait kapnak? — kérdem az egyik konyhás nővért.

— Nem mondhatnám.

— Kenyeret nem szoktak kidobni?

— Azt próbálják meg!

A tornaterem bizony lehetne nagyobb is. A fiatal tanárnő azonban telve van ambícióval, míg elmondja, hogy a gyerekek nagyon szeretik az órákat is, a sport-köri foglalkozásokat is.

Belesek az év- és osztálykönyvekbe. A jelek szerint az úgynevezett — nem tudok erre szerencsésebb elnevezést a tudományok egymáshoz közelítésének kor-szakában sem — reál tantárgyakban jobbak az eredmények. Általában nagyon kevés a kiemelkedő képességű tanuló, inkább az átlag megfelelő. Persze az igazán tehetségesek fél szemmel a felsőoktatási intézmények felé kacsintgatnak már az általános iskola elvégzése után, s másutt tanulnak tovább. Ezzel együtt elmondhatom, hogy évről évre bizonyos javulást mutat a tanulmányi színvonal is.

— 1969 óta ebből az iskolából hányan választották a szerzetesi hivatást?

— Senki.

Hallgatunk. A nagymutató lassan körbejár. Mindjárt három óra. Az egyik nővér szólal meg végül:

— Tudja, ez a téma önmagában is kitöltene egy beszélgetést.

Ertek a finom célzából, lassan szedelődzködünk. Az ajtóban az igazgató nő-vérhez fordulok.

— Ha az iskolával kapcsolatos anyagi gondjait illetően teljesednék három kívánsága, mit kívánna?

Mosolyog. Elrendezi gondolatait, mintha csakugyan csodatévő mesebeli lények lennének, s teljesíteni tudnánk három kérését. Biztos, hogy gondolatban eljátszott már ezzel az eséllyel is, amikor szinte megoldhatatlannak látszó gondok tornyo-sultak fölötte.

— Hát, legelőször... szeretném, hogy ne csak százhatvan gyereket vehes-sünk föl a kollégiumba.

— Miért? Többet is el tudnának helyezni?

— Nehezen.

— Hát akkor?

— Nézze, azokban az iskoláinkban, melyek a vidéki városokban vannak, csak a kollégiumi férőhelyek növelése ad esélyt. Ez lenne a legteljesebb megoldás, amely biztosítaná az iskola hosszútávú létét, kisugárzását. Ez, azt hiszem, nyilvánvaló. Egyre kevesebb az olyan szülő, aki úgy adja ide gyermekét, hogy lakást is keres neki, fizeti a nem éppen alacsony albérleti díjakat. Mi minden lehető-t megteszünk persze. Externátusunk már annyira átalakult, hogy szinte kollégista az is, aki nem bentlakó.

— A második?

— Szeretném fejleszteni a könyvtárat és megcsináltatni a rogyadozó székeket.

— Harmadik?

— Szeretném tető alá hozni a nyelvi laboratóriumot. Ez nagyon fontos volna.

Nézzük az ajtót. Hátha belép a tündér. Egyelőre azonban nem jön. Így hát még egyszer végigszemlélődünk. Közben az igazgató nővér a prefekta-rend-szerről magyaráz. Az osztályfőnök egyben prefekta is. Ennek megvannak az előnyei, hiszen napközben módja van sokkal alaposabban megismerni a gyere-keket. És ez a rendszer véleménye szerint annak a családias légkörnek a zá-loga, mely a Svetitset jellemzi.

— S vannak ehhez megfelelő egyéniségek? Hiszen ehhez igazán nagyszerű kép-zettségű és vonzó habitusú tanárok kellenének.

— Inkább a fiatalokkal próbálkozunk. Egyéniségek? Nos, azt hiszem, ez a munka egyéniségekké érleli őket.

Még egyszer megcsodáljuk a kápolnát. A padokba vannak betéve a legújabb vallásos kiadványok, azok a könyvek, melyeket rendszeresen forgatnak. Míg a többiek a terem nagyszerű kiképzését csodálják, illetlenül fellapozom a szélső padban levő könyvet. Ahol kinyílik, két szó van pirossal aláhúzva: „Istenre hagyatkozva”.

Indulunk. Amíg lassan elmerül mögöttünk a város, arról beszélgetünk, bi-zony sok nehézséggel kell a nővéreknek napról napra szembenézniük. Mégis fe-lejthetetlenül szép napot töltöttünk itt, melyet bearanyozott a derű, melyet leg-találóbban keresztény optimizmusnak nevezhetünk.

A műveltség, folklór és világirodalom mikrokozmosza

Pogány Péter díszes „Ponyvatükre”

„Nem én találtam ki e sok jó tanácsot,
En csak versbe szedtem, hogy megtanuljátok.”

Hogyan jut el a közlendő — akár művészi, akár gyakorlati, akár tudományos — a szerzőjétől, az elindítójától a címzettig, a közönségig? Az irodalom az írótól az olvasóig? — Az irodalomtudománynak nem lényegtelen, az irodalomszociológiának pedig egyik fő kérdése.

Az írott műveket megelőzi a szóbeli közlés. A mesemondó elmondja kalandos vagy tündéres történetét hallgatóinak; a szerelmes legény éneklí dalát párja számára; a fiak közmondásokat hallanak bölcs szüleiktől vagy tanítóiktól. A görög rapszodoszok az urak lakomáin éneklí mondáikat, majd eposzaikat; a középkori lovagi eposzokat felolvassák a hölgyek kamerátaiban. Ez utóbbi példában megjelenik egy újabb közvetítő mód: az írás. Annyiban még együtt a réggel, hogy az írást felolvassák a többnyire írástudatlan hallgatóság előtt. A fejlődés aztán tovább ment az írás-olvasás tudományának terjedésével és forradalmian előreugrott a könyvnyomtatással, a sokszorosított, olcsóbb médiummal. A hozzáértők — a tudósok és költők, mondhatjuk: humanisták — mellett kialakult egy egyre szélesebb, nem nagyon művelt, de írni-olvasni tudó, emelkedő réteg, olvasóközönség. És az ő igényeikre felel a nyomda. Megjelenik egy új irodalomközvetítő: a ponyva.

Erről szól összefoglalóan a nagy anyagot fáradságos munkával feldolgozó, és mégis könnyed stílusban előadó 414 oldalas mű, Pogány Péter: *A magyar ponyva tüköre*. Hadd ismerkedjenek meg közérdekű megállapításaival azok az olvasóink is, akik az 1978 végén könyvpiacra került (nem olcsó) könyvet nem tudnák már megszerezni.

Hangszál — lúdtoll — ólombetű: így foglalja össze az egyik első fejezet az előbb ismertetett utat. Előbeszédés közvetítés, írásbeliség, nyomtatott művek. Hogy a képzőművészetben, a rajz esetében mennyire párhuzamos utat találunk, azt azzal jelzi szerzőnk, hogy a festett, rajzolt képek mellett a nyomda azonnal létrehozza a nyomdai úton sokszorosított fametszetet, majd réz- és acélmetszetet, végül a fototípia különböző eljárásait is.

Ez a közvetítő szerep meghatározza a ponyva korszakát is. A nyomtatással kezdődik. Jól látja Pogány, hogy a XVI. századi nyomtatásban megjelent szép-történelmünk, bibliai történelmeink és az újság szerepét betöltő történelmi énekeink, de énekeskönyveink is, lényegében a ponyvához tartoznak. És tovább is élnek a következő századokban — a ponyván. De hol lenne a másik határ: a ponyva vége, a ponyva halála? Még eddig sehol. A nagy tömegeknek szánt mai kiadványsorozatok a ponyva folytatói. A Magyar Népművelők Társaságának kiadványsorozata, a 30 filléres Magyar Klasszikusok a negyvenes évek elején, vagy akár a mai Olcsó Könyvtár sok száz kötete is beleillik a ponyva meghatározásába. Most ugyan megjelent egy új kommunikációs eszköz a nyomda után, a televízió, és ez némely területen átveszi a ponyva szerepét. Talán itt kezdődik egy új fejezet, anélkül, hogy a régi, a nyomtatott ponyváé, véget érne.

Persze nem minden nyomtatott mű tartozik (a régi évszázadokban sem) a ponyva fogalma alá. Nem sorolhatók ide a tudományos vagy ilyen igényű írások. Sokáig a nyelvük is latin: nem számítanak szélesebb olvasókörre, csak a tudósokra. De egy prédikációs kötet, egy postilla, „Házi Kincstár”, „Épületes könyv” (Cochem Márton) esetében már merülhet fel kétely: ponyva vagy nem ponyva? Ezek nemcsak a szónokot akarják segíteni munkájában — azt elsősorban a (latin) retorika-könyvek teszik —, hanem olvasmány akarnak lenni általában a hívek számára. Olyanok számára, akik prédikációkat hallgatnak, és most hajlandók ilyet olvasni is. Ismét látjuk: az előszó hallgatása és az írott betű olvasása milyen közel van egymáshoz!

A latin nyelvű szépirodalom poémái, verseskönyvei is a művelt, humanista olvasónak készülnek. Csak lassan, fokozatosan váltja ezt föl a nemzeti, magyar nyelvű szépirodalom, mely a művelt közönséghez szól. Balassi még tudós-nak vallja magát magyar nyelvű verseire hivatkozva. Nálunk a szétválás csak a XIX. század elején lesz teljessé, véglegessé, Kazinczy-ék nyelvi és stílusreformja után. Véglegessé? Ez még most is kérdéses.

A kezdetlegesebb műveltségű közönség természetesen nem olvas vaskos köteteket. Ekkora szellemi erő kifejtésre aligha képes, és erszénye is nehezen bírná a magas árakat. Ezért belevehetjük a ponyva meghatározásába a kis terjedelmet is. Jellemző a „pagella”: kettőtől mondjuk húszig terjedő oldalszám. Persze kivételek mindig vannak.

A szellemi és anyagi igénytelenséggel együtt jár, hogy az olvasók a szegényebb, a kétkezi dolgozó néposztályhoz tartoznak. A ponyva hozzájuk akar eljutni, az ő igényeikre felelni, azért nem lehet semmiképpen sem drága, sőt nagyon is olcsónak kell lennie. De ebben rejlik a ponyva demokratikus volta is. A Szent István Társulatot *Fogarassy Mihály* nagyváradi püspök ilyen névvel alapította meg 1848-ban: Jó és olcsó könyvkiadó-társulat.

Megjelenik a ponyva egy újabb tényezője: az írók és olvasók között ott vannak a kiadók: a ponyva létrehozói és terjesztői. Sőt az írók nem is fontosak, legalábbis az olvasó szemszögéből. Ezért is oly sok a névtelen szerzőjű ponyva, az utolsó száz évtől eltekintve. De megjelenik ezzel egy gazdasági vonatkozás is: az üzlet, a kapitalizmus, — amit nem kell okvetlenül elítélni értelemben venniünk. Ha már olcsó a ponyva, akkor érdeke, üzletileg, hogy kelendő legyen, hogy nagy példányszámot lehessen belőle eladni. A példányszám viszonylagosan magas. Latin művekkel nincs módunkban összevetni a példányszámot, de Pogány Péter könyve hoz adatokat az 1730-as évekből a debreceni nyomda ponyváiról: az *Árgirus királyfiból* kétezer, a *Tékozló fiúból* ötezer példány jelent meg, és el is kelt. Összehasonlításként: mintegy száz évvel később Vörösmarty előfizetőket gyűjt a *Zalán futásához*, 88 előfizető akad, „aránylag sok”, és 200—250 példányban jelenik meg nemzeti eposzunk. De Petőfinék *A honvéd* című verse a szabadságharc alatt megjelenik rölapokon, tehát ponyván, 25 000 példányban.

A kiadóknak a ponyva jó üzlet, egész sor nyomdász-família él ebből. (A tudós szerző dióhéjban a hazai nyomda- és kiadóvállalat történetét is meglep bennünket.) Persze az üzleti szempontnak van visszaütője is. Lehetőleg olyat adnak ki, ami jól elkel a vásárokon, ilyen okból mondanak le a kiadó-nyomdák az igényesebb művekről, és ezzel a közízlést és tudást nem emelik, inkább súlylyeszítik. Az olcsó, szürke papír, a primitív kiállítás is erre vezethető vissza. Nincsenek selyemvelűbe kötött ponyvatermékek. De a múlt század közepétől sokszor nagyobb írói tiszteletdíjat tudnak fizetni a ponyva-kiadók, mint a komoly művek kiadói. Nem egy sanyarú sorban levő íróknak ezért is fordul a ponyva írása felé. — Az illusztrációk elsősorban a vásárlókedvet vannak hivatva emelni, de néha esztétikai szempontból is szépek. A XVIII. század végén megjelent füzetkéek nonfiguratív díszítései között nem egy szépet találunk, és mint szerzőnk megállapítja: mivel a dúcokat sokáig használják, sokszor túllépik a díszek igazi stíluskorszakukat is.

A nyomtatás idejének elhallgatása is sokszor üzleti szempontból történik. „Ebben az esztendőben” áll a könyv alján, tehát nem régi, új műről van szó. De az év jelölésének, még inkább a nyomda helyének elhallgatásába, illetőleg hamis adatának megadásába, — néha játékos módon — beleszólt egy másik, félig üzleti, félig politikai szempont is: a cenzúra kijátszása. A tridenti zsinat által felállított egyházi cenzúrával nem volt baja a magyar ponyvának — tudunk szerint a külföldinek sem —, annál több az állami, politikai cenzúrával, 1726 óta.

A ponyva vásári árulása, forgalomba hozása ismert tény. Innen a neve is: a vásáron a földre kiterített ponyván heverték a fametszetes címlapú füzetek. Ezek sokszor visszajutottak az előszóbeli közléshez: felolvasták otthon a ponyvákat, sőt egyes műfajok kimondottan szóbeli továbbadást céloznak: énekes füzetkéek, vőfélymondókák, halotti búcsúztatók stb. A hírverésre, reklámra vonatkozóan is tudunk érdekes példákat, Baróti Szabó Dávid *Sokadalom* című dísz-

tichonjai, vagy Arany János: *A lacikonyha* című „vásári kép”-e 1850-ből. Erdemes azonban, hogy a nem ponyva művek is kapcsolódnak a ponyva áruházi helyéhez, idejéhez: a pesti vásárhoz például. A *Zalán futása* a pesti Medárd-napi vásárra jelenik meg, illetőleg arra hirdetik. Petőfi *Nemzeti dala* is összefügg az 1848-as József-napi vásárral. Ilyenkor sok magyar jött össze a különben még nagyjából német nyelvű Pestre, és azok között akarta a költő elszavalni gyűjtő költeményét, párizsi példa után, szabad ég alatt rendezett banketten.

Az ilyen módon: irodalomközvetítőnek felfogott ponyva nem különül el teljesen az írott művek más fajaitól. A szomszédos tartományokkal állandó adak-veszek viszonyban van, ha nem tudatosan, akkor ozmóizisszerűen szivárogoz át az egyik szomszédos tartomány anyag a ponyvába és viszont.

Az előszóval terjesztett népköltészetnek szinte egyenes folytatója. Sokszor lennének meg ponyván népmesék, közmondások, tréfabeszédek, igazi népdalok és más folklór termékek. Szerzőnknek egy másik könyve foglalkozik ezzel, egy részlet kidolgozásával illusztrálva: Pogány Péter: *Folklór és irodalom kölcsönhatása a régi váci nyomda működése nyomán*; Vásári ponyvairatok (Bp. 1959.). Itt nem egy példát hoz arra is, hogy ponyvatermékből lett népmese vagy népdal. A folklór és ponyva kapcsolata koránt sincs még kimerítve, de máris szép eredményeket hozott itt a kutatás.

Sem mennyiségben, sem jelentőségben nem kisebb a ponyva és a szépirodalom kapcsolata. Horváth János máig is alapvető — a közelmúltban újra megjelentetett — egyik remek könyve, *Az irodalmi népiesség* (1927), a népköltészet és szépirodalom szintén közvetlenebb kapcsolatát tételezte fel. Ma már finomabb a képünk: tudjuk, hogy nagyon sok esetben a ponyva volt a közvetítő a kettő között. A ponyva és a nemzeti nyelvű szépirodalom, költészet nem is nagyon vált szét egészen Kazinczy-ék ízlésreformjáig, mint már jeleztük. Amit Pálóczi Horváth Ádám, Gvadányi és mások írtak, az ponyva is meg szépirodalom is. Szerzőnknek az irodalomtörténet számára is jelentős megállapítása, sok fölfedezése sorából az is; hogy Pálóczi Horváthnak kell tulajdonítanunk a *Legénypiac — leányvásár* című 16 oldalas, életvidám, remek ritmikájú ponyvát, melyet faksimile betétként is közkinccsé tesz *A magyar ponyva tüköre*.

Íróink, költőink — a felvilágosodástól a huszadik századig — jórésztben a ponyván nőttek fel, ismerték ezt az irodalmat. Még a kényes ízlésű *Kölcsey* is így ír a *Nemzeti Hagymányokban*: „Úgy vélem, hogy a való (= valódi) nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni... — és példákra hivatkozik, melyeket a ponyva terjesztett — ...Lengyel László jó királyunk, Thököly, Rákóczi, Bercsényi, Bóné nevek zengedeznek felénk...”. A romantika: az *Aurora* és *Kisfaludy Károly* már programszerűen vállalja irodalmi továbbadását, megnevelését annak az anyagnak, melyet a ponyva hozott el számukra. Alig van magyar író, akinek nevével ne találkozoznánk azokon a lapokon, ahol a szépirodalom és ponyva viszonyáról tárgyal szerzőnk: *Bessenyei György*től *Illyés Gyuláig* (259—292. l. de másutt is).

Ismét adak-veszek viszony alakul ki. A ponyva hat az írókra, témát, indítást merítenek belőle, de vagy kimondottan maguk is a ponyva számára is írnak, vagy művük ettől függetlenül kerül ponyvára. Petőfi nemcsak motívumot, témát kapott a *Fortunatusból*, vagy például *Zöld Marci betyárfüzetéből*, de arra is büszke, hogy már keletkezésük után hamarosan a nép énekli dalait és János vitézét nemcsak népi mintára naiv hangon írta, hanem abból népmese lett, a ponyva közvetítésével. Ismerjük *Garay János* esetét az „obsitossal”: amikor megkérdezte évek múltán újra az öreg katonát: tud-e még hasonló mesét elmondani, az nyugodt lélekkel elmondta a *János vitézt*, mintha vele történt volna az is. A szabadságharc körül felvirágzik a nemzeti-népies ponyvairodalom. *Sárosy Gyula* versének még címében is benne van: *Ponyvára került arany trombita*. Mikszáth korai novelláival a könyv megjelenésével egyidőben foglalkozott *Rónay György* tanulmánya (Új Írás, 1978/11): ő is ponyva-történetekkel kezdte.

Vajda János is írt a János vitéz modorában a nép számára verses meséket: *Abel és Aranka* 1883, *Törzsök Jankó* vagy a három erős ember 1886. A népet tanító, didaktikus verse pedig: *A jó egészség és a hosszú élet titka*. Arany tanácsok és szabályok a testi-lelki erő és egészség fenntartásához 1886.

Ebben az évtizedben jelennek meg a kezdő, anyagi nehézségekkel küzdő *Gárdonyi Géza* álneves ponyvái: *dr. Yang*, a török szultán nyugalmazott házi orvosa: *A szerelem titkai*, — *A szépség titkai*, — *A családi élet titkai* és hasonló címűek. Mindezeket 1888-ban és a rákövetkező években írta. *Mummery Róbert* álneven adta ki a következő ponyváját: *A legfeketebb Afrikában*. A világjáró angol — és mint *dr. William Blake* keletindiai orvos: *Hogyan élhetünk száz évet?* Az angol álnevek divatját, úgy látszik, *Gárdonyi* kezdte, s így jutottunk el *P. Howard* = *Rejtő Jenő*ig.

Ennyi példa talán elég is. Bár nehéz attól a feltevéstől szabadulni, hogy *Illyés Gyula Hősökről beszélek* című elbeszélő költeménye ne lenne valami mélyebb rokonságban a ponyvával. Még a rejtett szerzői név jelzése is: i. g. a cenzúráról való rejtezés okából, megegyezik a ponyvakiadások eljárásával.

Mégis emeljük ki *Arany Jánost*, mint a ponyva és szépirodalom kapcsolatainak és viszonyának beszédes példáját.

Abból az írástudó paraszti rétegből származott, melynek adott olvasmánya a vásári ponyva volt. Önéletrajzi levelében ilyeneket ír: „...hatodik esztendő körül... már nemcsak tökéletesen olvastam, hanem némi olvasottsággal is bírtam, természetesen olyan könyvekben, melyek kezem ügyébe kerültek, s melyekhez inkább vonzódtam: mint bibliai történetek, énekek, a ponyvairodalom termékei. ...minden könyvet, ami kezem ügyébe került, mohó vággyal emésztettem föl. *Gvadányi*, a *Hármas história* (*Halleré*), *Erbia* s több efféle dolgok. *Décsi Osman* grafiját, *Fortunatus* s mit tudom én miféle apróság, a ponyvairodalom egész özönével, együtt...”. Ebből csak *Décsi Sámuel Osman* grafiját számíthat úgy-ahogy tudományos munkának, a többi ponyva: „apróság”, azaz pagella is lehet. *Bolond Istók* is, alteregója, debreceni diákként mindent elolvas, mindent, „amit nyomtatnak ez esztendőben” (*Bolond Istók* II. 35). — *Ponyváról* veszi a *Toldi* meséjét, *Ilosvai Selymes Pétertől*. Az *ünneprontók* és a *Képmutató* című balladáit is ponyvatörténetek. Az utóbbinak formája is hangsúlyozza ezt. Különösen a farsang farka után is mulatozni merészülő párok bűnhődésének XVIII. századi ponyvai cseh—német forráselözményét is feltárja szerzőnk (még sikerült műfordításban is) *Karsai Géza* bencés rendtársa egyik művéből kiindulva.

A *Képmutató*kban megjelenik a ponyva egy újabb hatása *Aranyra*: a tartalmi átvétel mellett a formai. Ennek legszebb, de nem egyetlen példája *Az elveszett alkotmány* *Arany* által tervezett címlapja. *Pogány* idézi az eredeti történelmben. A *nagyidai cigányok* is a ponyvák cigányszatiráinak hatását mutatja, még az *Arany* által rajzolt képek is a kézírata margóján.

Van aztán *Arany* költészetének egy széles rétege, mely kimondottan a nép számára készült és ponyva formájában is jelent volna meg a költő eredeti terve szerint. Így a *Toldi* és harmadik részéből: a *Toldi estéje*, később a *Toldi szerelméből*. Hazafias dalainak egy része a szabadságharc alatt (*Rásút az esthajnal, Mit csinálunk? Nyalka huszár*, stb.) olcsó nyomdatermekként látott napvilágot. A *Nép Barátságát* is olyan újságnak képzelte, mely szinte nemes ponyvaként emelné a parasztságot a politikai érettség felé. De a szabadságharc utáni epikájában is fontos rész a népnek szánt, sokszor kalendáriumokban megjelent, tanító célzatú versei: *Jóka ördöge*, *A bajusz*, *A fülemile*, *Az első lopás*. A *hamis tanú* már a nagy balladához vezet át, de ez is a népet tanítja, oktatja. Ez folytatódik az *Agnés asszonyban* is. *Losonczy István* 1948-ban: „népies krónika”, *Hatvani* is (1855): „Népmonda után”, de inkább ponyva után. És még folytathatnánk a felsorolást.

Van egy negyedik kapcsolata is a ponyvával *Nagyszalonta* szülöttének, s ez már kevésbé dicsőítő: az, amikor elbeszélő versei rossz és rosszabb átírásokban kerülnek később ponyvára. *Tatár Péter*, *Molnár Lajos* és *Böngérfi János* a *Toldit* is átírják. A recenzens saját tapasztalatára hivatkozhat: A *Duna—Tisza* közti tanyai emberek nagyon jól megértik és élvezik a teljes, hamisítatlan *Toldit* is, az egészet.

Szinte még folyékonyabb a határ a mestergerendán őrzött ponyva és a szegre függesztett kalendárium-irodalom között. Hiszen lényegében ez is ponyvatermek volt: ugyanazok a kiadók ugyanolyan módon árulták. Legfeljebb itt némely

népnevelő írónk nagyobb hatásra tett szert. A népnevelésben és a nép szórazókutatásában egyaránt. A kalendárium egyszerre volt közérdekű, tanító és mesélő is. Áll ez például Czuczor Gergely *Komáromi Kalendáriumára*, de Nyulassy Antal bencés tanár *Mezei Kalendáriumára* is. Ha van a múlt század első felében a bencés írónak valami általános jellemzője, úgy a népnevelő szándék az. Kovács Márk plébános énekeskönyve és egyéb írásai is ide tartoznak, több, kevésbé jelentős szerzővel együtt. Ezek a szorgos, ügyes és néha okos kalendáriumbeli emberek — van belőlük egy tucat jelentős is, — megérdemelnének egy alapos kutatást és monográfiát is.

Szerzőnk foglalkozik a ponyva és a kéziratos irodalom viszonyával is. Említsük példának a kéziratos énekeskönyveket vagy később a kollégiumi kéziratos gyűjteményeket. Olyanokat, mint a *Dávidné soltárai* vagy a Jókai által nemzeti dicsfénybe vont *Csittvári krónika*. Igaza van a szerzőnek abban is, hogy a kéziratos gyűjteményt jobban megbecsülték, ha kellett rejtgettegték is. Az olcsó ponyvát széjjelolvasták — azért maradt olyan kevés ránk — hajsütővas próbájaként elégettek. A kéziratos könyvekben van változtatás, egyéni ízlés és tudás, saját bírtoklás. A régi morális az ilyet pretium affectionis-nak nevezte: olyan érték, melyet egy bizonyos személyes jelleg ad a tárgynak.

A ponyva egyik német neve: *Fliegende Blätter* felhívja a figyelmet arra, hogy a ponyva, a magyar is, kapcsolatban állt a múlt század második felében felvirágzó élclapirodalommal is. A *Borsszem Jankó* — egy ponyvahős neve — és hasonlóak már címükkel is jelzik ezt. Az élclapok képei is sokszor kapcsolatot mutatnak a ponyva illusztrációihoz, egészen Mühlbeck Károlyig, a karikatúristáig. Erős aktualitásuk is rokonítja a kettőt, bár az élclapokat kevésbé olvasta a ponyva eredeti közönsége. De hát Jókai *A magyar nép humora az életből elvesve* című anekdotagyűjteménye is népi eredetű anyagot hoz nagy részben (a színészanekdoták például nem tartoznak ehhez a népi ponyva vonulathoz), a műveltebb olvasóréteg számára.

Többször felvillan a ponyva érintkezése az iskolai és népi színjátszással, a képzőművészettel, a zenével. Van még pár ilyen „gyakorlati műfaj”, mely érintkezik a ponyvával. Gondoljunk ilyenekre: színészek jutalomjátékát, búcsújátékát ajánló kis pagellák, kéményseprő-köszöntők újévre, kis politikai röpiratok, korteskedő írások, falragaszok. Ezek is rokon jelenségek. Persze valahol határt kell szabni, és ezek nem „ponyván”, vásárban jelentek meg. Más kutatások tárgyai lehetnének. Viszont a vallási ponyva nagyon is ide tartozna. Megint széles téma: a vaskos imakönyvektől a pár lapos egyházi énekekig, a cérnával „egybegyűjtött” búcsús iratkák, vallási népszerűsítő kiadványok, szentek élete és legendái. Reméljük, hogy ezek közismertebbek lévén csak ökonómiából tárgyalgatnak kissé szűkösen, vagy inkább mert a szerző teológusi tartózkodással viseltetik e — valljuk meg — felhígítások iránt. Alapos feldolgozásukat azonban szeretnénk egyszer olvasni *Bálint Sándortól*, *Erdélyi Zsuzsannától* vagy a szintén bencés *Tibold Attilától*.

Ezek után rátérhetnénk a ponyva országának belső tartományaira: a témákra és műfajokra. Nagyon sok van, be kell érünk a felsorolással: széphistóriák, mesék (többféle), mondák, hírversek, betyárhistóriák. Ezek lennének az epika főbb formái. — A lírában találunk katonaenékeket, szerelmes verseket, lakodalmas énekeket, farsangi versezeteket, stb. A nép bölcsességét a példabeszédek, közmondások, találós mesék, paródiák és hasonlóak képviselik. Az álmoskönyvek, szerencsekönyvek, kártyavetők, lottótanácsadók, asztrológiai kis kiadványok ismét különálló csoportot képeznek a földi javakra sandító, félig játékos, félig komoly kikapcsolódásért. És végül az ismeretterjesztő, népművelő ponyvák.

Ennek a „ponyva-országnak” persze történelme is van, könnyen össze lehetne állítani főbb vonásait épp e könyv alapján. Csak ennyit belőle: bár épp a fölvilágosodás eszméje alapján tilalmazták a babonás és megtévesztő ponyva-irodalmat, később mégis ez lesz a nép fölvilágosításának és oktatásának egyik eszköze. A politikai történelemhez is sok szál fűzi: a szabadságharc idején és utána megerősödik a ponyva-termelés: a nép felé fordulás, a demokratizmus jele. A század második felében a ponyva is fenntartja a szabadságharc eszméit: Kosuth- és Petőfi-kultusz hordozójává is válik. Ugyanekkor erős a magyarság múlt-

jával, ősiségével, történelmének mondáival foglalkozó ponyvairódalom is. Ennek egyik megnyilatkozása a ponyva-fejedelem: *Bucsánszky* lépcsőházának festmény-sorozata is: a nemzeti királyok, fejedelmek, aradi vértanúk portrécsarnoka (Szentkirályi utca 30.), amelyet a szerző ügybuzgalma mentett meg utolsó pillanában az elpusztulástól a műemléki főhatóságnál. 1890 körül megjelenik a munkáskérdés is ezúttal a trafikos ponyvában: a *Bartalis Imre* által kiadott *Csizmadia búcsúztató* végső lapja: egy csontváz képe és felhívás a magyar munkásokhoz: „Ez maradt meg egy munkásból, aki egyletbe nem tartozott, pártújságot nem olvasott...” egyszóval olyan, mint egy „sztrájkbontó”. Ide tartozik a Lampel és Wodianer kiadónál megjelent *Munkás Füzetek* sorozat is, benne *Déri (Leidenfrost) Gyula*: Az első sztrájk című elbeszélése 1901-ből.

Ennek a birodalomnak írja meg élvezetes stílusban Pogány Péter az útikönyvét. Közben az előtte járókat is kegyelettel számba veszi. A szerző fő mondanivalójának az látszik — a roppant nagy anyag bemutatása mellett —, hogy megszűntesse a ponyva erkölcsi és esztétikai elítélését. „Közkincs, közpréda” — mondja a mű két főrészének a címe, és sokkal többet tud mondani a kincsről, mint a vele visszaelő prédálásról. Igaza van. Az erkölcsi és esztétikai elítélés nagyban függ a kortól, a nézőponttól. *Kazinczy*-ék széperzéke megvetette a ponyvát, de az ő nézőpontjuk egy bizonyos szellemi arisztokratizmust is jelentett. Nemcsak szellemi, valóságosat is, hiszen éppen azért éri támadás őt és körét később *Bajza* részéről. A nyelvújítás nyelvén és stílusában valóban nem nagyon íródott ponyva paraszti meg iparos vásárlóknak. De ez nem jelentheti azt, hogy ne lett volna a ponyvában is esztétikai érték, — demokratikus érték. *Arany*-ék már ezt érzik, és nem szégyellik a ponyvával való kapcsolataikat. Ha nem valami „fennkölt” finomkodással nézzük a ponyvát, sok értéket találhatunk benne. Hogy van itt silányság is? Van. De olyasmi a szorosan vett szépirodalomban is bőséggel található.

Hasonló a vád az erkölcsi elítélés terén is. A sokszor ki sem mondott vád: a nem erkölcs elleni sértés, a testi dolgok bemutatása. Az illet azonban *Gvadányi, Páloczi Horváth Adám* vagy *Csokonai* még nem érzett erkölcstelennek a saját költészetében sem. Nem is több annál, mint ami természetes. Aki ismeri egy kissé a lány- és legénycsúfolókat, a vőfélymondókat, eredeti népmeséinket, az nem fog ezen botránkozni.

És végül, hogy a ponyva babonás, népbütítő lett volna? Néha igen. De aránylag itt is több a felvilágosító, tanító, oktató, valamiképpen az igazságot szolgáló írás.

Impozáns munka. A nagy anyag, az erudíció, az élvezetes stílus: mind kiemelkedővé teszik. Talán egy évtized bűvarkodását is magába sűríti. Az eredetinek bizonyuló gondolatéptímenyen vagy a régen várt tipológiai rendszerezésen belül a műben elszórt sok néprajzi és filológiai felfedezés további tanulmányok csíráinak sorát rejtí magában. Meg lehetett volna írni ezt a könyvet száraz értekező prózában is, de az sem adna többet, és olvasása kevésbé lenne érdekes. A szaktudós úgy is megtalálja benne, — a népmutatók segítségével is — amit keres. Katolikus mű, a szónak abban az értelmében is, hogy a humánus egyetemességére való igénye, az évszázadok minden kalandozásán is átsugárzó „örök emberi” folyvást átsugárzik ennek az opusnak lapjain.

A könyv külseje, kiállítása is olyan, hogy öröm kézbe venni. A Magyar Helikon *Magyar Tipográfia* sorozatában jelent meg, a kötéstervezés és tipográfia a Gutenberg-díjas *Szántó Tibor* műve. A kötet szerkesztője *Katona Tamás*, *Murányi Zsuzsa* pedig a műszaki szerkesztő. Majdnem kétszáz képet illeszt a szövegek mellé, a ponyvatermékekből, éles, szép, tiszta reprodukciókban, és többnyire csak olyanokat, melyek először itt jelennek meg. (Az Irodalmi Lexikon és Könyv szemle reprodukcióira csak utalások mutatnak, a tízezer közül kiválogatott legjellemzőbbek.)

Szellemes a könyv hátsó borítólapján a könyv árát ponyvaverssel megokoló-eltitkoló versike: „Őcsém, Hugom, Bátyám, ne nézd hátul az árát...” (Igazi szövegét a 347. lapon találjuk.) És megható és igaz a bevezető mottó: „A nyomdák íveket fűznek össze — az ívek szíveket és társadalmakat”.

HORVÁTH ELEMÉR VERSEI

Avalon

Kegyetlen tavasz ez tele van mesterséges
madarakkal akik — a nap még ki se süt —
kék áradást hazudnak a patak jegéhez
S túl sok a rózsaszín a piros az ezüst
a tollaik között. Legfeljebb színes tél ez
én éltem itt tudom s most fázom mindenütt
s nem fűt többé hogyha vitatkozom velük

Hát elröpültem a kelták nagy szigetére
Arthúr s az angelus esti tornyaihoz
tél közepén amikor az északi viharos
tengerben megered a kék legendák vére
Egyszer egy fiú képzeletét megigézte
hófoltos füzesben hancúrozó habos
lovak fehér patája és havas sörénye
És most egy sötét sovány férfi eljön érte

Vagy tévedett Pelágus amikor megigérte
a kővéfagyott völgynek a virágokat?
Zihálva nézek a sziklás üres vidékre
el- elborít a szél fagyaszt és fojtogat
szépitgetés nélkül immár negyvenhat éve
s oly ismerős mint hogyha az otthonomat
vágna a szemembe közönyös tükrör mélye
Ó rá ismerek-e ha majd tavasz fogad?

Bonyolult, de pontos

Cinkék esznek a havas teraszon
ebédlőmben a kaktuszok virágzanak
Egy más óra szerint Grieg és Bartók között
a rádióban földrengés volt éjszaka
megérkezett a perzsa miniszter
és olajfinomítókról tanácskozik
a pápa meglátogatott egy óvodát
Teljesen kívül vagyok a közéleten
hacsak lapátolásra nem szorít egy hóvihar
Régen öleltem akit szeretek
Estefelé Durkheimet olvasom
öngyilkosság mint társadalmi tett
Becslések szerint hosszú lesz a tél
a madarak otthon vannak a teraszon
Én is eléggé sűrűn írok verseket
mint a dinasztia vége felé

Wen T'ing-yün

Vadon élő állatok a Bibliában I.

3000 év alatt rendkívüli módon megváltozhat egy adott földrajzi terület állatvilága. Mindez nagyon megnehezíti a történeti zoológus munkáját, óvatossága még jobban indokolt, mint ahogy elvárható az a történeti botanikustól. A problémát növeli a bibliai textusok egyes részleteinek értelmezése, a szövegkopás okozta értelem-módosulások, ami már tulajdonképpen az alkalmazott módszerünk nehézségeit meghatványozza.

A bibliai növényföldrajz tehát könnyebb helyzetben van, mivel a növényvilág fajszerkezete stabilabb, mint az állatvilágé (csak néhány fajfaj irtása esetén nem érvényes). Ugyanis bizonyos állatfajokat nagymértékben vadászták, új (betelepített) fajok prédájává váltak, új fajokat honosítottak meg, megváltoztak a természeti adottságok (települések, erdőirtás, elszivatagosodás) a Közel-Keleten — mind-mind alapos körületekintésre készíti a biológust. Ezért a bibliai szövegek olvasásakor egy-egy kérdéses héber (görög) állattani kifejezés tigrisre, vakondra, bivalyra vagy akár az összes újvilági és ausztráliai állatfajokra eleve nem vonatkozhat. Az összes, megközelítően pontosan meghatározott fajok száma 171, ha a szinonim kifejezéseket is számításba vesszük, eléri a bibliai fajok száma a 182-t.

1. ALACSONYABB RENDŰ ÁLLATOK. a) *Pióca*. A mohóság szimbóluma (*alakuk*). (Péld 30,15), arabul alakak, valószínűen vele kapcsolatos Aulak démon és általában a gonosz szellem neve (Aluk). Palesztinában mindenütt él az *orvosi pióca* (*Hirundo medicinalis*) és a *lópióca* (*Haemopsis sanguisuga*). Iszapos medrű állóvizekben, folyókban a vízínövények közé rejtőzve lesi áldozatát, vérálvadást gátló anyagot juttat az áldozatának bőrébe (heparin). A *mediterrán lópióca* (*Limnatis nilotica*) igen veszélyes, Dél-Európa és Észak-Afrika forrásvízeiben és tavaiban él, ezenkívül pedig a vízvételi helyeken is gyakori. Az itatóvályúk széléről bekerül az állatok szájüregébe, innen a gégefőbe nyomul, s itt nemcsak a vért szívogatja, hanem könnyen a légút elzárásával, az állatok fulladását is okozhatja.

b) *Bíborcsigák*. Mondai homályba vesző hagyomány szerint a türoszi király kutyája megevett egy csigát a tengerparton, ettől a szája előbb sárgászöld, majd vérvörös lett. „A türoszi bíbort a legszebbnek tartják ... a közelben szedik a bíborcsigát. Bár a festőműhelyek nagy tömege a várost nem teszi kellemessé, de gazdaggá teszi...” (Strab. XVI. 2,23). Bíborral festették a kelmét (Kiv 35,35), elefántcsontot (Hom. II. IV. 141), pergamentet, bőrt (Kiv 39,29) és fát. Ugariti adatok szerint a Kr. e. II. évezredben már használták az indigó-származékot festéshez. Egy gramm tisztá festék tízezer csigából nyerhető.

A bíborcsigák kagylót, elhullott állatokat, tengeri makkot fogyasztanak; a tüskés csigák a fontosabbak, így a *Murex brandaris* és *M. trunculus*, a simahéjú *Purpura haemostoma* jelentősége kisebb (vö. Plin. Hist. nat. IX. 60—62). Az Ószövetség árgámán, az Újszövetség pedig *porphyra* szóval illeti a bíborcsigát, a bíborszínű általában. Viszont *sabbellul* (Zsolt 58,9) és *hómet* (Lev 11,30) közönséges csigafajokat jelent, ugyanis a nevezett állatok nyálkásak, csúsznak a földön. Feltehetőleg a *nagy meztelencsiga* (*Limax maximus*), *éticsiga* (*Helix pomatia*), *ligeti csiga* (*Cepaea nemoralis*), *kórócsiga* — a májmétely köztesgazdája — (*Helicella obvia*) megközelíti a sabbellul és hómet jelentését.

A 6,6'-dibrómindigó a fényexpozíciós időtartamtól függően, sárga, sárgászöld, kék, lila, vörös színt ad (Jos. Zsid. háb. V. 5,4). A bibliai utalások konkrétan nem említik az állatot, bíborárusról is csak az Apostolok Cselekedeteiben olvashatunk.

A bíborszín királyi jelkép (Eszk 8,15; 1Makk 10,20), Jézusra gúnyképpen borítanak bíborpalástot (Mt 27,28; Mk 15,17; Jn 19,2). Mivel nagyon drága a bíborral festett ruha, a gazdagok viselik (Bir 8,25; Lk 16,19). Gyapjúfonalat, selymet és lenfonalat színeznék vele (Kir 25,4; 26,1; 28,5—6..15.33; 36,7—8), belőle ruhákat

(Dán 5,7; 1Makk 4,23; 8,14; 10,62—64; 2Makk 4,38; Jel 17,4), szőnyeget (2Krón 3,14; Eszt 1,6), takarót (Én 3,10) és szakrális ruhákat (Szám 4,13; Péld 31,22; Mt 27,51) készítettek.

c) *Gyöngykapylók*. Sok kagylófaj (sőt csiga is) termel gyöngyöt, a legfontosabb gyöngykapyló, a *Pteria margaritifera*; a *sonkakagyló* (*Pinnia* sp.) pedig színes gyöngyöt választ ki. Ez ideig a legnagyobb igazgyöngyöt egy óriáskagylóból emelték ki (*Tridacna gigas*); a Fülöp-szigetek partjainál fogott 160 kg-os kagylóban 7 kg súlyú gyöngyöt találtak. A gyöngy értéke azóta lényegesen csökkent, hogy Mikimoto kidolgozta a kagylótenyésztés technológiáját.

A gyöngyképződés lényege a következő: idegen anyag (zárvány) jut a kagylóba, az állat a héj anyagával vonja be a szennyeződést. Héjgyöngy és közép-gyöngy (nem minden esetben) képződik, mindkettő értékes. A rendellenesen kialakult héjanyag 92%-a kalciumkarbonát, 6%-a szervesanyag és 2%-a víz.

A gyöngy a nők ékszere (1 Tim 2,9), visszatérő motívum az Apokalipszisben (Jel 17,4; 21,21). A gyöngynél (*margarites*) csak a bölcsesség értékesebb, ugyanis könnyebb a halásznak felhozni a gyöngyöt a tenger fenekéről, mint megelni a bölcsességet (Péld 8,11; Jób 28,18).

Cobb amerikai kutató 1934-ben vezetett expedíciója során hallott egy nagy gyöngy léteiről, s mikor jóval később visszatért a Fülöp-szigetekre, elment a gyöngyhalászhoz, akinek a fia súlyos maláriás rohamoktól szenvedett. Cobb a kézi gyógyszerkészítésre készletében levő szerekkel meggyógyította Panglima fiát. A kutató hálából megkapja a gyöngyöt, amiért nagyon sokat fáradt (Uránia Alacs. r. áll. 286. o.). Szinte megismétlődött, amit Máté evangéliuma beszél el: „A mennyek országa hasonlít a kereskedőhöz is, aki igazgyöngyöt keresett. Amikor egy nagyon értékeset talált, fogta magát, eladta mindenét, amije csak volt és megvette.” (Mt 13,45—46).

II. IZELTLÁBŰAK. a) *Sáskák, szöcskék, tücskök*. Az ide tartozó fajok többnyire trópusi, mediterrán és ritkábban kontinentális éghajlatú vidékeken élnek. A bősáskák szinte teljesen hasonlóvá fejlődnek a környezetükhöz (ág-mimikri), más fajok pedig megszólalásig hasonlítanak a növényi levelekre, (levél-mimikri). Az ember számára komoly veszélyt a növényevő sáskák jelentenek, a ragadozó fajok kevésbé jelentősek (tücskök).

Tíz vándorsáska faj kiérdemelte a hirhedt jelzőt, közülük is a legszörnyűbb pusztítást a *közönséges vándorsáska* (*Oedipoda migratoria*), a *magokkői vándorsáska* (*Dociostaurus maroccanus*) és a *pusztai vándorsáska* (*Schistocerca gregaria*) okozza.

A vándorsáskáknak két alakjuk van *Uvarov* elmélete szerint: solateria (magányos)-fázis és a gregaria (vándor)-fázis. Testalak, életmód, viselkedés alapján a két forma lényegesen különbözik. A két fázis között két nemzedéknyi idő telik el, a vándorlás lárvakorban (lassú mozgás), és szárnyas, imágó állapotban (gyors mozgás) egyaránt. A szárnyas példányok naponta 300 km-t is megtesznek, óriási tömegben (Bir 6,5; 7,12; Jer 46,23; 51,14) minden növényt felfalnak, akár az Is-ten ítélete, olyan a sáskajárás (Kiv 10,4; MTörv 28,38; Ám 4,9; 7,1).

Falánságuknál (Náh 3,17) csak a számuk nagyobb, egy csapatban 500 millió-2 milliárd (kb. 1-3000 tonna) állat verődik össze (vö. Kiv 10,13; Zsolt 105,34; Iz 40,22). Megeszik a füvet (Ám 7,1-2), a szemes terményeket (MTörv 28,38; Zsolt 33,4), a fákat, a fák kérgét és gyümölcsét (MTörv 28,42; Zsolt 78,46). A sáskák elpusztítják a földet (2 Krón 7,13; Joel 2,4), nincs aratás, elmarad a szüret, éhínség kíséri a sáskarajokat (Agg 1,6; Mik 6,15; Zsolt 33,4; Ám 4,9).

Két esetben a biblia sáskajárásról ír, az egyik az egyiptomi tapasztalatokat — emlékek) — összezei (Kiv 10. fej.), a másik pedig Joel ragyogó leírása a judabeli sáskajárásról (ld. 1 fej.). „Ügy ellepik majd a föld színét, hogy a földet nem láthatod... s lerágnak minden fát... Tömegestül zúdulnak be a házakba... (Kiv 10,5—6) ...semmi zöld nem marad (Kiv 10,15). Erős nyugati szél elsöpörte a sáska-tömeget, a Sás-tengerbe — nagyjából így omlik össze a sáskajárás, szinte egyetlen példány sem marad meg (Kiv 10,19).

Joel próféta hasonlatnak szánja a sáskarajok pusztító invázióját. Az *arbé* (sáska), *gázám* (taroló), *jelek* (szöcske) és *hásíl* (fűrágó) teljes sivárságot okoz, pusztaság van a szőlők helyén, -letarolt fügefák, fehér ágak (=kopasz, mivel szürkés a kérge) (Jo 1,4.7), puszta mező (uo. 1,10), kiszáradt fák mindenütt, elűnik a vidámság az emberek között (uo. 1,11—12).

Részen növényvédők, részben ragadozók a szöcskék, gazdaságilag számottevő kárt nem okoznak. Mintegy 5000 faj tartozik ide, közülük sok csak a mediterrán tájakon fordul elő. Főfajok: *zöld lombzsöcske* (*Locusta viridissima*) és az *óriás levélszöcske* (*Pseudophyllus colesseus*). Déltől kezdenek cripelni, s muzsikájuk kora hajnalig tart, igen jól ugranak (Jób 39,20). Csápjuk hosszú és rágógyomruk van, míg a sáskák rövid csápúak, csak a finoman elrágott táplálékot tudják megemészteni, mert nincs rágógyomruk.

A tücskök 2000 faja között növényevők (pollen, portok, virágszirom fogyasztók) és ragadozók egyaránt vannak. A *pirregő tücsök* (*Oecanthus pellucens*), *házi tücsök* (*Acheta domesticus*) és *mezei tücsök* (*Gryllus campestris*) gyakori a Közel-Keleten, csak éjjel 2 órától reggel 9 óráig némulnak el, a nap többi részében folyton zenélnek.

Igen sok töprengésre adott okot két rész a bibliában, ugyanis Mózes 3. könyve szerint (11,22) az *arbé*, *solám*, *hargol* és *hagáb* tiszta, vagyis ehető állatok — pontos jelentését azonban nem ismerjük. A másik „szó-négyes” Joelnél olvasható: *arbé*, *gázám*, *jelek* és *hásil*. Roppant egyszerűvé válna a kérdés, ha a kifejezések az egyes fejlődési stádiumokat jelentenék (vagyis tojás, lárv, báb, imágó), ez teljesen elfogadhatatlan. Az egyenesszárnyú rovarok fokozatosan fejlődnek (epimorfózis), nem átalakulással (metamorfózis).

Károli Gáspár bravúrosan oldotta meg mindkét rész fordítását, ugyanis Mózes 3. könyvében négy sáskafajnak, Joel könyvében (és Zsolt 105,34) pedig a vándorsáska és cserebogár két-két fejlődési alakjának érti az egyes szavakat. A leírt pusztítások arra engednek következtetni, hogy a kártétel mindenképpen az egyenesszárnyú rovarok számlájára irandó. Gondolni lehet négy vándorsáska fajra (Lev 11,22), így *közönséges vándorsáska*, *kékszárnyú sáska* (*Oedipoda caerulea*), *steppi sáska* (*Sphingonotus coerulans*) és *egyiptomi sáska* (*Acridium peregrinum*) fajokra: csapatokba verődnek (Zsolt 105,34), gyorsan repülnek (Náh 3,15—17). Joel könyvében (ld. 1,4; 2,25) inkább feltételezhető négy, különálló faj, úgy mint a botsáska, sáska, szöcske és tücsök. Ezek alrendeket alkotnak, s a táplálkozási láncban egymást követik, együtt is élnek.

A sáska fogyasztható a mózesi törvények előírásainak megfelelően (Lev 11,22), követően sütve, sózva vagy szárítva egyaránt megehető a sivatagi nomádok. Keresztelő Szent János sáskát eszik (*akris*) a pusztában, éhségét csillapítja sáskával és vadfügével (Mt 3,4; Mk 1,6). Alapos okunk van rá, hogy feltételezzük: nem az eddig említett fajokat fogyasztották a pásztorok (a károsító sáskákat minden bizonnyal utálták, s a vándorsáskák kistermetűek), hanem az *óriás lombzsöcskét*. Igen nagytestű állat és nem okoz inváziószerű pusztítást (vö. Strab. XVI. 4,12).

A Biblia sok szóval jelöli az egyenesszárnyúakat, az előbb említett hét elnevezésen kívül sáskát, szöcskét jelent a *gób* és *góbai* (Náh 3,17; Ám 7,1-2; Jo 2,4) szó is.

b) *Férgek*. Bogarak (Coleoptera) és atkák (Acaridea) rendkívül fontos szerepet játszanak a tetemek, holttestek lebontásában. Különösen fontos a bogarak munkája meleg, mediterrán vidéken, ahol a temetetlen holttestek, tetemek komoly fertőzési gócot képezhetnek. Általában mindenféle bomló szervesanyagot lebontanak a *dögbogarak* (Silphidae), ebbe a családba tartoznak a *temetőbogarak* (Necrophorus) is. 60—80 cm mélységben, esetleg sírkamrákban könnyen elérik a holttestet; jórészt a temetőbogaraknak köszönhető, hogy 7—10 év után az elhunytaknak csak a csontváza marad meg.

A héber *tólea*, *tólaat*, *rimmá*, *záhál* és *kál* tulajdonképpen férget jelent, akár csak a görög *skolex*. A férgek munkája visszafordíthatatlan, a pusztulás és a károkozás jelképe (Iz 14,11; 41,14; 66,24). Utálatos és visszataszító (Jób 17,14; 21,26; 25,6) élőlény, talán erre utal Mikeás (7,17) és Mózes 5. könyve (32,34) is.

Heródes Agrippa szörnyűséges kínok közepette halt meg, ödémás lábaiban az előrehaladott nekrotikus tünetek miatt férgek tanváztak, testében daganatok fejlődtek ki (Jos. Zsid. tört. XVII. 6,5). Heródes halálát hasonlóan írja le a Biblia (ApCsel 12,23), a király az istenkáromló tipikus elhalálozási módján múlt ki (skolekobotros). A végtagokon beszűkülő erek, átmeneti, majd állandósuló vérpangas elősegíti a különféle legyek támadását, az üszkösödő részekben. Jób testét ugyancsak férgek (nyüvek) lepték el (Jób 7,5).

c) *Hasznos és káros tetvek*. A *festéktetvek* (Kermes vermilio, K. ilicis) örökzöld tölgyeken élnek, így a *Cuercus ilex*, *Qu. aegilops* és *Qu. ilicis* fák. A bor-

sószem nagyságú, ivarérett nőstényeket gyűjtik össze, kiszáritják; a bibliai időkben — és ma is ritkán — karmazsinbogyó néven árusították. A lárvá és imágó feketészlila, a tojás pedig élénkpiros színű. Amerikai rokonfaj a bíbortetű (*Dactylopius coccus*), belőle és a festéktetvekből igen jó minőségű pirosfestéket préselnek.

A Bibliában több néven is szerepel a festéktetű: *sáni* (fényesség), *senitóláat* és *tólaat sáni* (fényes hernyó), a *tóla* (kukac), valamint *kokkinos*. A festékekkel gyapjút, bőrt, ruhát, fonalat színezték, a piros fonat a jogi értelemben vett elsőszülöttség jelképe (Ter 38,27-28, az analógia talán a 25,21-24 részből is származtatható).

Manna-pajzstetűk (*Trabutina mannipara* és *Najacoccus serpentinus*), *mannakabóca* (*Tettigonia orni*) a hánscrészt sebzi meg, ahonnan mannóz tartalmú oldat csepeg ki, egyes ágrészekben nagymértékben felszaporodhat, könnyű begyűjteni. A Sínai-félszigeten, a sós sivatagi homokbuckák között díszlő tamariskaligetekben bőven terem manna, a beduinok szívesen gyűjtik. Azok a fajok a jó mannatermők, melyeknek hánca sok cukrot szállít (pl. *Alhagi maurorum*, *Cammerorum* = tehebokor, *Fraxinus ornus* = mannaköris és *Tamarix mannifera* = manna-tamariska).

Az égből aláhulló manna tulajdonképpen zuzmóféséség (*Lecanora esculenta*), feltehetően a csodában erre utal a bibliai szerző (Kiv 16,4-5...14), amit a nomádok meghagynak, a hangyák és a méhek falják fel (Kiv 16,20); mézharmatból készítik a méhek az erdei mézet.

Ruhabetű (*Pediculus humanus capitis* és *corporis*) és *lapostetű* (*Phthirus pubis*). Kellemetlen élősködők az ember testén, ruházatán, szőrzetén. Fő veszélyt nem is a tetű jelenti, hanem a vektor szerepe adja károsságát: a ruhatetű a flekk-tífusz, ötnapos láz és az európai visszatérő láz terjesztője. A lárvá és imágó vérrrel táplálkozik, legfőbb ellensége a tisztaság (Kiv 8,17-21).

A tífusz fertőzés 1-14 napig lappang az emberben, lázzal, étvágytalansággal jár együtt. Háború, földrengés és árvíz idején szinte törvényszerű a megjelenése. A tífusz kiújulhat (Brill-kór), esetleg bélékékly maradhat vissza. A betegség neve *kádáhát*, *káddáhát* (Lev 26,16; MTörv 28,22), olvashatunk róla az Újszövetségben is (Mt 8,14-15; Jn 4,52).

d) *Lepkék*. A moly minden ruhát megrág, a gyapjufonalból készített szőttesek értéktelenné válnak. Éjjel repülnek a molylepkék, a fényre érzékenyek. A héber sás és a görög *ses* molylepkére vonatkozik. A *ruhamoly* (*Tinea biselliella*) és a *szücsmoly* (*Tinea pellionella*) textileket és prémeket rágnak szét — hernyóik — (Jób 13,28; Iz 50,9; 51,8; Óz 5,12; Mt 6,19; Lk 12,33; Jn 5,2; Zsolt 39,12), ugyanakkor pedig a *raktári gabonamoly* (*Nemapogon granellus*) a terményeket károsítja a raktárakban (gabonafélék, aszalványok, gyümölcsök) (MTörv 28,29).

Jónás nagy öröme, Ninive határában egy kikajón-fa (*ricinus*) nőtt ki a földből, de a féreg megrágta tövét és gyorsan elpusztult (Jó 4,7). A türelmetlen próféta leckét kapott, akárcsak a zoológus a kártevő pontosabb meghatározására. Valószínűen a *közönséges gyapjaspille* (*Lymmatia bispar*), *gammalepke* (*Autographa gamma*), *vetési bagolyipille* (*Scotia segetum*) hernyója, vagy más bagolylepke-féséség okozta a *ricinus*fa pusztulását.

Selyemlepke (*Bombyx mori*). Magát a lepkét, a hernyóját nem említi a Biblia, az utalások azonban arra is utalhatnak. A selyem és a lepkefaj egyaránt érthető a *mesi és serikón* szó alatt. Nagy Sándor hódításai után ismerték meg az ókori Európában, még az arannyál is értékesebb volt. A selyemszövet rendkívül finom anyag, belőle ruha vagy lepel készül (Ez 18,12; Jel 18,12; Jos. Zsid. háb. VII. 5,4).

e) *Szúnyogok*. Édesvizek, szikes tavak (*Aedes darsalis*=*szik szúnyog*) környéken és tenger mellett (A detritus=*sósvízi szúnyog*) nagyszámú szúnyogfajta tenyészik. Életteréhez közel, lárváállapotban vizet igényel, a *dalos szúnyog* (*Culex pipiens*), *közönséges szúnyog* (*Aedes communis*), *mocsári szúnyog* (*Mansonia richiardi*) kellemetlen csípéseket okoznak, pl. a Nílus völgyében (Hérod. II. 95).

Csak a nőstény szúnyog szív vért a felhámrétegből, nagyon jó szaglószerve segíti a vérbő hajszálerek megkeresését; a vért szivattyúzza, 2-3 nap alatt emésztí meg. Főleg melegvérű állatokat és ritkábban változó hőmérsékletű állatokat (hüllők, kétélűek) támadnak meg.

Nyalából a bőrretegbe is jut, ezért fertőzést is hordozhat: pl. a *sárgaláz szúnyog* (*Aedes aegypti*) sárgaláz és Dengue-láz terjeszt, az *Anopheles*-fajok

pedig maláriát hordoznak. Veszélyesek éppen ezért a szúnyogok; sós vizek közelében él a *sós malária-szúnyog* (*Anopheles atroparvus*) és édesvizek mellett a *mocsári malária-szúnyog* (*A. messeae*); de mindkét faj feltűnik az istállók, aklok környékén.

A szúnyogok támadnak (Zsolt 105,31); a harmadik csapás volt Egyiptomban, embert és állatot egyaránt ellepnek (Kiv 8,12-15). Utálatos rovar, ezért tisztátalan (Lev 11,23), tőle védtek a zsidók az italt (Mt 23,24). Máté evangéliumában található érdekes részlet — „A szúnyogot kiszűríték, a tevét meg lenyelíték.” — már elveszti az eredeti játékosságát. A teve ugyanis gamál, a szúnyog pedig *kamál*; ezzel szemben görögül a teve *kamelos* a szúnyog viszont *konops*. Utalásként említhető, hogy a gazdag neve *másál* és a teve a rabbinus szóhasználatban gamál (vö. Mt 19,24).

f) *Legyek.* A negyedik csapás: a böglyök. Légyrajok lepik el Egyiptomot, csak a Nilus deltájában nem pusztítanak el mindent, ahol a választott nép él (Kiv 8,16-18; Iz 7,18), az egyiptomiak viszont nagyon sokat szenvedtek a legyek-től (Kiv 8,20). A fáraó országában a légy a szégyentelenség, szemtelenség jelképe, a bátor katonák ugyancsak légyre emlékeztető kitüntetések kaptak.

A legyek nyelöcsővéből ágazik ki a begyjárat, így a táplálkozás során kérdőzesszerűen emésztenek, a kibuggyanó cseppek fertőzők lehetnek. A rovarok esetén a szerteszórók zugaiban, a tápcsatornában a mikrobák milliárdjai élhetnek. A tifusz, paratifusz, dizentéria, diarrhoea, álomkór, trachoma, az állatok nagana-betegsége terjesztésében a legyek főszerepet játszanak. Termékenységére mi sem jellemzőbb, hogy csupán egyetlen nőtény évente 250 milliárd utód is létrehozhat.

Fontosabb (valószínű) fajok a *házi légy* (*Musca domestica*), *kis házi légy* (*Fauna canicularis*), *tanyai légy* (*Musca cutumnalis*), *seblégy* (*Musca lineata*), *szuronyos istállólégy* (*Stonoxys calcitrans*); ezenkívül pedig a sötétbarna *álomkór cecelégy* (*Glossina palpalis*), barnásfekete *gyilkos cecelégy* (*G. morsitans*) és *sárga cecelégy* (*G. fusca*). A cecelégy lárvák a portok anyaméhyszerű részében fejlődnek, s tejszerű váladékkal táplálkoznak. A „vemhesség” 10 napig tart.

Szemétdombokon (Zsolt 83,10; Dán 2,5), ürületekben (2Kir 9,57; Ez 4,12..15) fejlődnek a nyüvek, az ilyen fertőzött trágya (Iz 25,10) kikerül a földekre (Lk 13,8), vagy a nomádok tüzelőanyagként használják (Ez 4,12). Hasonló sorsra jutnak a temetetlen holtak (Jer 8,2; 16,4; 25,33), az arabiai nomádok körében élt e számunkra kegyeletsértő szokás (vö. Stab. XVI. 4,26). A földön szanaszét heverő holttesteket ellepik a legyek, amit a nagyvadak, hiénák és madarak meghagynak (vö. 1Sám 2,8; 2Kir 9,27; 10,27; JSir 2,21—22).

A trágya (szemét, ürülék) és a légy biológiai kapcsolatát a filológiai hasonlóság is alátámasztja: *zebub* (*zebul*) légy, újhéberül a trágya pedig *zebel*; a légy asszírul zumbu. Suhog a legyek szárnya — költői túlzás — (Iz 18,1), zümmögve támadnak (Zsolt 105,31), súlyos károkat okoznak (Zsolt 78,45; Préd 10,1; 2Móz 8,16-20).

Belzebub (Baál-zebub/1) (a legyek ura (Baál=úr és zebub/1=légy), Ekron istene (2Kir 1,2). Jézus korában már az istenség arculata megváltozott, ugyanis, eredetileg a termékenység (Baál)-kultusz része, az Asztarté-kultusz férfi, him megfelelője. Idővel gyógyító istenné vált, az ördögűzők és bűbájosok védelmezője; innen ered, hogy Acházia király betegsége idején hozzá fohászkodik (2Kir 1,2).

Belzebub a démonok ura (Mt 10,25; 12,24; Mk 3,22; Lk 11,15-19), akit Jézus a sáttánnal azonosít (Mt 12,26; Mk 3,23; Lk 11,19). Mivel a kettészakadt zsidó államban vándor ördögűzők jártak, feléledtek az ősi pogány (föníciai) hit hagyományai (ApCsel 19,13; Mt 10,25) s Jézust is megvádolták, hogy Belzebub segítségével űzi ki az emberekből az ördögöt (Mt 12,24—28; Mk 3,22—26).

Jézus a vádakat visszautasítja. „De néhányan így vélekedtek: Beelzebullal, a gonosz lelkek fejedelmével űzi ki a gonosz lelkeket. Mások próbára akarták tenni, ezért égi jelt követeltek tőle. De ő átlátott rajtuk, ezért ezt mondta nekik: Minden önmagával meghasonlott ország elpusztul, és ház házra omlik. Ha tehát a sáttán meghasonlott volna magával, hogy állhatna fenn az országa? Azt mondtátok, hogy Beelzebul segítségével űzöm ki a gonosz lelkeket. Am, ha én Beel-

zebul segítségével úzom ki a gonosz lelkeket, a fiaitok kinek a segítségével úzik ki őket? Ezért ők lesznek bíraitok. De ha én az Isten ujjával úzom ki a gonosz lelkeket, akkor már közel van hozzátok az Isten országa. (Lk 11,15-20)

g) *Bolhák*. Mindössze két parabola említi a bolhát (*parós*), mégpedig Sámuel 1 könyve (24,15; 26,20), valószínűleg az *emberi bolha* (*Pulex irritans*). Vérszívó, igen erős ugróizmai segítségével könnyen mozog, nyála bejut a parazitált élőlény namretegébe. Madarak és az emlősök kártevője, igen sok fajnak különálló parazitája van.

Az ember legveszedelmesebb ellensége (bolhák között) a *pestisbolha* (*Xenopsylla cheopis*). Elsődlegesen a patkányokat károsítják, a patkány betegségét viszik át az emberre. A pestisben szenvedő élőlényt megszúrva, a bolha tápcsatornájában baktériumdugó alakul ki, a folyamatos vérszívás eredményeként a gát okozta elzáródás miatt kihányja és a sebbe jut a pestis baktérium is. Meleg égőv alatt lényegében mindig fennáll a fertőzés veszélye, de pl. Európát sem kímélte a járvány 1347—1350 között, 3 év alatt 25 millió embert pusztított el a pestis!

A Biblia nem tárja fel a pestis és a bolhák szivása közötti oki kapcsolatot, pedig a pestisről igen sokat írtak a bibliai szerzők. Olvasható róla Sára történetében (Ter 12,17), szerepel az egyiptomi csapások között (Kiv 9,13—21), méretei fényben az Úr büntetése (Kiv 32,3). Az áldozatok száma változó: Kóré lázadása miatt 14 700 ember (Szám 16,46-50), Baál-Peórban pedig 70 000 ember pusztult el (Szám 25,9; Józs 22,17). Asdód lakói szintén szenvedtek tőle, a túlélők jajától hangos a város környéke (1Sám 5,6-12). A járvány híret futárok vitték, ami óhatatlanul is elősegítette a fertőzés terjesztését, a hírnökök gyakran áldozatok lettek (Szám 14,37).

Jeremiás próféta figyelmezteti Szedekiás királyt, hogy a pestis nagyobb pusztulást végez majd, mint Nabukodonozor seregei (Jer 21,6—9). Tüneteit Mózes 5. könyve foglalja össze, az orvosok munkáját segítette a pontos leírás (MTörv 28,27; 32,24). Több szót használ a Biblia a pestisre, így *akbár* (egér, patkány — mint betegségrohadozó), *megaja* és *bapólim*. Különösen sok információt ad a pestisről Jeremiás (29; 30; 34; 38. és 42. fejj.), Ezekiel (38,22) és Habakuk (3,5) próféta.

h) *Hangyák*. Földünkön mintegy 6000 faj él, közel 35 hangyafaj fordul elő Palesztinában és Egyiptomban. Államalkotó fajok, a hangyák igen nagy rendezettségben élnek, kasztokra tagolódnak; egy-egy építményük, telepük 500 ezer—1 millió hangyából áll. Rendkívül szorgalmas állatok, a testsúlyuk többszörösét képesek elcipelni, használja a bibliai szerző hasonlathoz a szorgalmát: „Nincsen főnöke, nincs, aki ösztökélne vagy parancsolna neki...” (Péld 6,7) Nyáron megszerzi egész évre való élelmét (Péld 6,8; 30,25).

Az *erdei vöröshangya* (*Formica rufa*), *termesztlakó hangya* (*Carebara vidua*) növényi táplálékokon élnek, a *vörös rablóhangya* (*Formica sanguinea*) agresszivitásával tűnik ki; a *nagyfejű hangya* (*Pheidole megacephale*), *fáraóhangya* (*Monomorium pharaonis*), *vöröshangya* (*Formica polyctena*) mézharasztot is fogyasztanak. Elülső lábaikkal folyton izgatják a levéltetveket (pajzstetveket), az édes nedvet falánkul megeszik. A hangyák pedig védik a tetveket a rablórovaroktól.

A legfontosabb faj mégis a *maggyűjtő hangya* (*Messor arenarius*), a Földközi-tenger medencéjében a gabonafélék aratásakor hatalmas rablásaival vált ismertté. Egyes éveken a termés negyedét elcipelik a hangyavárakba, ennek átmérője 50 m és mélysége eléri a 3 métert. Kamránként 4—5 kg gabonát tárolnak, a régőikkel liszté őrlik a szemeket. A zsidók törvényekkel szabályozták, kit illet a hangyavárak gabonakészlete.

i) *Méhek, darazsak*. Mézet termel a *háziméh* (*Apis mellifera*), *egyiptomi méh* (*A. fasciata*), *afrikai méh* (*A. adamsoni*) és *hindu méh* (*A. indica*). Üregekben fészkelnek. Az egyiptomiak hamar elkezdték háziastani: eleinte meghagyták a fészket a fákban, majd át is alakították az odút, még később nilusi agyagból csövet öntöttek, ebbe a mesterséges fészkekbe hordták a nektárt a méhek. A domesztikáció utolsó láncszeme, amikor kasokat, szalmaházikókat szöttek a méhek számára.

Egy család 40—70 ezer rovarból áll, igen magas szervezetszerű államot képeznek. A méhek nektárt, vizet, virágport és méhcukrot hordanak a kantárba, kb. 500 virág meglátogatása után telik meg a mézhólyagjuk. 3 kg nektárból 1 kg méz készül, ha a tetvek mézharasztát hordják el a méhek, belőle a gyengébb minőségű erdei méz alakul ki.

Kánaán mézzel folyó, vagyis sok vadméh él az erdőkben (1Sám 14,25), szikla-hasadékokban (MTörv 32,13; Zsolt 81,17). A méz fontos táplálék (Ter 43,11; 2Sám 17,29; Mt 3,4; Mk 1,6), csereáru (Ez 27,17), de nem használható áldozatoknál, mert könnyen megerjed (Lev 2,11).

A boldog, nyugodt élet jelképe a méz (Kiv 3,8; 3,17; 1Sám 14,25), az édesség jellemzése is használják a bibliai írók (Kiv 16,31; Bír 14,18; Péld 16,24; Zsolt 19,11). A méhek nem szeretik a háborgatást, az embert megtámadják (MTörv 1,44; Zsolt 118,12). Palesztinában, Asszíriában sok méhfaj élt, innen az asszírokra utaló szókép, ugyanakkor a (cece)légy Egyiptomot jelenti (Iz 7,18—20).

A bibliai időkben a zsidók gyűjtögetéssel jutottak mézhez (MTörv 32,13; Zsolt 81,17; 1Sám 14,25), de a rómaiakkal folytatott harcok idején méhészkedtek is Jerikó környékén és a Holt-tenger partvidékén (Jos. Zsid. háb. IV. 8,3).

A darazsak megtámadják az embert (2Móz 23,28; 5Móz 7,20; Józs 24,12). A *sirá* jelentheti a *lódarázs* (Vespa crabro), *szögletesfejű darázs* (Dolichovespula media), méginkább a *közönséges lódarázs* (Vespa vulgaris) fajt. Csapése veszélyes, nagyszámú lódarázs embert, állatot is ölhet. Földbe, fákra, odúkra, háztető alá építik fészkeiket; rovarokkal, virágszirommal, virággal táplálkoznak, a kifejlett példányok (imágó) az édességet is szeretik (méz, gyümölcs, szőlő).

j) *Skorpiók, pókok*. A skorpiók potrohszelvényén méregtövis található, csak végső esetben használják, mert 4—6 hét alatt képződik hatásos mennyiségű méreg. Néhány óras fájdalmat okoz csípése, 24 óra alatt a kellemetlen érzés megszűnik. Nagyon ritkán okoz a skorpiócsípés fulladásos halált. Másik tévhit, az öngyilkossága, bizonyíthatatlan, ti. meleg hatására hősokkot kap a skorpió, ilyenkor néha saját magát is megszúrhatja az állat. Két fő faj jön számításba a Közel-Keleten: a *vastagfarkú skorpió* (Androctonus australis) és a *mezei skorpió* (Buthus occitanus), további hat faj ugyancsak él e vidéken.

Akráb, akrabbim és *skorpios* szavak ugyanazt jelentik; az akrabbim egy földrajzi névben olvasható — Akrabbim-hágó — (Szám 34,4; Józs 15,3; Bír 1,36). Mivel az állat természetét nem ismerték kellően, félelmet keltett (JSir 26,10; Sirák 40,2), tulajdonképpen az Isten büntetése (1Kir 12,11; 2Krón 10,14). Valóban veszedelmes (MTörv 8,15) a skorpió, a méregtövis („fullánkja”) megkínozza az embert (Jel 9,5...10), utálatos állat (Lk 10,19; 11,12).

Palesztinában a pókfajok száma megközelíti a 700-at. A *semámit* és *akkábis* hálószővő pókot jelent, a portokon át kipréselt anyag a levegőn száll merevedik. Elhagyott helyen és épületekben egyaránt feltűnik (Péld 30,28; Jób 27,18). Ruhát nem készítenek belőle (Jób 8,14; Iz 59,5), de a hétköznapi nézettel ellentétben, a pók fonala nagyobb ellenállású, mint a selyemfonál. Kaszáspókok, álkaszáspókok, törpepókok, keresztespókok (Argiopidae), gyűrűs keresztespókok (Metinae), csodáspókok stb. családok bármelyik faja számításba jöhet; a bibliai részekben a *tarantella-pók* csípésére semmiféle biztos utalás sincs, így ismertetésére nem térünk ki.

III. HALAK, KÉTÉLTŰEK, HÜLLŐK. a) *Halak*. Tristram szerint 43 halfaj élt a bibliai időkben Palesztinában (*saidá, ichthision*), a Genezáreti-tóban és a Jordán folyóban 22—24 faj. Ehető állatok (Lev 11,9; MTörv 14,9—10), amit a zsidók nagyon megszerettek az egyiptomi rabság idején, hiánya miatt epekedtek a régmúlt sorsukért (Szám 11,5). A kivonulás után a megismert halászati módszerek birtokában (Szám 11,5; Ez 29,4), a halfogyasztás elterjedt, mégpedig szárítva, sózva, sütve és főzve készítették el. Jeruzsálem halpiaca igen híres volt (Neh 13,10), innen kapta nevét a közeli várkapu (Hal-kapu) (2Krón 33,14; Neh 3,3; Sof 1,10).

A Nílus deltájában (Iz 19,8; 4Móz 11,5), a Genezáreti-tóban (Mt 4,18—22; Mk 1,16—19; Lk 5,1—9), feltehetően a halastavakban (Jer 38,7; 2Kir 18,17) folyt édesvízi halászat. De a türosziak és szidóniak a tengerben is halásztak (Neh 13,16). A Genezáreti-tó halgazdagságát sejteti a Bet-saida település, ugyanis a „halak házá”-t jelenti (Jn 12,21; Jos. Zsid. tört. XVIII. 2,1; Jos. Zsid. háb. II. 8,1; Jos. Önél. 72.).

Általában hálóval halásztak (Iz 19,8; Hab 1,15; Mt 13,47), csónakkal mentek ki a nyílt vízre, s ott vetették ki a hálót (Lk 5,4—7). Néha horoggal fogtak halat (Iz 19,8; Hab 1,15; Mt 17,27), ritkábban szigonnyal (Ám 4,2).

„Ez a víz a keleti vidék felé indul és lefolyik Arábiáig, s eljut a tengerig; amikor beleömlik, annak vize egészséges lesz (vö. Strab. XVII. 2,4)...Halak

lesznek nagy bőségben, ahová a víz behatol ... Partján halászhálóak állnak. En-Gadditól En-Eglajimig hálókat vetnek ki. Olyan tömördek és sokfajta hala lesz, mint a Nagy Tengernek.” (Ez 47,8–10) Ebből a szövegrészből az derül ki, hogy a zsidók az édesvizek után a sós vizekben is halászni kezdtek, előbb a Holt-tengerben, majd az Akabai-öbölben.

„Végül hasonlít a mennyek országa a tengerbe vetett háléhoz, amely mindenféle halat összefog. Amikor megtelik, partra húzzák, nekiülnek és a javát edénybe válogatják, a hitványát pedig kiszórják.” (Mt 13,47–48) Ez ismétlődött nap nap után a Genezáreti-tó partján, kimosták a halászhálókat a hálót (Lk 5,2), szükség esetén megjavították (Mt 13,21; Mk 1,19), majd a fogás reményében bevezettek a mély vízbe. Péter, András, Jakab és János halászhálókat, akik később Jézus tanítványai lettek (Mt 4,18–22; Mk 1,16–19; Lk 5,1–9).

A csodás halfogáson kívül (Lk 5,1–9), Jézus még két „halcsodát” tett, épp Betsaida közelében. Az első alkalommal 2–2 hal volt csupán ötezer embernek (Mt 14,15–21; Mk 6,36–44), a második esetben kevés apróhal állt rendelkezésre négyezer ember étkezéséhez (Mt 15,33–39; Mk 8,2–10). Viszont Lukács és János evangéliuma csak egyetlen kenyér- és halcsodát említ (Lk 9,10–17; Jn 6,1–14).

b) *Békák.* Tavaszi áradások idején lerakott peték milliárdjaiból nagy számban fejlődnek ki ebihalak, a kifejlett békák szeptemberben lepik el Egyiptomot. A Biblia híradásán kívül a görög szerzők is leírták a békainváziót, ami nagyon gyakori Egyiptomban. „Nyüzsgöni fognak a folyóban, azután kijönnek és behatolnak a házakba, a hálósobákba, az ágyadra, szolgálóknak és alattvalóknak a házába, a kemencéidbe és dagasztó teknőibe. Sőt a békák felmásznak rád, szolgálóidra és minden alattvalódra.” (Kiv 7,28–29; továbbá 8,1–11). Nagyon élénken élhetett a zsidók emlékezetében a békák tömeges elszaporodása, hisz a Zsoltárok két helyen is felelevenítik (Zsolt 78,45; 105,30). A béka tisztátalan állat (Lev 11,9–11), szent állat Egyiptomban, Ptah jelképe. Utálatos lény, a sárkány, hamis próféta és a vadállat szájából béka alakban bújik elő a gonosz lélek (Jel 16,13).

A *saferdeah* és *batrachos* feltételezhetően *Rana* és *Bufo* (varangy) fajokat jelent; a *kisázsiai béka* (*Rana macrocnemis*), *pettyes béka* (*R. punctata*), *mocsári béka* (*R. arvalis*), *zöld varangy* (*Bufo viridis*) és *álszörös béka* (*Astylosternus robustus*) közül bármelyik főszereplője lehetett a békainvázióknak. Kifejezetten jellemző a *nilusi békára* (*R. mascareniensis*) az időszakos, járványszerű elszaporodás, majd hirtelen az epidémia összeomlik, a nagy melegben bűzlenek az élelem nélkül maradt békák tetemei (Kiv 7,10).

c) *Gyíkok.* A gyíkok nagyon jól alkalmazkodnak a száraz, sivatagi körülményekhez, ennek is köszönhető, hogy nagy számban élnek Palesztina földjén, nem egy közülük egészen különleges életmódot folytat. A víztől sem szakadtak el teljesen, így a Nílus völgyében is nagyon gyakoriak.

A *tüskésfarkú gyík* (*Uromastix aegyptius*) 60 cm hosszú, sárgás-szürkésbarna állat, mély és kanyargós járatokban tanyázik, a vadik száraz medrében és sivatagi homokban a leggyakoribb. Ha veszélybe kerül, heves farokmozgással igyekszik a támadást visszaverni, a farkával fájdalmas csapásokat osztogat (Brehm Áll. vil. I. 281. o.). Levelekkel és virágokkal táplálkozik. Kevésbé visszatartó a *zöld gyík* (*Lacerta viridis*) és a *fali gyík* (*L. muralis*), a *homoki gekkó* (*Pseudopus pallasi*) még a lakott településeket is megkeresi.

A közönséges agáma (*Agama stellio*) testét körkörösén pikkelyek borítják, lábai viszonylag hosszúak, színe változatos, kiválóan alkalmazkodik — színváltoztatás — a környezetéhez. A *sivatagi agáma* (*A. mutabilis*) pedig főként a Sinai-félsziget bokrokkal benőtt mélyedéseiben gyakori. Valószínűen a sivatagi vándorlást élénken megőrző zsidó nép ezeket tekintette tisztátalannak: *sab* (óriás-gyík, esetleg teknősbéka) (Lev 11,29), *letaa*, és *anáká* (Lev 11,30).

Természetesen ebbe a tilalmazott fajkörbe vonható a *fali gekkó* (*Tarentola mauritanica*), esetleg más agámák (*Psammosaurus scincus*, *Hydrosaurus niloticus*) — utóbbiak arab neve: *waran el-ard*, és *waran el-bahr*. A *sab* megfelelhet — méret miatt — az *óriási zöld gyíknak* (*Lacerta trilineata*). Mindenképpen van természettudományos alapja az arab mítoszoknak is, melyek szörnyűséges repülő hüllőkről (kigyó, gyík) mesélnek. 3–4000 év alatt ugyanis nagyon sokat változott a Közel-Kelet zoológiai arculata, így a kiszínezett valóságos lények mesészerűvé válhattak.

d) *Kígyók*. Igen sok információt nyújt a Biblia a kígyókról, az adatok természettudományos értékelése nagyon gondos körütekintést igényel, mely nem nélkülözheti több tudományágba való bepillantás készségét sem. A repülőkígyók, a sárkányok, a rézkígyó hagyománya stb. pedig szinte szétfeszítik jelen tanulmány kereteit.

A kígyó veszedelmes állat (Sirák 21,2); a gonoszság (Ter 3,14; Mt 3,7), ravaszság (Ter 3,1), okosság (Mt 10,16), a cselekvés (Ter 49,17), a veszély (Péld 23,13) és az ellenség (Jer 8,17) jelképe.

Az *áspiskígyó* (*Vipera aspis*), *keresztes vipera* (*V. berus*) és *közönséges vipera* (*V. communis*) marása veszedelmes, harapása esetén az áldozatba jutó méreg gyorsan hat (5Móz 32,33; Jób 20,14–16; Zsolt 58,4; Róm 3,13; Jak 3,8). A valódi mérgekígyók a Naja-nemzetségbe tartoznak, így az *ureusz-kígyó* (Naja haje), *köpködő kobra* (*N. nigricollis*) és *pápaszemes kobra* (*N. naja*). A hagyomány szerint Kleopátrát is naja-kígyók ölték meg, maga az ureusz-kígyó királyi szimbólum, égi jel.

A köpködő kobra kifröcsögő nyálában levő méreg fájdalmas gyulladást okoz, ezért lehet „tüzes” a harapásuk, akárcsak a száráf kígyóknak. „Erre az Úr tüzes kígyókat küldött a népre, ezek megmárták őket, úgyhogy Izrael fiai közül sokan meghaltak. (Szám 21,6) ... Csinálj egy tüzes kígyót s erősítsd egy póznára. Akit marás ért és rátekint, életben marad.” (Szám 21,8) Így lett belőle amulett, amit Ezékiás király pusztított el, felszámolva ezzel a rézkígyó-tiszteletet (2Kir 18,4; 2Kron 31,1–4). A pápaszemes kobra még manapság is több ezer ember életét oltja ki évente, így Mózes 4. könyvének leírása nagyon ráillik e fajra (vö. Szám 21,6).

Palesztinában 33 kígyófaj élt az ókorban, talán az összes eddiginél veszedelmesebb a *szarvaskígyó* (*Carestes cornutus*) (vö. Ter 49,17), képletesen sárkány lesz belőlük (MTörv 32,33; Iza 14,29). A viperafélék neve az Ószövetségben *efe* (fújó), *echichna*; a mérgekígyóké pedig *peten*, *ákus* és *aspis*. A kígyók földbe építik fészüküket (Iz 11,18; Mik 7,17), tojásokat raknak, amit a nap melege kelt ki (Iz 59,5).

A mérgekígyó, s általában a kígyó a gonosz lélek szimbóluma (Mt 3,7; 12,34; 23,33; Iz 30,6; Zsolt 140,3; Lk 3,7), kapcsolatban van a Baál-kultusszal is (Iz 27,1). Az engedetlenségnek, az életnek a fájánál szedi rá Évát a meszeszerűen leírt lény (Ter 3,1–6), s a leírás szerint az Isten büntetése miatt nincsenek végtagjai (metamorfózis) (Ter 3,13–14). A bűnbeesés után azonban megcsillan a remény, mert az Asszony meg fogja törni a kígyó hatalmát (Ter 3,15), ez lényegében egy üdvtörténeti előkép.

A kígyóktól való nagy félelem miatt, a kígyóbüvölők mindig figyelmet kaptak Palesztina földjén (Zsolt 58,5–6), a tisztátalan állatok (Lev 11,44–46) veszélyt jelentettek az emberre. A büvölők csak a harapás előtt érték el a kívánt hatást (Péld 10,8–10), amit Ámosz próféta is emleget (Ám 9,3), talán a Tiamat-monda maradványa.

Párhuzam vonható az Exodus és az Apostolok Cselekedetei egy-egy részlete között; Mózes megismeri a csodás botot, amely kígyóvá változik (Kiv 4,3–4), s ezt Mózes és Áron meg is mutatja a fáraónak (Kiv 7,13). A *tannin*-motívum szinte megismétlődik az Újszövetségben. „Pál összeszedett egy csomó rózsát, de amikor a tűzbe dobta, a melegtől egy vipera mászott elő, s a kezére csavarodott... Ő azonban lerázta az állatot a tűzbe, és semmi baja nem történt.” (ApCsel 28,3–5) Ennek a valóságeleme az, hogy a kígyók hideg időben tényleg megmerevednek, mint a bot, de meleg hatására újra felgyorsulnak az életfolyamatok, a kígyók ismét tudnak mozogni.

e) *Tengeri kígyók* (*Laticauda leticauda*, *Pelamydrus platurus* stb.) a livjátán (összecsavarodott) (Iz 27,1) és *tannin* (kiegyenesedett) jelzőkkel jellemezhetők. A két szó azonban jelentheti a Tigris és Euphrátesz folyókat is. A Biblia szerint tengeri szörnyeteg (Jób 7,12; Zsolt 148,7; Jel 13,1–10), gyorsan elbánik áldozatával (Jer 51,34), a sárkányt is képes megölni (Jób 26,13; Zsolt 91,13; vö. Strab. XVII. 2,4), s éppen ezért nem érdemes ingerelni (Jób 3,8). A Geographika említi Poszeidónioszt, aki egy elpusztult óriáskígyót látott a tengerparton (Strab. XVI. 2,7). A Typhón-monda talán ősi szír történetet idéz fel.

Krokodilok. Egyiptom jelképe (Óz 29,3–4), szent állatként tisztelték több helyen is (Strab. XVII. 1,38), de vannak ellenségei, így az *ichneumon*, *kestreus*, *thrissa* és *dolphin* (Strab. XVII. 1,39; 2,4) — néhány helyen pedig az egyiptomiak

a négy utóbbi faj valamelyikét tartották a templom melletti medencében. Tisz-tátalan állat (*kóa*, *livjatán* és *tannin*) (Lev 11,30); erős és büszke (Jób 41,26), horoggal képtelenség megakasztani (Ez 29,4; 32,3). Hálóval fogják, szájába nagy ügyességgel egy feszítő pecket dugnak és partra kergetik (Ez 29,4; Strab. XVII. 1,44).

Félelmetes víziállat, páncél fedi testét, „fogazata körül rémület tanyázik”, költői túlzással, az orrából füst gőzölög. A Biblia szerint nagytestű lény egykor a tengerben élt (tévedés!) valószínű kapcsolatba hozható a tengervíz megtisztulásá-nak a képével (vö. 47,8–10). A krokodil úgy vesztette el ősi lakhelyét, mint ahogy az ember a paradicsomot. Még a század első éveiben is élt a Jordán vizé-ben a *nilusi krokodil* (*Crocodylus niloticus*), azóta azonban kipusztult, így élettere tovább zsugorodott.

A testét a nyíl és a lándzsa nem sebzi meg. „Felszántja az iszapot, akár a borona. Forrásba hozza a mélyet, mint egy üstöt, festékfazék lesz körülötte a víz.” (Jób 41,5–26)

KALÁSZ MÁRTON VERSEI

Mese a kakukkról

*Ki ne hitte volna gyerekkorában,
élő madár a doktor úr
kakukkja; mesebeli háza zöldje
nyílik s kiszáll bádogszürkére nyírt
vékonyka kobakok fölé: kiáltunk
vele, helyette órát s éveket —
a doktor úrnak tán annyi a dolga
később, hogy dörgölgesse a kendermagot,
lassan beejtse bozontunk tetején
szemenként szívünkig: hol a Kakukk
idő-tojásait velünk költeti ki —
s üt a megfeketedett óra szemeinken át,
elárvult madárszeplő nő kerekén,
kakukktoll súrlódik rugóin.*

Tükör elé

*„Valék vakmerő, én, a szolgál,
minden lefekvéskor a halott ágyamon —
ej, gondolom, most már rajtam a sor, hogy
tréfát űzzek! s nyírtem hajába árkot —
erről megismerlek, holnap akárhol
akadnál fa-villámra — — —
reggel asztalnál a fejércselédek
kuncognak: ki járkált a hajadban, te!
nagy ösvényt hagyta benne az a lélek —
állván tükör elé, a holt
szemberiad velem!” Uram, már létem
koporsó, tudom; de értem akarod-e,
hogy öreg időmnek előtte
egy idegenszagú itt napra nap elő-feküdjék?!*

Váratlan boldogság

Írta HAJÓVSZKY LÁSZLO

Decemberi eső hullott a sötétszürke égből. Azonnal megüvegesedett, és olyan lett tőle a világ, mint egy fantasztikus méretű, csupa tükör vitrin.

Karács Emil cipésmester, ezen a mesébe illő reggelen nem nyitotta ki a konyhában berendezett műhelyét. Egész éjjel prüsskölt, harákkolt, alig aludt valamit, reggelre belázasodott, és ágyban maradt. Annyi ereje sem volt, hogy egy cédulát írjon az ablakba: — Betegség miatt zárva — Verejtékezett a nagy pukkadtt dunna alatt, mintha csak egy kád forró vízben feküdt volna. Majd, mint a magányosan élő emberek, akik beszélgetni szoktak önmagukkal, azt akarta mondani — na, ez rosszkor jött, hisz itt a sok munka a nyakamon az ünnepekre, — de nem jött rendes hang a torkából, csak sipákkolt. Felült az ágyban és csukott szemmel fészkelődve, sokáig a gégéjét köszörülte. Aztán, hogy ellenőrizze a rekedtség minőségét, teljes hangerővel próbálkoczott. Ezúttal csak egy szót mondott — Ides! — Az anyját hívta így, aki tavaly halt meg, régimódisan, itthon, mint akik tisztes kort élnek meg, és alig betegeskednek.

— Ides! — mondta még egyszer. De a hangszín csak annyit változott, hogy az erőlködéstől a sipákolásból hápogás lett. Nagynehezen feltápáskodott. Elcsigázva a tükör elé vánszorgott, hogy megnézzé magát. A dunna alól egy nagy fekete macska ugrott utána. Felpúposkodott, ásított, aztán dorombolva körülkerिंगte gazdája pendelyes lábát, hozzá-hozzá dörzsölözve, mintha mindjárt tejbe áztathatná a bajuszát. A vadnyúl színű kutya — nyilván ezért hallgatott a Nyuszi névre —, meg sem moccant. Összegömbölyödve szunyókált a néhai öregasszonytán örökre bevetett ágya tetején. A rózsásfehér papagáj csendben a csőrét fente nyitott kalitkájában. Reggelizett volna már.

Noha láza alaposan felszökött, sápadt volt. Nagy ördöglepke mintás szembogara mintha egy kávéskanálka aludttejéből fénylett volna elő. Pillái fonnyadtak voltak, akár az elöregedett méhek szárnya. Az izzadságtól fürtökbe csomósodott ősz haja, s így a szomorúfűz leomló leveleire emlékeztetett. Agya égett, füle zúgott. Halántékán lüktettek az erek. Szája kiszikkadt, keserű volt. Olyan közel hajolt a tükrökhöz, hogy a lehelete is meglátszott rajta. Lehúzta az alsó szemhéjait, kiöltötte a nyelvét, úgy vizsgálta magát.

— Akár egy falra festett, nyavalyás, taknyos ördög, úgy nézel ki — hápogta a tükörbe. — Még csak ez hiányzott, hogy beteg legyél. Ha elpusztulsz ki temettet el? Se testvéred, se anyád, se apád, se asszonyod, se famíliád. Mi lesz veled, te szerencsétlen?

Kicsit nekidúlt a falnak. Forró arcát a hideg, fehérre meszelt vakolathoz nyomta, hogy lázát csillapítsa. Céltalanul az esőverte ablakhoz szédelgett. Kinézett. A ház előtt néhány futórózsátő árválkodott, egy kiszáradt akác, amelyen tavasszal kivirágoznak a rózsák. A düledezett külvárosi kéményekből szétázott gomolyagokban szállt a felhőkhöz hasonló füst. A csatorna nélküli keskeny eresztől a víz egyenesen az ablakpárkány bádoggára hullt, pattogó kaucsuklabda ritmusával. Kókadtan nézelődött még egy darabig, majd szemében a lemondás szomorúságával, visszament a gyűrött, savanyú ágyba. A macska családottan nyivákkolt egyet-kettőt, aztán a dunna alá bújt, lábfelől.

Hanyatt feküdt, örökké szurkos, repedezett ujjait összekulcsolta horpadt mellén. Anyjára gondolt. Halála óta ő is elveszítette biztonságérzetét. Az anyja távozása egész világot vitt magával. Több, mint ötven évig ő teremtette meg a családi légkört, amely oly csendes, nyugalmas és békés volt, hogy nem is gondolt soha a nősülésre.

Sosem felejtí el, az anyja utoljára jókedvűen, „szabó gallért” főzött. Így nevezte régi öregesen a mákostésztát. Ez pénteken volt. Szombaton már panasz-

kodott: — Fiam, én olyan peses vagyok, nem kelek fel máma. Olyan csúnya ez a november. Halottak napja óta még nem sütött ki a nap, csak esik, állandóan esik. Biztosan megfáztam ebben a nyirkos időben. Főzzél magadnak paprikáskrumplit, annak a napja van máma. Azt te is meg tudod csinálni. Nekem forralj egy kis herbateát.

Nem is élt attól kezdve mással, csak teával. Hiába hívott orvost, vasárnaphoz egy hétre meghalt. Azt mondta az orvos, hogy a végelgyengülésen kívül semmi más baja nincs. Ezen pedig nem lehet segíteni.

Az eső a temetés napján is esett. Sanyarú kis temetés volt. Még a szomszédok sem jöttek el. Rangosabb, pátriárkálisabb ember temetését tán még el is halasztották volna. Ő és a hivatottak voltak jelen. A pap, a kántor, nagy denevérszárnyú esernyő alá bújva; gumicsizmában, vízhatlan köpenyben a temetkezési vállalat emberei.

Mikor a koporsót leengedték és kaparni kezdték rá a földet, a sírásók főembere állandóan azt hajtogatta: — Csak lassan, csak lassan, tele van a gödör vízzel oszt a pofátokba fröcsög. Jól megdolgozunk a mamával. — Nem kellett volna ezt mondani, úgyis rájuk szánt egy százast. Ennél többet meg súlyosabb szavak hallatára sem tudott volna adni. Van úgy, hogy száz forintnál két nap alatt sem keres többet. Különösen a nyári holtsszezonban, amikor még a tehetősebbek is könnyű, szellős műanyag szandálban járnak, amelyet végül a szemétre dobnak. Nem aranybánya már ebben a szakmában maszeknak lenni. Ő is csak azért nem adta fel, mert világéletében gyöngé, beteges ember volt, s félt, hogy nem lesz képes a nagyüzemi teljesítményekkel megbirkózni. Csak noszogatni fogják, pizsmogó, fránya embernek vélik. S erre még csak azt sem mondhatná, hogy igazságtalanság, hiszen a kétszeresét csinálják mellette. Így megmaradt kis toldozó-foltozó csiriznek. Új cipőt még maguknak sem csinált. Igénytelen volt. Álmai sosem léptek túl a mindennapi kenyéren. Igaz, ehhez szinte az utolsó pillanatig az anyja is hozzájárult. Cserepes virágokat töveztetett és eladta azokat a piacon. Míg élt, csupa virág volt még a „műhely” is. A szobában télen is nyár volt. Roskadásig állt a virág a bútorok tetején. A csöppnyi ablakokra függöny sem kellett, a meglett anyavirágok függönyözték be. Nem volt ezekből sem nagy haszon. Annyi azonban igen, hogy az anyja ellátta magát ruházattal, még neki is veszegetett egy-egy fuszeklit, inget, kötőt a munkához.

Szomorúan tekintett az ablakokra, ahol az utolsó öreg virágok éltek. A többi vagy elcsalták tőle a kuncsaftok, vagy elpusztultak. Pedig anyja emlékére öntözgette őket szorgalmasan, mégis elbánatosodtak, hervadásnak indultak, elmentek szeretett gondviselőjük után. A jézusszíve éppen most virágzik, lángba borult a sok kis pirosan viritő szívecske. Nem is tudja, hány éves lehet. Úgy érzi, mindig volt, még gyerekkorából emlékszik rá. Lehet, ez már csak az unokája annak, de mégis ugyanez, az ilyen virágok önmagukból folytatódnak, mint a fák a magjaikból.

Félve gondolt arra, mi lesz, ha ezek is elhalnak, hisz szelíd jelenlétük egy darabka itt maradt életet jelentenek az anyjából. Ó, ó, pedig tirátok is a halál vár — gondolta elérzékenyedetten. — Én nem tudlak folytatni tovább benneteket. Még magamat sem tudtam folytatni. Itt maradtam egyszál magam. Velem ti is meghaltok. Szegény jó anyám volt a párotok, általa mindig újra születettek. Most aztán nincs tovább, hacsak föl nem vesz benneteket Krisztus a mennyei kertbe, hogy ott virágozzatok mindörökké.

Homályos képek lebegtek lázas szeme előtt. Vajon szűkös kis keresete mellett mikorra gyűlik össze annyi pénze, hogy síremléket csináltasson az anyjának. A sírt úgysem gondolzza senki, ha ő is jobblétre szenderül. A síremlék híján csak besüpped, elburjánzik rajta a gaz, hamarosan jeltelenné válik. Arra gondolt, még kinek kellene tudtul adni, hogy ő is az anyja sírjában szeretné az örök álmát aludni.

Gondolatait halk kopogtatás szakította meg. Az ajtó záratlan volt. Mióta anyja meghalt, alig-alig fordította rá a kulcsot. Ugyan mit vihetnek el tőle? Ha meg az életét akarják, azt vihetik, magányosságában az még annyit sem ér, mint a szurkos fonál, amellyel a lábbeliket öltögeti. Egyébként csendes, nyugodt volt ez a külvárosi negyed, mintha az emberiség túl lett volna már minden kísértésen. Mióta az esztét tudja — a háború kivételével — nem történt erre semmi olyan, ami félelmet keltene.

A másodszi, kissé erősebb kopogtatásnál kiszólt: — Tessék! — Az erőltetett hangot nem hallhatta meg a jövevény és újra próbálkozott, majd benyitott.

— Nincs itthon senki? — szólalt meg kérdően, bizonytalanul egy nő a konyhában.

— Tessék beljebb jönni — erőltette még jobban a hangját.

Idősödő asszony lépett az álmosan derengő szobába. Telt formája volt, bárátságos rózsás arca, őszülő haja. Szolidan volt öltözve, mint aki nem nagy jóvedelemmel rendelkezik.

— Jaj, hát maga még fekszik? — kérdezte köszönés helyett meglepetten. — Ne haragudjon már, hogy zavarom, de a cipőmért jöttem. Azt mondta, hogy mára kész lesz.

— Igen, igen. Kész van. Ott van a pulton a konyhában, tessék csak nyugodtan levenni.

— Tán csak nem beteg? — kérdezte aggódva az asszony.

— Megfáztam ebben a vacak időben. Heverek egy kicsit, tetszik tudni.

— Hát a felesége? — nézett körül a rendetlen szobában.

— Nincs nekem feleségem kezitsókolom — mondta a cipész bocsánatkérő, szomorú mosollyal.

— Dehát csak valaki hozzátartozója van, aki gondját viseli!

— Nincs nekem már a kutyámon, a macskámon és a madaromon kívül senkim, amióta az anyám meghalt.

— No hiszen, akkor én még magánál is egyedülbb vagyok. Özvegyen élek. A fiam meg messze-messze van, ha egyáltalán még él. Évek óta nem ír. Nem tudom, mi történhetett vele. Érdeklődtem utána, de a címéről azóta sem érkezett válasz. Nekem se madaram, se kutyám, se macskám. Olyan kicsi az özvegyi nyugdíjam, hogy nem futja rájuk. Az uram a vasútnál volt, pályamunkás. Onnan kis pénzzel bocsássák el az embereket. Neki nem is volt meg az ideje, leszálékolták idő előtt, beteges volt. Én most annak a felét kapom. Míg élt az uram, csak otthon engedett dolgozni. Most meg már hova menjek, idős fejjel, nagyobb nyugdíj után. Élek, ahogy tudok. Tudja, amíg bírom magam, tarhonyát, siflit csinállok házilag. Átveszi tőlem a szövetkezet. Az pótolja valamelyest a nyugdíjat. Aztán meg ha végképp előregszem, majd bevesznek a szegényházba a kis nyugdíjamért.

— Nem fázik ebben a kihűlt szobában? Szívesen begyűjtök, ha akarja. Főzők egy teát, hisz alig hallani a hangját.

— Hát ha lenne olyan jó, szívesen venném. Úgy nézett az asszonyra, mint az újszülött. Idegen nő sosem került még ilyen közvetlen közelségbe.

Percek alatt barátságosan ropogott a tűz, és a levegőt hársfatea illata frissítette fel. A papagáj vidáman elkiáltotta magát — Pityuka! Pityuka!

Az asszony megértette — Jól van Pista — mondta elmosolyodva. — Biztosan éhes vagy már. Beteg a gazdi, most majd én szolgállak ki. Még tán maga sem evett máma, ugye? Mit enne?

— Ó, én semmit. Tessék elhinni egy szikorka étvágyam sincs — szabadkozott a suszter.

— Akkor is enni kell valamit — hangzott a kedvesen szigorú válasz. — Így csak legyengül, még nagyobb baja is eshet. Aztán tudom én azt, hogy egy magányos ember csak ritkán eszik jó házi főztőt. Szívesen összecsapok valamit, csak mondja gyorsan, mit.

— Hát ha már ilyen jószándékúnak tetszik lenni, egy kis szabógallért. Azóia sem ettem, mióta anyám meghalt.

— Szabógallér? Hát az meg micsoda?

— Mákos tészta.

— Ja, így már értem. Úgy mondta régiesen, mint apám a krumplifőzeléknek, hogy majomfogó. Na főzők magának szabógallért, de előbb egy kis rendet teszek. — Munkához látott, meglocsolta a virágokat, enni adott a madárnak, kiszellőztetett, kisöprögetett, a helyére rakott mindent. Szólt a betegnek, keljen fel, mert fel akarja rázni az ágyneműt.

Ő azonban nem akart előbújni.

— Jaj, hát én csak úgy pendelyben vagyok, keztesókolom, és nem illik, az így mutatkozni egy asszony előtt. Restellem én azt.

— Sose restellje. Maga most beteg, fel kell frissíteni az ágyat! Keljen csak fel nyugodtan! Nézze, már piroslik a kályha, ott nem fázik majd. És kész a tea is.

Karács Emil szégyenkezve engedelmeskedett. Nadrágot húzott, és a kályha mellé ült, boldogan szürcsölve a mézszínű italt, amelynek váratlan melegsége egyenest a szívébe szívódott.

— Nini, itt meg egy mucárka! — mondta az asszony a nyitott ágyra pillantva. — Jé, milyen kövér és selymes a szőre. Olyan, mint egy krampuszfióka. Azlán, hogy hívnak mucárka? — kérdezte, játékosan megpödörve az állat kacikias bajuszát. A macska szeme álomittasan fénylett.

— Jupiter — felelte Karács Emil.

— Hú-ha, akkor ez legény, nem sok baj van vele — mondta az asszony, miközben megsimogatta a lustálkodó jószág bársonyos bundáját.

A macska szelíden tűrte, fel-feldorombolt és a dunnát dagasztotta mackós talpaival.

— Mondd meg nekem őszintén cicárka — folytatta az asszony tréfásan — az ágy alja aztán rendben van-e? Mert illetlenség lenne ám egy ilyen derék legénynek odacsínálni. — Mutatoujját a macska nedves orrához nyomta, mint gyerekeknek szokás, nehogy füllentsenek.

— Áá, nem fordul ilyen elő — nyekeregte lelkendezve a gazda a feloldódó hangulatban. — Olyan tiszta, mint a patyolat.

— És a Pityukával milyen viszonyban vagytok? Nem szabad ám bántani a kismadarat.

— Azt sem bántja! Ez olyan paradicsomi macska, tetszik tudni. A Nyusziival is jóban van, a kutyával. És szereti az édességet. Az egerek valósággal lerághatják a fülét, annyira jámbor. Hee-he-herélt ci-ci cica — dadogta az utolsó szavakat szemérmesen.

Az asszony mosolygott. Gyöngén a suszter ölébe tette a macskát, mint egy csomagot.

A kutyát is levette az ágy tetejéről. Ahhoz is volt egy-két jó szava: — Na gyere csak, kisöreg. Itt jó a kutyusnak a kályha mellett. Nézd csak, hogy ömlik az égből a marcipán. Ilyenkor kár a jó kutya szűrét kitenni. Így ni... — és a gazdája lába elé fektette. Avatott mozdulatokkal a törekké feküdt szalma igazitásához kezdett.

— Holnaphoz egy hétre karácsony lesz, szent karácsony este. Már árulják a fenyőket a piacon. A kirakatokba meg már el is jött a Jézuska. Csak úgy

tündöklik mind. Egész nap fényeskednek azok a szép üvegygyertyák az ágakon. Valamikor, így esténként, már a betlehemesek is jártak. De szép is volt az Istennem! — mondta álmodozva. — Milyen jó annak, aki ilyenkor nincs egyedül! Mindig fájdalmas a magány, de ezen az estén még fájdalmasabb.

— Tudom én azt, nagyon tudom — mondta Karács Emil egészen elvékonyodott hangon. — Hát tessék eljönni azon az estén! Úgy könnyebb lesz mind a kettőnknek.

— Szokott fenyőt díszíteni?

— Igen, amíg anyám élt, minden évben. De most majd...

— Hozok én egyet, egy kicsikét és feldíszítjuk. Így tényleg szebb lesz majd az ünnep. Tavaly csak sírdogáltam magamban otthon. Most meg majd dalolunk. Akkorra biztosan rendbe is jön — mondta biztatóan, s közben a párnákat veregette vörös, kidolgozott kezével. Közben réges-régi pásztordalt dúdolt.

Karács Emil meghatódva hallgatta a rózsás arcú, derűs asszonyt.

— Virágot tetszik-e tudni töveztetni?

— Hát már hogyné tudnék, az a legkedvesebb. Nekem is van otthon vagy húsz cseréppel.

— Akkor majd a jézusszívét meg tetszik nekem újítani — mutatott az ablak felé. — Anyámnak a legkedvesebb virága volt.

— Akár máma is, ha akarja — s az ablakhoz ment megnézni a virágot. — Gyönyörű — mondta áhítattal. — Ennél szebbet el sem lehet képzelni. Ennek nem szabad meghalnia soha. A jézusszíve nem halhat meg, annak örökké kell élnie.

Karács Emil szeme gyanúsán fénylett. Nézte a sürgő-forgó asszonyt, s megtelt a szíve az ünnep melegével.

PARANCS JÁNOS VERSEI

Mint a törődött...

Mint a törődött, öreg bútorok,
apáink kerti szerszámai, katonaládái,
s a kallódó egyéb rekvizitumok,
mint a lisztesládából eszkábált pad,
az ebédlőasztalból virágtartóvá
átalakított, alacsony pódium,
mint a rongyszőnyeg,
a falidíszként szolgáló
súlykolófa, cserépedény,
mint a használatból kikopott
mozsár, zsebóra, néprádió,
a fiókok mélyén porosodó levelek,
az értelmüket vesztett vallomások, üzenetek,
mint a szemétre hányt napilapok,
rossz gázongyújtók, töltőtollak,
hervadt virágcsokrok,
kiürült műanyag zacskók, flakonok,
mint a fölösleges ócskaságok,
mint a földben szuvasodó,
lassan porladó csontok.

Történet

Amikor a túlsó partra
végre átevíckélt
véres vatták,
véres tamponok között,
moralista intelmek
zuhogó zápora paskolta,
dörgedelmes prédikációk
csattogó ostora
terelgette és hajszolta
a rőfögő kétlábúakat,
a kőszobrokat,
a lángoló tekercseket,
a köbepólyált legendákat,
vissza,
vissza a bűzös karámba,
vissza a csend birodalmába,
ahol a szabad akarat
püffedt vízihullaként hever,
oszladozik a nyálkás fövényen,
az ólomszürke ég alatt.

Pilis, a magyar szent hegy

A Pilis a Duna kanyarában elterülő erdős háromszögben rejtőzik, sarkain Buda, Esztergom, Visegrád váraival, városaival. A kegyelet és az emlékezés vezét föl rá, a magyar történelem egyik legszentebb helyére, a középkori egyházi kultúránk egyik legvirágzóbb területére, ahol a rommá vált műemlékeink titkait kutatom.

Pilis, a magyar szent hegy. A közvéleményben ez a tudat — sajnos — nem él. Költészetünkben is alig van nyoma. A század első évtizedeiben Prohászka Ottokár püspök értékelte így könyveiben, írásaiban és kortársunk, Pusztai Sándor költő verseiben. Mégis a Pilis hegység szent volta még a hívők előtt is ismeretlen maradt.

Minden általános műveltségű magyar tudatában csak Pannonhalma él, mint szent hegy. Az ezeréves bencés apátság, a magyar kultúra fellelője, terjedelmes épületszárnyaival, a szent halmon trónolva uralkodik a táj fölött és sugározza a hit és tudás áldását.

A Pilis egészen más jellegű. Egy hatalmas hegység rengetegében több monostorral és apátsággal, illetve azok alapfalaival és omladékaival — olyan, mint déli szomszédaink, a szerbek szent hegye: a Fruska gora a Dráva—Száva között. Itt tizenhárom görögkeleti kolostorban Vazul-rendi szerzetesek ájtatoskodnak a szerb történelem nagyjainak a sírjai fölött.

Hogyan keletkeznek a szent hegyek? Az ember vonzódik a magasságok felé, nagyrészt azért, hogy messzebbre lásson. Szent hegyet nem lehet kinevezni, vagy máról holnapra alkotni. Közismert tény, hogy a régi görögöknél mi volt az Olümposz, vagy mit jelent Japánnak a Fudzsiama. Itáliának számos szent hegye közül közismertek: Monte Cassino, Assisi, Camaldoli. A spanyoloknak Montserrat, a cseheknek Strnhoj. A lengyelek szent hegye: Jasna Góra, a lengyel—magyar barátság záloga. 600 éves pálos monostorának felbecsülhetetlen értékű nemzeti ereklyegyűjteményei között számos magyar vonatkozású található.

A sors Pilist mindig szent helynek rendelte. — A királyság megalakulásakor a Pilis hamar fellendül, szentegyházak, apátság, monostorok emelkednek benne. A kereszténység megerősödésével a Pilis az engesztelés hegye lett. A pogányságból a kereszténységre nehezen megtérő magyar a pilisi apátság Nagybaldogaszony-templomában leborult a titokzatos Istenanya előtt, akit István király Magyarország égi patrónájának tett meg. A középkorban magányt kedvelő remeték szállják meg a Pilist, akik kisebb-nagyobb közösségeket hoznak létre. Esztergomi Szent Özséb itt alapítja meg az egyetlen magyar szerzetesrendet. Számukra a királyi kegy templomokat és monastorokat emel, melyek a környék művelődési intézményeivé válnak.

Özséb esztergomi kanonok 1246-ban lemondott főpapi javadalmairól, vagyonát szétosztotta a szegények között és remete lett. Özséb életszentsége, tudománya és rátermettsége által a pilisi remeték példaképe és szellemi vezére lett. Vállalta a remeték közös életre való átszervezését. 1250-ben a szent kereszt tiszteletére templomot és monastort építtetett. Közös megegyezéssel a társas remeték Özsébet tartományfőnöknek választották. A Pécs melletti szentjakabhegyi remeték már negyedszázaddal előbb közös életet éltek és szívesen egyesültek a pilisiekkel és az ország több részén szervezkedő kis közösségekkel. Mivel a remeték Első Remete Szent Pált tartották példaképüknek, ezért az ő fiainak tartották magukat és szerzetüket is róla nevezték el *Remete Szent Pál* rendjének.

Esztergomi Szent Özséb a Pilis első igazi felfedezője és fellendítője. Személye — akaratán kívül — történelmivé magasztosult. Középkori okleveleink

szerint a szentekkel azonos szinten tisztelték, bár hivatalosan Rómától sohasem kérték szentté avatását sem a pálosok, sem az esztergomi káptalan. Egy régi rendi hagyomány szerint alázatosságból, azzal az indokolással, hogy minden pálosnak szentnek kell lennie.

Szent Özséb 24 évet élt a Pilisen, 1270. január 20-án halt meg. Az ősi szentkereszt templom sírboltjában temették el.

A pilisszentkeresztí ősi monostor szerzetesei az ima, a lelki megszentelődés, szemlélődés, engesztelés, példaadás, lemondás által a lelki megújulásnak nemcsak hirdetői, hanem példaképei lettek. Méltónak is bizonyultak nagy királyaink kegyeire, akik gazdag adományokkal és kiváltságokkal hálmozták el őket. Az ősi pilisszentkeresztí anyaház számos új monostort népesített be: 1263-ban Pilisszentlélek, 1291-ben Pilisszentlászló, 1301–1304-ben Budaszentlőrinc, 1278-ban Zágráb mellett Remete, 1315-ben Tüskevár, 1352-ben Márianosztra terjedelmes monostorait. Kapisztrán Szent János mondta a pálosokról: „Aki élő szenteket akar látni, menjen Nosztrára, a pálosok kolostorába.” A Pilisnek számos helysége a szentek nevét viseli: Pilisszentkereszt, Pilisszentlélek, Pilisszentlászló, Pilisszentiván. Pilisszentilona neve is előfordul a pálos oklevelekben, de létezése homályos, fekvéséről semmit sem tudunk — kutatásra váró feladat.

Szent Özséb monostorát a középkori oklevél Szántó közelébe teszi. Valószínű, hogy ez volt a legnagyobb középkori helység a szentkeresztí monostor közelében. Ezen az alapon tartották a török kiűzése után a pálosok — tévesen — a Szántótól északra, 3,5 km-re levő cisztercita apátság romjait sajátjuknak. Ebből származott a sok zűrzavar a két helység azonosításával kapcsolatban. Mert időközben két Szentkereszt alakult ki. Az ősi, az eredeti Szentkereszt monostor nem Pilisszentkeresztben volt — bár ez a téves nézet egyeseknél ma is fennmaradt —, hanem Szántótól délnyugatra, kb. 6 km-re Klastrompusztán, Kesztlőc mellett. A pilisi apátság romjai a jelenlegi Pilisszentkeresztben a Klastromkertben vannak feltárás alatt. Gerő László régész vitathatatlanul bebizonyította az itteni alapfalakról, hogy azok cisztercita eredetűek. A XVIII. század közepén a pálosok is rájöttek tévedésükre. Ezt bizonyítja a Pilisszentkereszt határáról felvett térkép is, amelyet Joh. Henr. Jäger iur. geom. mérnök készített a pálosok megrendelésére, amelyen az itteni romokra „monasterii Cisterciensis” megjelölést tette. Ezt csak a pálosok beleegyezésével, sőt akaratából tehette, mivel abban az időben ők voltak a helység földesurai. (Eredeti felvétel az Országos Levéltárban.) A Pilis e két legjelentékenyebb kultúrtörténeti emléke évszázadokon át a feledékenységi homályába jutott. Még a helyek azonosítása sem tisztázódott a pilisi útikalauzokban. Ebből a tudatlanságból származik az a sajnálatos tény, hogy a klastrompusztai menedékház 1927–1960-ig szemétdombnak használta az egykori ősi szentkeresztí templom lappangó alapfalai fölötti teret, amelynek kegyeleti értékét és jelentőségét nem is sejtették. A dorogi bányászok érdeme, hogy az alapfalakat Méri István régész irányításával a felszínre hozták és azóta kedves kirándulóhellyé vált.

Pilisszentlélek alapítója IV. Béla volt, aki szívesen tartózkodott uralkodói gondjai között az itteni vadászkastélyban, de 1263-ban átadja a pilisi remetéknek, hogy azt monostorrá alakítsák át. Ezt a munkát unokája, Kun László fejezte be. Romjait a közelmúltban hordták szét.

Pilisszentlászló pálos monostorát az utolsó Árpád-házi király, III. Endre 1291-ben alapította az itteni vadászkastélyból. Egy helységet a középkori oklevelek a hegyek színéről „Kékes”-nek nevezték. A templom a XVIII. században a régi falakra épült újjá.

Minden magyar király szorosan kapcsolódott a Pilishez és gazdag adományokkal öröközték meg nevüket a szent hegy történetében. Az említett királyokon kívül az Anjouk is gyakran tartózkodtak a pilisi monostorokban. Károly Róbertet a szentlászlói monostorban kötött egység szerint ismerte el királynak

Csák Máté, Nagy Lajos is itt üdült, és lelkigyakorlatait a szentléleki monostorban végezte. Mátyás is gyakran lovagolt Visegrádról Budára és közben megpihent a remetéknél. Annyira értékelte a pálosokat, hogy számukra három elnéptelenedett prépostságot adott át 1477-ben: Zsámbékot, ahová tizenöt, és Csutot, ahova tíz pálos barátot telepített, valamint Óbuda Fehéregyház temploma mellé is pálos monostort létesített.

Szent hegy a Pilis, középkori kultúránk nagy temetője. Itt az ideje, hogy föltárjuk elfeledett történelmi emlékeit és az utókornak — amíg lehet — megmentsük!

Irodalom: 1. L. N.: Radix et origo eremi coenobiticae religionis S. Pauli primi Eremitae cum brevissima monasterii S. Crucis in Pilisio territorii Strigoniensis relatione a B. Euxebio strigoniensi Canonico, postea Ordinis Praefati primi in Regno Hungariae Provincialis erecti... Róma, 1683. (Egyetemi Könyvtár, Budapest). — 2. Rupp Jakob: Budapest helyrajzi története, Pest, 1868. — 3. Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története, Budapest, 1938. — 4. Gyenis András: A Pálosrend múltjából, Kalocsa, 1930. — 5. Dedek Crescens Lajos: Szentek élete, I. köt. Budapest, 1900. — 6. Békefi Remig: A pilisi apátság története, I. köt. Pécs, 1891. — 7. Orosz Ferenc: Synopsis Annalium Eremitae-coenobiticorum FF. Eremitarum Ordinis S. Pauli primi Eremitae, Sopron, 1747. — 8. Prohászka Ottokár: A Pilis hegyén, Összegyűjtött M. 8. köt. — 9. Tarczai György: A nagy rendalapítók, Szent István Társulat, Budapest. — 10. Mallechich G.: Quadripartitum Regularium. Opus posthumum. 1708, Viennae. — 11. P. Gyéressy Ágoston: Boldog Üzséb. Pálos Rendház Kiadása. Budapest, XI.

URR IDA VERSEI

Kassai legenda

*Utaznom kellett volna. Késlekedtem.
A Dóm árnyéka az aszfalton feküdt
a toronyóra meg hevült
havült
a távolból úgy látszott lángra gyúl
a mutató időtlenül kavargott
és gyászfátyol borította a parkot,
a bokrokat
nem érinthette senki
a fűszálak
fekete permete
tudta már időben nem jövök
a késésem kétségtelen
örök.*

Bábel tornya

*Én Bábel tornyát építettem,
de nem hosszában
csak keresztben*

*átszeltem lassan a folyókat
és összevarrtam
két félholdat*

*mindent együtt akartam látni
lehetett nagy
vagy csak parányi*

*hogy mi lesz eztán nem is értem
mert képtelen volt
képességem*

*a bomlasztott ház, bomlott kéve
kinek lesz majd
a mestersége?*

*ki fékez, hogyha fut a járda?
milyen a széles
magassága?*

*Bábel tornyán most nincsen zászló
s egyetlen ablak
sem átlátszó.*

NAPLÓ

Ignác Rózsa (1909–1979)

ERDÉLYI VOLT AZ ANYANYELVE...

Voltaképpen élete végéig nem találta meg igazi helyét a magyar irodalomban. Pedig jelentős egyéniség volt, igazi író, de egy kicsit mindvégig hazátlan. Hatéves korában, 1916-ban sodródott ki először szülőföldjéről, Háromszék megyéből az Alföldre a menekülők táborával. És rögtön perbe fogta Petőfit, mert ellenverset komponált a „zordon” Kárpátokra. A pulykaindulatú székely leányoska szülőföldjét siratva így korrigálta a rónák költőjét: „Mit nekem te palacsinta Alföld...” Ignác Rózsa mintha arra született volna, hogy olvasóit a hegyek népeire, magyar—székely—csángó véreire, a havasok román pásztorvilágára és a szász városok magukba zárkozó polgárságára emlékeztesse. Legjelentősebb munkái ennek a másféle, nem alföldi világnak jelzőtüzei, ki nem aluvó mécsesei maradnak remélhetőleg nemcsak a kortársak emlékezetében, hanem eljövendő generációkéban is.

Kislány korától mintegy pódiumon van még mielőtt színész és szavaló-balladamonddó lett volna. Első írásait Benedek Elek közli a húszas évek végén a *Cimborában*, Elek nagyapó gyermeklapjában. Azután a kovásznai paplak és a fogarasi esperesi székház után hirtelen megözvegyült édesanyjával Budapestre sodródik. Színinövendék lesz és szép beszédére Ödly Árpád és a többi nagy színész és színésznevelőtszai is fölfigyeltek. Későbbi Nemzeti Színház-beli tagsága idején is erdélyi származású írók, Török Sándor, Tamási Áron alkotásaiban tűnik ki. De ez a majdnem beskatulyázás nem elégíti ki. A gyermekkori íráskészség ütközik ki belőle és megírja kolozsvári diákeveinek emlékét a királyi Románia korszakából: *Anyanyelve magyar* a sokat sejtető cím és ez a könyv hamarosan olaszul is megjelenik *Una della minoranza* címmel. Föltűnést kelő, nyugtalanító írás. Az akkor fasizálódó, fajtakutató diákszervezkedések korszaka. A regény végén inzultálnak egy kis kolozsvári zsidó leánykát, mert anyanyelve magyar. Codreanu, a Vassgárda garázdálkodása, bevert kirakatok, szétrombolt üzletek adják a cselekmény háttérét.

Kolozsvári diákeveiben hallgatta a hírneves román szociológus, Gusti professzor szemináriumai előadásait, lelkesz atyja útján ismerője a román vidékek fölklörvilágának is. Hamarosan megírja érettebb, tágabb horizontú regényét, a *Rézpénz-t*. Érdekes világba visz, a Déli-Kárpátok havasainak rejtekeibe, ahol Jókai Szegény gazdagok-jának hamis pénzverő is éltek. Csakhogy amíg azok még aranyból sajtolták talleraikat, ez a nemzedék már csak rézpénzt hamisít. Töredék magyar és szász népcsoportok is belekeverednek az izgalmas lüktetésű cselekménybe. Ignác Rózsa olyan telérre bukkan az arany telérekben egyre sorvadozóbb havasok világában, ami túlkergeti őt a Kárpátok gerincén is.

Székelyföldön jártában, zord téli időben csúszik át hamis iratokkal Moldovába és Bukovinába is. Hiszen unokatestvére Makkai László írja meg az óromániai Milkói püspökség akkor még ismeretlen történetét, amelyet azóta Domokos Pál Péter már vatikáni levéltári adatok fölklutásával igazolt. A régi, két fejedelemségből összeállt Orománia ugyanis hármas tagozódású magyar népcsoportot foglal magában, akiket főleg római katolikus hitük különít el a környező lakosságtól. Bukarestben ugyan van református templom is közvetlenül a királyi palota közelében. De ez későbbi, Erdélyből kiszármazott, kibujdosott magyarok istenháza. Mert vannak itt még a kun idők előtti moldovai és havasalföldi magyar szálláshelyek is, amelyeknek a legújabb vatikáni oklevélklutatósok szerint az idők zivatarában öt katolikus püspökségük is alakult.

Azután a mádfalvi ves edelem után rajzott ki egy tekintélyes számú székely népcsoport, főként Bukovinába. Ezeket sikerült is, részben éppen az Ignác Rózsa harangverése eredményeképpen hazahozni. És van egy harmadik csoport, amely az 1919 utáni idők kényszere folytán költözött el erdélyi szülőhelyéről. Ezeket általában csángóknak nevezik, habár a moldovai magyarság nem szívesen vállalja, szinte csúfnévként veszi a csángó elnevezést. Inkább a vallása szerinti különbözőség szerint hívják magukat „katolikusok”-nak. Mert nem tudni miért, talán a kun keveredés behatására, a magyar „s” betűt nehezen ejtik ki.

Ignác Rózsa nagyterjedelmű csángóregénye a *Született Moldovában* megint csak a vasgárdista szervezkedés idején játszódik, amikor egy asszimiláns magyar fiatalember, David Ghergeli, azaz Gergely Dávid egy olyan bukaresti bérház hatodik emeletén kap lakást, ahol a vasgárdista ifjoncokat a dúsgazdag háztulajdonos ingyen lakóhellyel látja el. És mikor ezeket a vasgárdista fiatalokat kiirtják, David Ghergelinek is vesznie kell. Előbb azonban egy nyári vakációra meghívást kap egy csángó faluba, ahol majdnem teljes analfabetizmusban, ősi, primitív körülmények között élnek ezek a magyar szórványok. Talán éppen azért engedi oda tanára, hogy magyarságából kiábránduljon. Megrendítő a csángó—magyar falu szociológiai fölmérésként is újdonságot jelentő föltárása. Gergely Dávid itt valóban nem kíváncsozhat vissza magyarságába, amit már az apja elhagyott. Így sodródik a vasgárdistajelöltek közé. A regényt a Főváros 2000 pengős díjával jutalmazták és olyan visszhangja támadt, hogy nem kis szerepe lett abban, hogy 15.000 bukovinai és moldovai magyar hazatelepülhetett.

Erdélyi témájú a *Torockói gyász* című bányászregénye is. Egy szabadon szegődött bányászközösség harca a később rájuk telepedő földesúri tulkapásokkal szemben. És erdélyi kiindulású a Színművészeti Főiskolánkon tankönyvként is használt *Róza leányasszony* is. Laborfalvi Rózának a haladó szellemű székely polihisztor leányának életregénye. Majd ugyanilyen megragadó mesekészséggel rögzítette Ignác Rózsa később a *Családi mondanör-t*, vagy a *Papírmalom* fogarasi kamaszkori álmovilágát.

A fölszabadulás után elsőnek jelentkezett *Urak és úrfiak* című sajnós az akkori viszonyok miatt igen kevés példányban megjelenő regényével, amelyben a közelmúlt társadalmának zagyva képét töretlen tükrű ábrázolásban vetítette elénk. Történelmi eseményeknek ilyen gyors leereagálása okozhat ugyan zökkenőket a friss, még alig behegedt sebű emlékek ábrázolásában: a mai olvasó azonban, ha a regény — kiadói terveink szerint — újra közkézre kerül, a kort átélő szemtanú lehelletének melegével találkozhat múltunk e súlyos és cseppet sem dicsőítő korszakának kritikáját olvasván.

Ignác Rózsa éppen úgy örököse volt az erdélyi emlékiratírók hagyományainak, mint Mikszáth könnyed, néha csak odavetettnek ható és keserű magot édes ostyába rejtő írásművészetének. Férfias elszántságú író volt, de női ösztöne sok mindent megéreztetett vele, amit férfi szem csak agyi dedukciók útján tud ki-következtetni.

Egész estét betöltő színműve, az *Ezer hold pipacs* meglehetősen vihart támasztott honi berkekben. S mikor két akkortájt regnáló miniszterünk is megtekintette a nagy port fölvert vígszínházi előadást, a darab betiltódott, lekerült a műsorról. Vádirat volt ugyanis az ezer holdakon pipacsot nőni hagyó renyhe dzsentri-gazdálkodás ellen, amely pengős napszámok mellett nem adott életlehetőséget, vásárlóerőt sem a három millió koldusok népének, sem magának a gazdának. Ekkortájt írta Móríc Zsigmond is, hogy ilyen filléres-pengős napszámok mellett nem lehet életrevaló gazdasági életet teremteni a pipacslepte földeken.

A háború utáni idők új honalapításának megrendítő kisregénye, a *Márványkikötő* és a most föltámadó *Urak és úrfiak* után meseköltészet, külföldi útjainak leírásai, bábszínpadai művek foglalkoztatták vérbő tehetségét. Egyszer még elmenekült a múltba, az északi Kárpátok hegyei közé *Nevében él csak* című regényében. A lengyel forradalmak után magyar kastélyokba meghúzóódó poloniabeli emigránsok viszontagságos életét kísérté nyomon szinte egészen napjainkig, mikor a magyar emigráció hullámai öt világrész partjain verődtek szét. Lázán megszerkesztett, de mégis szívbe markoló mű ez is. Sokszor vette nyakába a vándortarisnyát. Ötször is megjárta Amerikát, mindenütt szétszóródott magyarok után kutatva. Meglátogatott Patagónia határára került századeleji településű magyar közösségeket, amelyek éppen elzártaságuk miatt tudták megtartani anyanyelvüket és vendégeskedett Egyesült Államok-beli kisparosoknál, munkásoknál, akik száz meg száz kilométernyi távolságokból autóztak el előadásaira.

A munka volt az életöröme, testi bajainak feledtetője. S legutóbbi találkozásunkkor csak arról panaszkodott, hogy egy óránál tovább már nem tud íróasztalnál ülni, hogy az *Urak és úrfiak* új kiadását most, három és félévűtized múltán mai szemmel is ellenőrizze s ha kell korrigálja. Félni csak attól az időtől félt, amikor majd dolgoznia sem lehet. S ettől a félelmétől váltotta meg a hirtelen jött, tragikus halál.

POSSONYI LÁSZLÓ

RÓZSA

Poitiers-ben szeptember huszonegyedikén zuhog az eső. Összefüggő, halványzürke fellegrüggönyök érkeznek az óceán felől, mind többen és többen, s eltakarják a láthatárt. Egészen megdöbbenek. Rendkívüli nap. Indulok a városba, felfelé a szűk, meredek utcákon, reggel kilenckor, de az eső szinte ránehezedik a kifeszített ernyőre s majdnem agyonsújtja. Milyen hontalan is az ember, gondolom, nem valami földrajzi honvágytól gyötörve, hanem csak úgy, teljes általánosságban. Hontalan, lebeg ég és föld között. Valahogy bezárja, körülhatárolja a táj, az aszfalt, a ragyogó kirakatok, még kiöregedőben levő karórám is, mely hol siet, hol késik. Odahaza most mindenki szokott útját ropja, csak nálam a szokatlan időbeosztás... Gondolatban egy pillanatra megállok Rózsánál. Hogy szeretett volna elröpülni idén Amerikába, a fiához, jóval korábban, mint ahogy én kijutottam a lányomhoz, S volt benne közsőnet? — gondolom kicsit keserűen. Csak az anyák élnek a gyermekeikben, de ott egyszerre vége a világnak. A gyermekeknek „nincs közük” a szüleikhez, mondogatom Rózsának, otthon, s akkor ő titokzatosan, mélyen, fegyelmezetten elmosolyodik. Ha nem akar sem határozott igen-t, sem határozott nem-et mondani, akkor mosolyog. Ez a mosoly valami közbevető állásfoglalás, megdolgozott, megkínlódott életének s bölcsességének csendes kivirágzása.

Olyankor én is elhallgatok egy pillanatra, — nem, nem lehet folytatni a panaszkodást. A mosoly még mindig ott lebeg, az asztalra terített, sápadt lenvászonszöttek fákó bjbora fölött, a kis snapszos pohárkák csillogó tövében. Kevés jut mindenből, a „keves” és a szemérmesség Rózsa székelly jegye, erdélyies íz. S e pillanat alatt, mintha elvonulna akkor előtte, gondolatban, egy darabocskára élet, csend van, ki kell várni a rejtett, titokzatos menet végét, ami gondolatainkban támadt.

Méregetem tűnődését, nézem keskenyen ívelő, szép, szomorú homlokát, mely filigrán művű vázként tartja össze sok nyugtalan gondolatát, tépelődéseit. „A legkomolyabb írásom a fiókban van, évek óta dolgozom rajta. Tudod: Pál. Ezért akartam Törökországba menni, Efesuszba. Ideadod a zsinat-könyvedet?” Alkudozunk. Kicsit rekedtesen, kicsit csúfondárosan nevet. „Ráírom a neved, hogy tudják, hogy a tiéd, ha netán meghalok...” Ismét nevet. Tele van életigenléssel, kesernyész, szívós, markáns életigenléssel, ahogy fehér gyökerek kapaszkodnak bele a porhanyós földbe, ahogy hajszálgyökerek eszik meg az élet sötéttségét. — Eltűnik a konyha irányában, teaért. Járásában van valami földhözkötetlenség. Részben, mert sovány. Részben, mert tele van elmúlt s nem egészen elmúlt izületi bántalmak fájó helyeivel. Vagy talán a színpadon szokta meg, ezelőtt negyven évvel. Nem, ez valami egészen más! — kiáltok fel magamban. Mintha egyik országból kimenne a másikba, mintha mindig végzetesen messzire menne. Hálószobájában, ahova csak a szalonban égő lámpa veti el szürkés, puha fényét, mintha a fogarasi havasok ólálkodnának... Ha kimegy az ajtón, visszakiált, hogy nem ment messzire: azonnal hozza a teát... Szinte hihetetlen. Az egyetlen, gyönyörű rózsás teáskannának is megvan a maga szomorú története. Jó, hogy valaki nekiadta a balatoni házban, mert ez a teáskanna most visszahozza közzénk, hamisíthatatlan melegséggel, a rég elmúlt nyarakat s valamit a fiatalságból. De mintha sosem emlegetné a boldogságot, a boldog nyarakat, a nagy sikereket, mintha igazában most kezdene élni, amióta ráébredt erre-arra, amióta Pállal foglalkozik, mi történt Pállal Athénban, Rómában. „Te és Törökország?” — csodálkozom rá, teaívás közben. Mikes Kelemen-féle reminiscencia lehet talán Pál is..., gondolom. „Iszonyatosan törékeny vagy, nem jössz vissza a tenger viszontagságából.” — Ez egy percre nem jutott eszébe, az ügyben folytatott telefonálgatások közepette. Ezek a telefonálgatások már kilométereket tesznek ki, nevet. Bólintok. „Így kell bejárnunk a világot, penitenciából. Ilyen rövid mértékkel, ide-oda, a fotel és a telefon között. Néha azt gondolom, hogy már nagyon messzire jutottam el”. — Részemről tiltakozom: ékesen előadom minden honvágyamat: most újból Londont...

Mintha meg se hallaná. Mintha földrészek esnének ki emlékezetében, más, sokkal ingerlőbb, egzotikusabb földrészek között. De ami már egyszer átköltözött a lélekbe, amit az ember egyszer megélt, arról nem lehet beszélni. Arról sem lehet, amit már megírt az ember. Mert írni: átmenni egy másik életbe. Nem lehet onnan hazalátogatni, lelki izléstelenység, profán együgyűség. „De ha

tavasszal elmennénk Prágába?” — Ez a puhatolózó, óvatos kérdés már nekem szól. Félénkség is van benne, mert valahova elutazni annyi, mint feltépni az életet... Beleavatkozni. Sebet ejteni a megszokásokon. Talán örökre elkötni a megszokott élet vérkeringését. Az egyedüllétnek s a riadtságnak, az elvesztés lehetőségeinek csakis a magányos órákban jelentkező, ijesztő, képletes vértolulá-sait. „Es Te velem Erdélybe?” — kérdezi Szigligetre írt, 1978. február 26-i le-velében. Van idő tervezni. Pesten most nyakig érő hó van, locs-pocs. A válasz-adás várathat magára...

Az eső csak nem áll el Poitiers-ben, ömlik. Ilyen súlyosan még nem láttam esni francia esőt, ez valahogy nem is eső, világvége. Ahogy becsukom az er-nyőt, hosszú csíkok, fényes, fekete esőcsíkok szaladnak ki alóla, az aszfalton, mint a piócák. Mint a vértócsák. Dél. A Notre-Dame-la-Grande tornyában ész-bontó szépséggel megkondulnak most a harangok, ma mintha többen lennének, mindegyik versengve beszél, kiabál, zeng, ujjong, lelkendezik... Egy lélek va-lahol most tört utat magának, át, át az életen, felfele, ujjongón felfelé, el min-den gyötrelemtől, szinte titkon, mindenki, mindnyájunk megkérdése nélkül.

S akkor még nem tudom, hogy ez Rózsa...

BOZÓKY MÁRIA

ARCKÉPEK KORUNK ZENEMŰVÉSZETÉBŐL

Bizonyos korokban összesűrűsödnek a zeneművészet fejlődésének ellentmondá-sai: egymásnak feszül az új és a régi s a hagyomány és a modernség met-széspontján a fejlődéshez és a múlthoz való viszonyról vallott nézetek is sar-kitottabbak, keményebbek lesznek. Ki tagadná, hogy manapság éppen ilyen időszakot élünk? A legmodernebb ze-nei irányzatok már a hallgatást is ma-gától értetődő természetességgel vállal-ják a kifejezés érdekében, s megfigyel-hetjük azt az eddig alig-alig észlelt fo-lyamatot — ez régen inkább a kis né-pek zenéjét jellemezte —, ahogy a ze-ne mindinkább összefonódik a társa-dalmi mozgalmakkal, és a nyugati vi-lágban a lázadás, az újat akarás jel-képévé válik.

Varga Bálint András új interjúköte-tében* hű képét adja ezeknek az el-ellentmondásoknak, útkereséseknek. Híres zeneszerzőket, karmestereket, zenésze-ket és impresszáriókat keresett föl, s a vallások egymásutánjából érdekes, jellemző képe bomlik ki korunk ze-neművészetének. Aligha lehetne ma még világosan, egyértelműen megmondani, vajon ezeknek az új törekvéseknek megvan-e az erkölcsi hitele, s hogy a kísérletek nyomán valóban új utat vesz-e a zene fejlődése, vagy zsákutca-ba torkollanak-e az avantgarde törekvé-

sek. Nyilván vannak nagy alakjai ko-runknak, mint Boulez és nagy „fel'alá-lói”, mint John Cage. De hogy végül is a kísérlet vagy a hagyomány józan át-értékelése visz-e az új útra, azt alig-ha lehetne megjósolni. Mindenesetre jó volna, ha a zenének ma is lenne olyan következetes, eszméihez hű, etikailag kikezddhetetlen útmutatója, mint Bartók Béla volt a maga idejében. (Nem vé-letlen, hogy a könyv ugyan a mai ze-néről ad képet, a legtöbbször mégis az ő neve fordul elő benne. Vele a zene ügye visszanyerte méltóságát és tartá-sát. De vajon a manapság tapasztal-ható elaprozás nem vezet-e az eszmé-nyek ellaposodásához is? Vajon a töre-dezettség nem bomlasztja-e föl a nem is oly rég még teljesnek látszó világ-képet?)

Nem is olyan régen még a klasszikus teljességre való törekvés olyan nagy mestereinek emlékezeit, önéletírásait olvashattuk, mint Bruno Walteré vagy Pablo Casalsé. Ma az előadóművészet is forrongásban van. Jól jelzi ezt az erjedést a barokk zene előadásmódja körüli egyre szenvedélyesebb csata. Va-jon a „purizmus” merev híveinek van-e igazuk vagy éppen azoknak, akik azt vallják, hogy a műveket korunk ízlése szerint kell megszólaltatni? Azok kö-zül, akik a könyvben elmondják véle-ményüket, alighanem Neville Marriner álláspontja a legrokonszenvesebb (s vé-leményének helyes voltát az általa ve-

*Varga Bálint András: Muzsikuszportrék (Zeneműkiadó)

zetett zenekar nagyszerű lemezfelvételei is igazolják), aki a szélsőségek összeháborítására tesz kísérletet.

Az előadóművészek világa külön birodalom, akár a nagy színészeké. Ők is primadonnák, legfeljebb az a különbség közöttük, hogy van, aki rá is játszik szerepére (mint a világhírű Herbert von Karajan, akiről kevés jót mondanak pályatársai; ennek persze sok oka lehet, többek között a féltékenység...), s van, aki hangsúlyozottan szerény, visszahúzó, mert így tudja magára irányítani a figyelmet. Az egyik legérdekesebb ilyenfajta egyéniség volt Hans Swarosky, akinek keze alól olyan — ma már világhírű — karmesterek nőttek ki, mint Zubin Mehta vagy Abbado. Ha Swarosky vezényelt, a hallgatónak hátán futkározott a hideg: soha nem lehetett tudni, mikor borul fel a zenekar, tör ki a teljes káosz. Ugyanakkor mégis lenyűgöző egyéniség volt, aki tudott valami olyat is a zenéről, amit elegánsabb, tévedhetetlenebb korcs pályatársai soha sem fognak megtudni.

Még valami nagyon fontosat meg lehet tanulni e művésztől: a kritikai szellemet. Mi kicsit hajlamosak vagyunk arra, hogy a nagy név bűvöletében figyelmen kívül hagyjuk annak

esetleges gyengeségeit, s akit egyszer kegyébe fogadtak a közönség, annak minden művét, minden mozdulatát klasszikusnak érezzük. (Ez sajnos a kritika minden területén hovatorább szabálynak mondható. Hol vannak ma az olyan vitázó kedvű, a maguk — mai szemmel nézve megdöbbentő — tévedéseit is vállaló egyéniségek, mint amilyen Tóth Aladár volt, vagy Molnár Antal, aki alaposan elverte a port Sztravinszkijon? De ha más művészetek kritikai állapotát nézzük, ott sem sokkal rózsásabb a helyzet... Bezzeg az itt felvonnuló művészek! Némelyik kijelentéseket háromszor is elolvassa a meghökkenő zenekedvelő, mert egyszerűen nem hisz a szemének. Hogy Walter Legge élete egyik nagy tévedésének érzi Klemperer szerződését a Philharmonia Zenekar élére? Hogy Nadia Boulanger szerint Casals megállt a zene egy bizonyos pontjánál? Hogy...-de miért is szaporítsuk ezeket a megállapításokat? A zenében épp a sokféleség, a tündéri változatosság a legizgalmasabb, s Varga Bálint András könyvét is az teszi kortörténeti dokumentummá, hogy torzítás nélkül ábrázolja a szivárvány minden színét, mely épp árnyalatai miatt oly kimeríthetetlenül gazdag és gyönyörű kötet.

(R. L.)

Tájékoztató

Vérsi Endre: *Angl Vera és a többiek* (Magvető). Vérsi Endre egyik legkövetkezetesebb írónk. Mélységes részvétellel, érezhető elkötelezettséggel és szeretettel ábrázolja a társadalmi peremén élőket, akik paradox módon ugyanakkor a közösségi élet legnemesebb eszményeit őrzik szívükben. Mindegyik elbeszélése lelkiismeretvizsgálatra készítő, kényszerítő híradás ezeknek a szerényen, magukba húzó, álmaikat palástolgató, e'esett embereknek sorsáról. Az író szinte szenvtelen egyszerűséggel mondja el élettörténetüket vagy ragad ki abból egy jellemző részletet, de e szenvtelenség vádoló is: arra figyelmeztet, hogy ki kell lépni önzésünk szűk köreiből, s nyitottan kell embertársainkhoz közeledni, mert csak így tehetjük igazán értelmessé az életet. Szép, elgondolkodtató és jellemző novellák füzére Vérsi Endre új kötete, mely korunk alakuló, kereső, válságokat is megélt moráljának igaz szívű krónikáját adja.

Trencsényi-Waldapfel Imre: *Ember vagy* (Európa). A szerző a marxista szemléletű ókortudomány és vallástörténeti kutatás egyik legjelentékenyebb tudósa a magyar műfordítástörténetnek is kiemelkedő jelentőségű képviselője volt. Legszebb, legjellegzetesebb fordításainak gyűjteményét tanítványa, Szabó Kálmán rendezte sajtó alá. Trencsényi professzor elkötelezett szenvedéllyel kutatja az ókori klasszikusainak az emberről és az emberhez méltó életéről vallott felfogását, illetve azt, hogyan vált ez mindenkor embere számára ösztönző példává. Fordításai is a korszerűsítés igényével készültek, költői szépséggel, példamutató mérték-tartással, az úgynevezett analitikus elv hívével. A kötet érzékletes keresztmetszetét adja hatalmas méretű fordítói munkásságának, legfeljebb azt sajnálhatjuk, hogy a szerkesztő nem tüntette föl mindegyik tolmácsolás keletkezésének időpontját; így még hitelesebb képet kaphatunk volna a szerző belső fejlődéséről. Külön érdekessége a kötetnek, hogy Ezékiel Kivonulását is tartalmazza.

Revue mensuelle — Rédacteur en chef — Chefredakteur: Károly Dorombly.
1053 Budapest, Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 16,50 US dollar

RÉSUMÉ

Sous le titre *Le Chrétien vivant sa foi au XXe siècle*, nous publions des extraits de la conférence qu'Andor GUTHY a prononcée le 25 septembre 1979, à la séance du bureau directeur de *Szent István Társulat* (Société Saint Etienne, académie littéraire, fondée sous sa forme première en 1848 pour la promotion de la pensée catholique en Hongrie, particulièrement par l'édition d'ouvrages d'inspiration catholique):

Il y aura tantôt deux ans que j'ai l'honneur de remplir la fonction de président de la Société Saint Etienne, prenant la succession dans cette charge de sommités de la catholicité, comme fut non prédécesseur immédiat, Antal RÉTHLY, éminent spécialiste des sciences de la terre. Ce n'est pas pour m'élever dans l'estime générale que je me réfère à mes prédécesseurs de renom, mais précisément afin de justifier l'embarras que j'éprouvais en voyant ma modeste personne désignée pour remplir cette fonction. De fait, si parmi les laïcs catholiques de Hongrie ne se trouvait aucune personnalité de marque qui aurait pu s'imposer par son seul prestige, je ne peux en conclure que notre catholicité a dû bien s'appauvrir en ressources. La seule raison qui pouvait motiver ce choix, c'est que dans les temps les plus difficiles, quand je ne taisais pas mes convictions religieuses, j'ai pu être membre du Tribunal suprême et comme tel, je suis la preuve vivante que dans les hauts lieux de la Hongrie socialiste, le croyant est en estime; on peut donc espérer à bon droit qu'il est possible d'entreprendre une coopération, un dialogue entre l'Etat hongrois non-chrétien et la société chrétienne, dialogue qu' — à mon avis — de son côté, la Société Saint Etienne est aussi appelée à encourager.

A quoi bon de dialoguer? Bien entendu, ce n'est pas pour qu'une partie convertisse l'autre. Cela ne veut pas dire que l'action de convertir soit à réprouver en soi. Toutefois, la conversion à Dieu ne pourrait jamais être notre oeuvre d'homme. Il nous échappera toujours à travers quels arguments ou quelles expériences le Seigneur accorde la grâce de la conversion à quelqu'un. En nous engageant dans le dialogue, notre tâche n'est pas de convertir, mais de rendre témoignage. Et cela a son importance, même s'il ne se produit aucune conversion. Précisément, dans la seconde moitié de notre siècle, nous sommes fondés à constater un rapprochement notable entre les marxistes et les chrétiens de par le monde. Que nous autres chrétiens, nous considérons ce fait comme l'oeuvre de la Providence, que les marxistent l'envisagent à leur tour comme une nécessité historique, reste toujours que chacune des deux parties s'est vue obligée d'étudier les doctrines de l'autre et, en conséquence, de repenser ses propres thèses. Du point de vue humain, le christianisme de la 2e moitié du XXe siècle diffère de celui de la 1ère moitié et il en est de même pour le marxisme. Le dialogue est rendu possible, voire, sur plus d'un plan, la coopération même, sans qu'aucune des parties ait abandonné quoique que ce soit de ses principes fondamentaux. Bien sûr, on ne peut pas y voir une sorte de nécessité historique — je dirais l'oeuvre de la Providence —, les problèmes de l'homme, de l'humanité de notre siècle ne devant pas laisser indifférent aucun de ceux qui se déclarent adeptes — je préfère dire „fidèles” — de l'une ou de l'autre conception du monde. Le christianisme se démentirait lui-même tout comme le marxisme, s'il demeurerait indifférent à l'égard de l'homme. Chacun de nous, ayant fait son propre examen, a reconnu ses propres défauts dont il avait à se corriger...

D'autres articles: Prof. László BODA de l'Académie de Théologie catholique de Budapest: *Les Phases de développement de la conscience morale* — Mária S. GYURKOVICS: *Solidarité humaine et renouvellement moral* — Dezső SURÁNYI, naturaliste, traite des Bêtes sauvages figurant dans la Bible

— Daniel SÖVEGES rend compte de la monographie de Péter POGÁNY consacrée à l'histoire du livre de colportage en Hongrie. — Károly HETENYI VARGA consacre son article à Sára SALKHÁZ, dame de la mission, l'une de celles qui, pendant la deuxième guerre mondiale, ont secouru et sauvé les persécutés. Elle est morte martyre en Décembre 1944. — Reportage de Géza SÍKI sur le Lycée „Svetits” pour jeunes filles à Debrecen, un des rares établissements scolaires en Hongrie où l'enseignement est toujours dispensé par un ordre de religieuses enseignantes. — László POSSONYI et Mária BOZÓKY rendent hommage à la mémoire de Rózsa IGNÁCZ, éminente femme écrivain hongroise, tragiquement décédée en Septembre 1979.

INHALT

Der einleitende Artikel unserer Nummer betitelt: „Der gläubige Christ im 20. Jahrhundert”, wurde von Andor Guthy geschrieben. Der Beitrag wurde auf der letzten Ausschusssitzung der Heiligen Stephans Gesellschaft vorgelesen. Davon zitieren wir wie folgt:

„Als bald wird es zwei Jahre her sein, dass ich als Präsident der Heiligen Stephans Gesellschaft fungiere, wo meine Vorgänger allgemein bekannte Repräsentanten des katholischen öffentlichen Lebens waren, wie zuletzt dr. Antal Réthly der namhafte Naturwissenschaftler. Ich erwähne das nicht um meine Person aufzuwerten, sondern eben um zu begründen mit welcher Verlegenheit ich diese Rolle annahm... Die Wahl fiel vielleicht deswegen auf meine bescheidene Person, weil ich meinen Glauben selbst in der schwersten Zeiten nicht leugnend, doch ein Mitglied des Obersten Gerichtes der Ungarischen Volksrepublik sein konnte und so bin ich eine lebendige Demonstration, dass selbst in den obersten Ämtern des sozialistischen Ungarn die Gläubigen in Ehre stehen, wodurch mit Recht die Hoffnung besteht, dass eine Zusammenarbeit, ein Dialog zwischen dem Staat und der gläubigen christlichen Gesellschaft möglich ist. Meiner Ansicht nach gehört der Dienst an diesem Dialog auch zu den Aufgaben unserer Gesellschaft... Wen betrachte ich als einen Christen? Denjenigen, der nicht nur die christliche, kulturelle und moralische Erbschaft sich zu eigen macht, sondern auch dem transzendentalen Glauben entsprechend lebt, diesen Glauben immer mehr vertieft, der bereit ist den lebendigen Christus mit Wort und Leben zu bezeugen und sich als Mitglied der Gemeinschaft der Christglaubenden fühlt, also zur Kirche gehört, betet und auch die Sakramenten nimmt, der aber all dies nicht mit dem Fanatismus eines Sektierers verwirklicht, sondern jeden Menschen als seinen Bruder betrachtet, besonders jene Menschen, die — auf welcher weltanschaulichen Grundlage immer — den Dienst an den Menschen für ihre heilige Pflicht halten. Nur solche Christgläubigen sind imstande jene apostolische Berufung der Laien zu verwirklichen die auch das Konzil anspornt. Ob es in der heutigen Kirche und in der heutigen profanen Gesellschaft leicht ist ein solcher gläubiger Christ zu sein? Vor allem: glaube ich, dass es immer schwer ist ein gläubiger Christ zu sein. Das Kreuz bleibt immer Skandal und Torheit für diejenigen, die an Christus nicht glauben. Christ zu sein, ist auch im 20. Jahrhundert nicht leichter geworden. Es ist nicht leicht die Lehre des Konzils zu verwirklichen, das heisst die altherwürdige Wahrheit zu repräsentieren und sie gleichzeitig auf die Sprache der heutigen Zeit zu übersetzen. Diese Aufgabe kann nur durch Zusammenarbeit des Klerus und der Gläubigen gelöst werden. Wir, Laien-Gläubigen bitten keine Zugeständnisse von unseren Priestern, von der Hierarchie: wir möchten gemeinsame Arbeit um Christi Sache leisten. Und auf diesem Gebiet können wir sehr viel den Priestern, der Hierarchie bieten: wie das Konzil es aussprach, wir müssen die Probleme der Welt der kirchlichen Gemeinschaft vorlegen und sehr oft sind nur wir dazu befähigt. Wir leben unter den skeptischen, indifferenten und nicht-glaubenden Menschen, die unsere Priester oft überhaupt nicht, oder nur sehr oberflächlich kennen, und so nicht imstande sind ihre Probleme richtig zu verstehen. Auch das sage ich aus persönlicher Erfahrung. Unsere Priester — das sage ich im allgemeinen und ich würde nicht behaupten, dass ihre Mehrheit, aber doch sehr viele unter ihnen — sind viel stärker und auch überflüssiger weise an die Vergangenheit gebunden, als die Glaubigen-Laien und manchmal scheint es, dass in der Kirche ein ähnliches Problem besteht, wie am Anfang als die in der jüdischen Gemein-

schaft aufgewachsenen Apostel und ihre Umgebung sich mit einer von ganz anderen Kulturkreis kommenden gläubigen Masse gegenüber fanden; da waren auch die hellenisierenden, deren zusammenschmelzen mit den Juden-Christen nicht nur der Genialität des Apostels Paulus zu danken war, sondern auch durch solche Christen möglich wurde, die über die Formung der eigenen Seele die Probleme erkennen lernten. Das apotelische Konzil von Jerusalem hatte den Mut mit einer 2000 Jahre alten Vergangenheit zu brechen, während sie die Essenz beibehielten, und einen ebenso grossen Schritt machte auch das II. Vatikanische Konzil. Wie dem auch sei, müssen wir alle Kräfte zusammenfassen, damit die Sache des Konzils nicht verloren geht, sondern sie zu solcher Triebkraft zu machen, die dem Leben der Kirche neuen Schwung gibt...

CONTENTS

The leading article of this number: „Devout Christians in the XXth century”, is the text of a lecture delivered by Andor Guthy in the 1979. autumn committee meeting of the Catholic publishing house Stephaneum. Here are some passages of the paper: „Who is a devout Christian? He who has adopted not only the cultural and moral Christian heritage but lives in the consciousness of a supernatural life; who is ready to bear witness to Christ; who feels himself to be one of the community of those bearing witness to Christ, i.e. of the Church; who prays, and partakes of the sacraments; not with a conceited fanaticism but with an attitude considering all men as brothers. Is it easy to lead such a life in the Church, in the profane society of today? First of all, I think that to lead the life of a devout Christian is always difficult; why, the Cross has always been a stumbling block and folly for non-believers. It is far from being easy in the XXth century, too. It is no easy task to materialize the guidelines of the Council, to translate them into the language of our era. This task can only be performed by the clergy and the believers together. We, laymen, would assume a common work for the cause of Christ, since we have indeed, very much to offer. As the Council stated, the problems of the world have to be submitted to the Church community, and in most of the cases, we are the most likely persons to do that. Since it is the laymen who live among sceptical, indifferent, unbelieving people, of whom our priests mostly have no, or only a passing acquaintance; thus, they cannot realize and understand their problems. I speak from personal experience. Priests are generally more clinging to the past than are secular believers, and sometimes it appears that a similar problem has arisen in the Church today as was in the very beginning of the history of the Church, when the apostles and disciples brought up in a Jewish community were faced by new crowds of believers, the Hellenistic Christians. To amalgamate them with Jewish-Christians needed most certainly not only the genius of a St. Paul but also the service of Christians who learned to know the problems through the transformation of their own minds. The Jerusalem apostolic council had the courage to apparently break with a 2000 year old past, still keeping the essence, — and now, the Vatican Council made a similar great step forward. ... What is the use of the dialogue? It certainly cannot be expected that one party converts the other. Not that converting by itself would be something damnable. But conversion is never the doing of humans. When, and by what experiences, or as a result of what arguments God gives the grace of conversion to someone — we can never find out. In the dialogue, our task is not to convert but to bear witness. And this is useful and important even though it is not followed by conversion. In the second half of the XXth century of all times it is true that between Marxists and Christians a considerable rapprochement has commenced. If we, Christians, attribute it to the Providence, and the Marxists to a historical necessity, one thing is certain: the result is that both parties have to deal with the views and teachings of the other which in turn made the interpretation of the proper doctrines progress and deepen. It must be stated that the Christianity of the second half of this century has become different from what it was in the first 50 years, and just as much has changed marxism. Dialogue and cooperation have become possible without that any of the parties would have given up anything from its essential principles...”

Tájékoztató

Csorba Győző Mai magyar költők bibliográfiája sorozat. A Baranya megyei Könyvtár és a Szabó Ervin Könyvtár kiadása. Összeállította: Tüskés Tibor.) A mai magyar líra egyik legjelentékenyebb — érdeménél sokkal kevesebbet említett — alakjának műveiről és azok fogadtatásáról készített példamutatón alapos összeállítást Tüskés Tibor. Nem lehet véletlen, hogy Csorba Győző kötetéről a kor legjobb kritikusi és irodalomtörténeti mondanivaló el értékeléseiket. Reméljük, hogy a kötetet hamarosan nyomon követik az életművét feldolgozó kis- és nagymonográfiák is. Ezekből kiderülhet majd, hogy a Nyugat harmadik és negyedik nemzedéke között mintegy hídként ível Csorba Győző életműve, mely művészi modernségével és etikai következettségével mindenkor tiszteletet parancsol.

Képes Géza új műfordításkötete. Képes Géza a magyar műfordítástörténet egyik legizgalmasabb alakja. Azon kevesek közé tartozik, akik teljes tudatossággal, a népek közösségének eszménye jegyében vállalkozott és vállalkozik ma is idegen költők és irodalmak bemutatására. A „Napnyugati madarak” című kötettől egyre intenzívebben törekszik erre, s munkáját egyre teljesebbé teszi mind gyakrabban megjelenő műfordításkötetei. Az **Eino Leino: Himnusz a tűzhöz** című gyűjteményét a költő halálának centenáriuma alkalmával adta ki. A finn lírikus alighanem nemzetének legnagyobb költője. A népköltészet iránt való érdeklődése és a Kalevala motívumainak tudatos újraéltetése és értelmezése nyilván fokozta Képes Géza iránta való érdeklődését, hiszen a magyar poeta versvilágát is át- meg át- szövi a finnek nemzeti eposzának hatása. Fordításaiból egy valóban nagyformátumú író-egyéniséget ismerhetünk meg, aki egyszerre volt európai és nemzeti. **Jannisz Ritszosz: Levegő bizonyosság** címmel lefordított versgyűjteménye mindenestől igazolja Aragon figyelmeztetését, aki Ritszoszt „legnagyobb és legeredetibb mai költőnk”-nek

nevezte. A kor szorító ellentmondásaiban, sokszor szinte emberfeletti erőt kívánó szorításában Ritszosz nagy lírát teremtett, mely a legyőzhetetlen eszme égő bizonyosságát hirdeti.

A GONDOLAT KÖNYVKIADÓ téli újdonságai közül elsőnek említjük Rapcsányi László és Berki Feriz vállalkozását, az Áthoz-t. Rapcsányi László újságíró, riporter és Berki Feriz magyar orthodox protolerej, esperes-adminisztrátor útikönyve a legjobb értelemben vett művelődéstörténeti, egyháztörténeti és teológiai kalauz a görög orthodoxia egyik központjában, az áthoszi kolostorvárosban. A „Szent Hegy és lakói” eleven, érdekes riportokban, élvezetes leírásokban mutatkoznak be az olvasónak, rendkívül hitelesen és eredetien. Rapcsányi László munkája kultúrtörténeti és egyháztörténeti ismereteket egyaránt bővítő, hasznos, forrásanyagának is kiváló kiadvány. — A Magyar Helikonnal közösen gondozta a Kiadó Castiglione László **Pompeji, Herculaneum** című díszes kiállítású művét, ezzel emlékeztetve a Vezúv Kr. u. 79-ben, ezerkilencszáz évvel ezelőtti kitérésére, amely három virágzó várost — Pompej, Herculaneumot és Stabiae — pusztította el. — Vadas József, az ismert műkritikus Kassák Lajos képzőművészeti munkásságát, festői pályáját rajzolja meg — kortársaival való termékeny összehasonlításban — A **konstruktor** című könyvében, hangsúlyozva, milyen szervesen hozzátartozik a költő és író Kassák életművéhez a képzőművész Kassák is, aki „a szeretet, testvériség, az emberség gondolatának központba állításával tartotta életben a forradalom fogalmát” az 1920-as években, a Tanácsköztársaság leverése után. A képarhitektúrát, képkölteményeket művelő Kassák jelszava: hirdetni az építés törvényeit. „És ezért a mi művészetünk primér teremtés és mi, hasonlóan minden építéshez, elindulunk a magunk területéről a síkról, mint alapról a térbe, úgy mint akik többé nem kiszolgálni, hanem saját épükre átfognak akarják a világot.” — Az írásbeli ügyintézés, a közigazgatás történelmi kiépülését és megszerveződését mutatja be a Nemzeti

Könyvtár sorozatban napvilágot látott **Bürokrácia és közigazgatási reformok magyar-honban** című összeállítás — rendelkezések, szabályzatok, cikkelyek, tervezetek gyűjteménye — Csizmadia Andor válogatásában. Együttal a magyar közigazgatás történetével is megismerkedünk a törökök kiűzésétől a reformkorszakig, a reformkorban, a szabadságharc leverésétől a századfordulóig, a századelő és az I. világháború idejében, az ellenforradalmi Horthy-korszakban, valamint a felszabadulástól a tanácsrendszer megalakulásáig (1949). — Karcsei Kulcsár István **Vittorio De Sica világát** mutatja be a Szemtől szemben sorozat új monográfiájában. Az olasz filmművészet nemrég elhunyt nagy alakja olyan világhírű filmek alkotója, mint a Csoda Milánóban, a Biciklitolvajok, A sorompók lezárulnak és a Fiúk a rács mögött, a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméinek hirdetője. „Szükségünk van arra, hogy higgyünk ezekben az eszmékben — mondja —, még akkor is, amikor a világban elkövetett új és új kegyetlenségeknek kételyeket kellene ébreszteniük bennünk az emberek emberiségét illetően. De a szenvedések nem csak a mérget, a gyógyszerzt is magukban hordják. Az emberek a megpróbáltatások során visszatérnek kultúránk, hitünk, természetünk elfelejtett alapjaihoz. Visszatérnek Krisztus szavaihoz és tanításához. És a művészethez, amelynek nyelve lényegénél fogva emberi...”

Lukács Tibor Dosztojevszkij regénycímét vette kölcsön s formálta át tanulmánykötete számára: **Feljegyzések az élők házáról**. Rövid büntetéstörténeti áttekintés után a mai börtönviszonyokkal és a büntetésvégrehajtás korszerű céljaival, feladataival és körülményeivel foglalkozik. Többek közt megállapítja: „Az ésszerű büntetésvégrehajtás a jövőt szolgálja, pedagógiai optimizmusának a tudományos ember-fogalom, az emberbe vetett hit az alapja. Nevelési célkitűzései nem engedik meg, hogy csak a büntetés kerete maradjon. Ezen túl kell lépnie, és úgy kell megjelennie a társadalomban is, mint egy meghatározott cél érdekében kialakított program megvalósítója. E programba a befogadást úgy kell beilleszteni, hogy a leg-

kisebb megrázkódtatással járjon, és a legjobban biztosítsa az átmenetet a személyiség »teljessége« és a börtönnel, mint totális szervezetnek a teljessége között...” — Láng János posztumusz kötete, **A mitológia kezdetel** az ősi népek — polinéziaiak, ausztrál bennszülöttek, indiánok, afrikai törzsek — meséinek, elbeszéléseinek és mítoszainak elemző feltárásán keresztül próbál a primitív gondolkodásmód és hiedelemvilág kialakulásának és fejlődésének pszichológiai törvényszerűségeire magyarázatot találni. A primitív valláskultusz eredetét kísérel megfejtetni, a közös motívumok és tudati megnyilvánulások alapján. Rendkívül érdekes és hasznos analíziseit azonban csak kísérletnek és sajnos, befejezetlennek tekinthetjük. — Manga János **Palócföldre** vezet el minket posztumusz monográfiájával. A palócság eredetét, ősmúltját kutatva, jó néhány új meglátással gyarapítja a palóccokról szóló szerény ismereteinket. Különösen érdekes számunkra a hiedelmek, szokások bemutatása a családi életben, valamint az esztendőnek ünnepkörökhöz kötött szakrális hagyományainak és népszokásainak taglalása. — Alekszandr Gerskovics, a jeles szovjet irodalomtörténész, a magyar irodalom kiváló barátja és népszerűsítője hazájában. **Az én Petőfim** címmel most válogatott tanulmányait, cikkeit, bírálatait jelentette meg a Kiadó. A kötet, Sőtér István előszavával és a szerző „Hogyan lettem magyarológus?” című bevezetőjével kezdődik, majd ízelítő ad Petőfivel foglalkozó elemzéseiből, meg-rajzolja a magyar irodalom néhány klasszikusának és élő alakjának — Füst Milán, József Attila, Balogh Edgár, stb. — portréját s végül színházművészeti cikkeiből, reflexióiból közöl összeállítást (például Gábor Miklós Hamlet-alakítása, Az ember tragédiájának előadása, a magyar dráma helytállása a szovjet színpadon). — **Trisztán és Izolda** szépséges szerelmi történetét először a középkor nagy költője, Gottfried von Strassburg énekelte meg. Most Günter de Bruyn mondja el újra a modern irodalom eszközeivel, költői képeivel. A könyv illusztrációit, melyek sokban segítik a korhangulat és a legenda képzeletbeli megteremtését, Vida Győző készítette.